

Sciences of Europe

VOL 3, No 24 (2018)

Sciences of Europe
(Praha, Czech Republic)

ISSN 3162-2364

The journal is registered and published in Czech Republic.
Articles in all spheres of sciences are published in the journal.

Journal is published in Czech, English, Polish, Russian, Chinese, German and French.

Articles are accepted each month.

Frequency: 12 issues per year.

Format - A4

All articles are reviewed

Free access to the electronic version of journal

All manuscripts are peer reviewed by experts in the respective field. Authors of the manuscripts bear responsibility for their content, credibility and reliability.

Editorial board doesn't expect the manuscripts' authors to always agree with its opinion.

Chief editor: Petr Bohacek

Managing editor: Michal Hudecek

- Jiří Pospíšil (Organic and Medicinal Chemistry) Zentiva
- Jaroslav Fähnrich (Organic Chemistry) Institute of Organic Chemistry and Biochemistry Academy of Sciences of the Czech Republic
- Smirnova Oksana K., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of History (Moscow, Russia);
- Rasa Boháček – Ph.D. člen Česká zemědělská univerzita v Praze
- Naumov Jaroslav S., MD, Ph.D., assistant professor of history of medicine and the social sciences and humanities. (Kiev, Ukraine)
- Viktor Pour – Ph.D. člen Univerzita Pardubice
- Petrenko Svyatoslav, PhD in geography, lecturer in social and economic geography. (Kharkov, Ukraine)
- Karel Schwaninger – Ph.D. člen Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
- Kozachenko Artem Leonidovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of History (Moscow, Russia);
- Václav Pittner -Ph.D. člen Technická univerzita v Liberci
- Dudnik Oleg Arturovich, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Department of Physical and Mathematical management methods. (Chernivtsi, Ukraine)
- Konovalov Artem Nikolaevich, Doctor of Psychology, Professor, Chair of General Psychology and Pedagogy. (Minsk, Belarus)

«Sciences of Europe» -

Editorial office: Křížíkova 384/101 Karlín, 186 00 Praha

E-mail: info@european-science.org

Web: www.european-science.org

CONTENT

ECONOMIC SCIENCES

<i>Oglozinska E.</i>	
POLISH ACCOUNTING LAW AND INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS.....	3
<i>Andreichenko A.V.</i>	
THE IDEOLOGY OF WASTE MANAGEMENT IN THE AGROINDUSTRIAL COMPLEX: NATIONAL AND GLOBAL DIMENSION	7
<i>Harutyunyan V.L.</i>	
ASSESSMENT OF TAX POTENTIAL AND WAYS TO INCREASE EFFICIENCY OF TAX ADMINISTRATION IN THE RA.....	12
<i>Beskupska O.V.</i>	
EXPORT DUTY INFLUENCE ON OIL AND FAT INDUSTRY OF UKRAINE	21
<i>Gorin N.O.</i>	
IMPACT OF URBANIZATION ON THE SPREADING THE SPIRIT OF ENTREPRENEURSHIP ON UKRAINIAN TERRITORIES DURING THE MIDDLE AGES ..	24
<i>Adova I.B., Ibragimov G.N.</i>	
CONTRIBUTION OF BUSINESS ORGANIZATIONS TO SOLVE PUBLICLY IMPORTANT PROBLEMS IN SUPPORT OF TERRITORIES OF PRESENCE	28
<i>Mironova I.A., Tischenko T.I.</i>	
FEATURES OF CONTEMPORARY ECONOMY FROM THE POINT OF VIEW OF ASSESSMENT OF EFFICIENCY OF INVESTMENT PROJECTS.....	37
<i>Mustafaev A.A.</i>	
TRENDS AND PROSPECTS OF STRATEGIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN THE NORTHERN REGION	40
<i>Sushko N.I.</i>	
THE DEVELOPMENT OF TREASURY SERVICES OF BUDGETS OF UKRAINE BY REVENUES IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION OF THE PUBLIC FINANCE MANAGEMENT SYSTEM	46

HISTORICAL SCIENCES

<i>Vergunov V.A.</i>	
NATIONAL ACADEMY OF AGRARIAN SCIENCES OF UKRAINE – 100: HISTORICAL RETROSPECTIVE OF THE EUROPEAN STATE CREATION	53
<i>Volgireva G.</i>	
MANAGEMENT MANEUVER TSARIST GOVERNMENT OR RUSSIAN PEASANTS TRAINING ABROAD	58
<i>Malets O.O.</i>	
IDEOLOGICAL CHANGES IN THE POLICY OF THE COMMUNIST INTERNATIONAL IN 1935- 1939'S.....	62

POLSKA USTAWA O RACHUNKOWOŚCI A MIĘDZYNARODOWE STANDARDY SPRAWOZDAWCZOŚCI FINANSOWEJ

Oglozińska E.

*Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Doktorant
Katowice*

POLISH ACCOUNTING LAW AND INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS

Oglozinska E.

*University of Economics in Katowice, PhD Student
Katowice*

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy zakresu stosowania przez przedsiębiorstwa działające na terenie Rzeczypospolitej Polskiej Ustawy o rachunkowości, Krajowych Standardów Rachunkowości oraz Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej. W artykule wskazano zakres podmiotowy stosowania poszczególnych regulacji prawnych oraz obecnie obowiązujących dokumentów regulujących tworzenie sprawozdań finansowych jak również zasięg terytorialny systemu MSR.

ABSTRACT

The article is about the scope of application by companies operating in Poland the local accounting law and International Accounting Standards (IAS) and International Financial Reporting Standards (IFRS). The article indicates which entities should apply particular regulations and also existing documents which entities should take into account when preparing financial statements as well as the geographic scope of IAS/IFRS.

Słowa kluczowe: rachunkowość, MSR, MSSF, standardy rachunkowości, polska ustawa o rachunkowości.

Keywords: accounting, IAS, IFRS, accounting standards, Polish accounting law.

Wstęp

W Polsce w 2016 roku funkcjonowało około 4,2 miliona przedsiębiorstw zarejestrowanych w rejestrze Regon [5]. Każde przedsiębiorstwo zobowiązane jest do sporządzania różnego rodzaju raportów ze swojej działalności. Zakres tego raportowania uzależniony jest od rozmiarów przedsiębiorstwa oraz specyfiki jego działalności. Celem niniejszego artykułu jest usystematyzowanie, kiedy podmiot jest zobowiązany sporządzać sprawozdanie finansowe zgodnie z polskim prawem, a kiedy zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Rachunkowości oraz jakie dokumenty są obecnie obowiązującymi.

W artykule zastosowano metody badawcze: krytyczną analizę literatury, analizę regulacji prawnych, analizę danych statystycznych, metodę wnioskowania.

1. Ustawa o rachunkowości

Działalność gospodarcza na terenie Polski może być prowadzona w różnych formach. Zgodnie z Ustawą z dnia 2 lipca 2004 roku o swobodzie działalności gospodarczej, działalnością gospodarczą jest zarobkowa działalność wytwórcza, budowlana, handlowa, usługowa oraz poszukiwanie, rozpoznawanie i wydobywanie kopalin ze złóż, a także działalność zawodowa, wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły[9].

Do najczęściej spotykanych w praktyce form organizacyjno-prawnych przedsiębiorstw można zaliczyć:

- jednoosobową działalność gospodarczą,
- spółkę cywilną,
- spółki osobowe prawa handlowego (jawna, partnerska, komandytowa, komandytowo-akcyjna),
- spółki kapitałowe (spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, spółka akcyjna),
- spółdzielnicę,
- przedsiębiorstwa państwowego [4].

Księgi rachunkowe w Polsce prowadzi 9% przedsiębiorstw, 6% rozlicza się na podstawie karty podatkowej, 23% prowadzi ewidencję przychodów, a 62% przedsiębiorców prowadzi podatkową księgę przychodów i roczników [1].

Obowiązek prowadzenia ksiąg rachunkowych wynika z Ustawy o rachunkowości.

Ustawa dzieli podmioty na te, które muszą ją stosować obowiązkowo oraz te, które mogą ją stosować dobrowolnie.

Obowiązkowo ustawie podlegają przedsiębiorstwa mające miejsce siedzibę lub miejsce sprawowania zarządu na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

- spółki handlowe (osobowe i kapitałowe, w tym również w organizacji) oraz spółki cywilne, a także innych osób prawnych, z wyjątkiem Skarbu Państwa i Narodowego Banku Polskiego;
- osoby fizyczne, spółki cywilne osób fizycznych, spółki jawne osób fizycznych oraz spółki partnerskie, jeżeli ich przychody netto ze sprzedaży

towarów, produktów i operacji finansowych za poprzedni rok obrotowy wyniosły co najmniej równowartość w walucie polskiej 2 000 000 euro;

- jednostki organizacyjne działające na podstawie Prawa bankowego, przepisów o obrocie papierami wartościowymi, przepisów o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi, przepisów o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, przepisów o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych lub przepisów o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych, bez względu na wielkość przychodów;

• gminy, powiaty, województwa i ich związki, a także:

a) państwowego, gminne, powiatowe i wojewódzkie jednostki budżetowe,

b) gminne, powiatowe i wojewódzkie zakłady budżetowe,

• jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej oddziałów i przedstawicielstw przedsiębiorców zagranicznych,

• jednostki, które otrzymują na realizację zadań zleconych dotacje lub subwencje z budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego lub funduszów celowych – od początku roku obrotowego, w którym dotacje lub subwencje zostały im przyznane.

Fakultatywnie księgi rachunkowe mogą prowadzić osoby fizyczne, spółki cywilne osób fizycznych, spółki jawne osób fizycznych oraz spółki partnerskie, jeżeli ich przychody netto ze sprzedaży towarów, produktów i operacji finansowych za poprzedni rok obrotowy są niższe niż równowartość w walucie polskiej 2 000 000 euro [8].

W sprawach nieuregulowanych przez Ustawę o rachunkowości podmioty mogą stosować Krajowe Standardy Rachunkowości wydane przez uprawniony w myśl ustawy Komitet Standardów Rachunkowości. Przedsiębiorstwo powinno wykazać takie rozwiązańe w przyjętych zasadach rachunkowości [3]. Do chwili obecnej Komitet Standardów Rachunkowości opublikował 11 standardów:

- KSR 1 – rachunek przepływów pieniężnych,
- KSR 2 – podatek dochodowy,
- KSR 3 – niezakończone usługi budowlane,
- KSR 4 – utrata wartości aktywów,
- KSR 5 – leasing, najem i dzierżawa,
- KSR 6 – rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe,
- KSR 7 – zmiany zasad (polityki) rachunkowości, wartości szacunkowych, poprawiane błędów, zdarzenia następujące po dniu bilansowym – ujście i prezentacja,
- KSR 8 – działalność deweloperska,
- KSR 9 – sprawozdanie z działalności,
- KSR 10 – umowy o partnerstwie publiczno-prawnym oraz umowy koncesji na roboty budowlane lub usługi,
- KSR 11 – środki trwałe [7].

Krajowych Standardów Rachunkowości nie należy traktować jako rozszerzenia Ustawy o rachunkowości, a jedynie merytorycznie poprawny

komentarz, co w konsekwencji oznacza, że mogą być one stosowane, ale nie muszą [3].

2. Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej

Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF), a wcześniej Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) zostały stworzone w odpowiedzi na globalizację gospodarki i potrzebę ujednolicenia, harmonizacji sprawozdań finansowych. Harmonizacja rachunkowości jest procesem stopniowego eliminowania różnorodnych, stosowanych w praktyce, koncepcji, zasad, metod i procedur w celu ujednolicenia treści i formy informacji przekazywanych użytkownikom sprawozdania finansowego [2]. Odpowiedzialna za tworzenie MSR (International Accounting Standards - IAS) była prywatna organizacja, która powstała w 1973 roku - Komitet Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (International Accounting Standard Committee - IASC). W 2000 roku nastąpiło jej przekształcenie w Radę Standardów Sprawozdawczości Finansowej (Financial Accounting Standard Board - IASB), odpowiedzialną za tworzenie Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (International Financial Reporting Standards - IFRS) [2].

Na Międzynarodowe Standardy Rachunkowości składają się: Założenia koncepcyjne, Standardy MSSF i MSR, Interpretacje KIMSF i SKI [3].

Obecnie aktualna jest następująca lista dokumentów:

Międzynarodowe Standardy Rachunkowości:

- MSR 1 Prezentacja sprawozdań finansowych,
- MSR 2 Zapasy,
- MSR 7 Rachunek przepływów pieniężnych,
- MSR 8 Zasady (polityka) rachunkowości, zmiany wartości szacunkowych i korygowanie błędów,
- MSR 10 Zdarzenia następujące po dniu bilansowym,
- MSR 11 Umowy o usługę budowlaną,
- MSR 12 Podatek dochodowy,
- MSR 16 Rzeczowe aktywa trwałe,
- MSR 17 Leasing,
- MSR 18 Przychody,
- MSR 19 Świadczenia pracownicze,
- MSR 20 Dotacje rządowe oraz ujawnianie informacji na temat pomocy rządowej,
- MSR 21 Skutki zmian kursów wymiany walut obcych,
- MSR 23 Koszty finansowania zewnętrznego,
- MSR 24 Ujawnianie informacji na temat podmiotów powiązanych,
- MSR 26 Rachunkowość i sprawozdawczość programów świadczeń emerytalnych,
- MSR 27 Skonsolidowane i jednostkowe sprawozdania finansowe,
- MSR 28 Inwestycje w jednostkach stowarzyszonych,
- MSR 29 Sprawozdawczość finansowa w warunkach hiperinflacji,

- MSR 31 Udziały we wspólnych przedsięwzięciach,
 - MSR 32 Instrumenty finansowe: prezentacja,
 - MSR 33 Zysk przypadający na jedną akcję,
 - MSR 34 Śródroczna sprawozdawczość finansowa,
 - MSR 36 Utrata wartości aktywów,
 - MSR 37 Rezerwy, zobowiązania warunkowe i aktywa warunkowe,
 - MSR 38 Wartości niematerialne,
 - MSR 39 Instrumenty finansowe: ujmowanie i wycena (z wyjątkiem niektórych przepisów dotyczących rachunkowości zabezpieczeń),
 - MSR 40 Nieruchomości inwestycyjne,
 - MSR 41 Rolnictwo.
- Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej:
- MSSF 1 Zastosowanie Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej po raz pierwszy,
 - MSSF 2 Płatności w formie akcji,
 - MSSF 3 Połączenia jednostek,
 - MSSF 4 Umowy ubezpieczeniowe,
 - MSSF 5 Aktywa trwałe przeznaczone do sprzedaży oraz działalność zaniechana,
 - MSSF 6 Poszukiwanie i ocena zasobów mineralnych,
 - MSSF 7 Instrumenty finansowe: ujawnianie informacji,
 - MSSF 8 Segmente operacyjne,
 - MSSF 9 Instrumenty finansowe,
 - MSSF 10 Skonsolidowane sprawozdania finansowe,
 - MSSF 11 Wspólne ustalenia umowne,
 - MSSF 12 Ujawnianie informacji na temat udziałów w innych jednostkach,
 - MSSF 13 Ustalanie wartości godziwej,
 - MSSF 14 Odroczone salda z regułowanej działalności,
 - MSSF 15 Przychody z umów z klientami,
 - MSSF 16 Leasing,
 - MSSF 17 Umowy ubezpieczeniowe.

Interpretacje Komitetu ds. Interpretacji Międzynarodowej Sprawozdawczości Finansowej (IFRIC):

- KIMSF 1 Zmiany istniejących zobowiązań z tytułu wycofania z eksploatacji, rekultywacji i zobowiązań o podobnym charakterze,
- KIMSF 2 Udziały członkowskie w spółdzielniach i podobne instrumenty,
- KIMSF 4 Ustalenie, czy umowa zawiera leasing,
- KIMSF 5 Prawa do udziałów wynikające z uczestnictwa w funduszach likwidacyjnych, rekultywacyjnych oraz funduszach na naprawę środowiska,
- KIMSF 6 Zobowiązania wynikające z uczestnictwa w specyficzny rynku – zużyty sprzęt elektryczny i elektroniczny,

- KIMSF 7 Zastosowanie metody przekształcenia w ramach MSR 29 Sprawozdawczość finansowa w warunkach hiperinflacji,
- KIMSF 9 Ponowna ocena wbudowanych instrumentów pochodnych,
- KIMSF 10 Śródroczna sprawozdawczość finansowa a utrata wartości,
- KIMSF 11 MSSF 2 – Wydanie akcji w ramach grupy i transakcje w nabytych akcjach własnych,
- KIMSF 12 Umowy na usługi koncesjonowane,
- KIMSF 13 Programy lojalnościowe,
- KIMSF 14 MSR 19 – Limit wyceny aktywów z tytułu określonych świadczeń, minimalne wymogi finansowania oraz ich wzajemne zależności,
- KIMSF 15 Umowy dotyczące budowy nieruchomości,
- KIMSF 16 Zabezpieczenie udziałów w aktywach netto jednostki działającej za granicą,
- KIMSF 17 Przekazanie aktywów niegotówkowych właścicielowi,
- KIMSF 18 Przekazanie aktywów przez klientów,
- KIMSF 19 Regulowanie zobowiązań finansowych przy pomocy instrumentów kapitałowych,
- KIMSF 20 Koszty usuwania nadkładu na etapie produkcji w kopalniach odkrywkowych,
- KIMSF 21 Opłaty publiczne,
- KIMSF 22 Transakcje w walutach obcych i płatności zaliczkowe.

Interpretacje Stałego Komitetu ds. Interpretacji:

- SKI-7 Wprowadzenie waluty euro,
- SKI-10 Pomoc rządowa – brak konkretnego powiązania z działalnością operacyjną,
- SKI-15 Leasing operacyjny – specjalne oferty promocyjne,
- SKI-21 Podatek dochodowy – realizacja wartości przeszacowywanych aktywów, które nie podlegają amortyzacji,
- SKI-25 Podatek dochodowy – zmiana statusu podatkowego jednostki gospodarczej lub jej udziałowców,
- SKI-27 Ocena istoty transakcji wykorzystujących formę leasingu,
- SKI-29 Umowy na usługi koncesjonowane – ujawnianie informacji,
- SKI-31 Przychody – transakcje barterowe obejmujące usługi reklamowe,
- SKI-32 Wartości niematerialne – koszt witryny internetowej [6].

Polska Ustawa o rachunkowości zgodnie z art. 4 Rozporządzenia (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie stosowania Międzynarodowych Standardów Rachunkowości dzieli podmioty na te, które mają obowiązek stosować MSR/MSSF i te które pod pewnymi warunkami mają taką możliwość [10].

Obowiązkowo zgodnie z MSR/MSSF muszą być sporządzane skonsolidowane sprawozdania finansowe

emitentów papierów wartościowych oraz banków. Na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie na koniec 2016 roku, notowanych było 487 spółek [5].

Drugą grupą są te podmioty, które mogą, ale nie muszą stosować MSR/MSSF są to:

- podmioty sporządzające skonsolidowane sprawozdania finansowe jako emitentów papierów wartościowych zamierzających ubiegać się lub ubiegających się o ich dopuszczenie do obrotu na jednym z rynków regulowanych krajów Europejskiego Obszaru Gospodarczego

- podmioty sporządzające skonsolidowane sprawozdania finansowe jednostek dominujących niższego szczebla, wchodzące w skład grupy kapitałowej, w której jednostka dominująca wyższego szczebla sporządza skonsolidowane sprawozdanie finansowe zgodnie z MSR.

Szczegółowo zakres podmiotowy stosowania przedstawia tabela 1.

Tabela 1.

Zakres podmiotowy stosowania MSR według Ustawy o rachunkowości [3]

	Rodzaj sprawozdania	Rodzaj podmiotu
Obowiązek	Skonsolidowane sprawozdanie finansowe	<ul style="list-style-type: none"> • Jednostki dopuszczone do obrotu na jednym z regulowanych rynków krajów Europejskiego Obszaru Gospodarczego • Banki
Możliwość	Skonsolidowane sprawozdanie finansowe	<ul style="list-style-type: none"> • Emitenci ubiegający się o dopuszczenie oraz zamierzający się ubiegać o dopuszczenie do publicznego obrotu w Polsce lub do obrotu na jednym z rynków regulowanych krajów Europejskiego Obszaru Gospodarczego • Jednostki wchodzące w skład grupy kapitałowej, w której jednostka dominująca wyższego szczebla sporządza skonsolidowane sprawozdania finansowe zgodnie z MSR
	Jednostkowe sprawozdanie finansowe	<ul style="list-style-type: none"> • Emitenci papierów wartościowych dopuszczonych do publicznego obrotu w Polsce lub do obrotu na jednym z rynków regulowanych krajów Europejskiego Obszaru Gospodarczego • Emitenci zamierzający się ubiegać i ubiegający się o dopuszczenie do publicznego obrotu w Polsce lub do obrotu na jednym z rynków regulowanych krajów Europejskiego Obszaru Gospodarczego • Jednostki wchodzące w skład grupy kapitałowej (zależne i współzależne), w której jednostka dominująca sporządza skonsolidowane sprawozdania finansowe zgodnie z MSR

Obecnie system MSR został wdrożony w 166 krajach świata, w tym we wszystkich 31 państwach członkowskich Unii Europejskiej i Europejskiego

Obszaru Gospodarczego, gdzie standardy są wymagane w przypadku spółek, których obrót papierami wartościowymi odbywa się na rynku regulowanym.

Tabela 2.

Zakres wprowadzenia MSR na świecie [6]

Region	Kraje	Kraje które zaimplementowały MSR dla wszystkich podmiotów publicznie odpowiedzialnych	Kraje które zaimplementowały MSR dla wszystkich podmiotów publicznie odpowiedzialnych w %	Kraje, które zezwoliły na stosowanie MSR dla części podmiotów publicznie odpowiedzialnych	Kraje, które nie zezwoliły ale też nie zabroniły stosowania MSR dla podmiotów publicznie odpowiedzialnych
Europa	44	43	98%	1	0
Afryka	38	36	95%	1	1
Bliski Wschód	13	13	100%	0	0
Azja i Oceania	34	25	74%	3	6
Ameryka	37	27	73%	13	9
Suma	166	144	87%	13	9

Wnioski

Zdecydowana większość przedsiębiorstw w Polsce, ze względu na swoją wielkość jest zobowiązana

do sporządzania dokumentacji dla celów podatkowych. Znacznie mniejsza część przedsiębiorców podlega obowiązkom wynikającym z Ustawy o rachunkowości.

Obowiązek sporządzania sprawozdań zgodnie z MSR ma jeszcze mniejsza grupa podmiotów. Podmioty mające taki obowiązek, są jednak podmiotami dużymi, które nazywane są publicznie odpowiedzialnymi. Ze względu na ich odpowiedzialność, jak i działalność na globalnym rynku wzrasta waga cechy porównywalności ich sprawozdań finansowych. Wraz z globalizacją gospodarki rośnie istotność Międzynarodowych Standardów Rachunkowości, z drugiej strony porównywalność sprawozdań zwiększa pewność obrotu gospodarczego i ułatwia pogłębianie procesów globalizacyjnych. Dowodem na to jest coraz większa liczba krajów wdrażających system MSR.

Literatura

1. Ambroziak M., Analiza sprawozdań finansowych, tom 1 Zrozumieć sprawozdanie polskie, MSSF, US GAAP, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2010, str. 32
2. Gierusz J., Gierusz M. red., Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości finansowej w teorii i praktyce, komentarz problemowy przykłady z praktyki gospodarczej porównanie z polskim prawem bilansowym i podatkowym, Wyd. ODDK Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością Spółka komandytowa, Gdańsk 2017, str. 19, 21
3. Hołda A., MSR/MSSF w Polskiej praktyce gospodarczej, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2013, str. 16, 26, 27
4. Pfaff J., Rachunkowość podstaw, Wyd. Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2016, str. 7
5. Rozkrut D. red., Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2017, Wyd. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017
6. Strona oficjalna IFRS www.ifrs.org/issued-standards, 01.02.2018
7. Strona oficjalna Ministerstwa Finansów www.mf.gov.pl, 01.02.2018
8. Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz. U. 1994 nr 121, poz. 591
9. Ustawa z dnia 2 lipca 2004 roku o swobodzie działalności gospodarczej, Dz. U. 2004 nr 173 poz. 1807
10. Rozporządzenia (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie stosowania międzynarodowych standardów rachunkowości, Dz. Urz. WE L 243 z 11.09.2002, str. 1; Dz. Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 13, t. 29, str. 609, z późn. zm.

ИДЕОЛОГИЯ ОБРАЩЕНИЯ С ОТХОДАМИ В АПК: НАЦИОНАЛЬНОЕ И ГЛОБАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЯ

Андрейченко А.В.

кандидат экономических наук, доцент
доцент кафедры экономики и управления
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

THE IDEOLOGY OF WASTE MANAGEMENT IN THE AGROINDUSTRIAL COMPLEX: NATIONAL AND GLOBAL DIMENSION

Andreichenko A.V.

*PhD in Economics, associate professor
associate professor at the department of economics and management
Odessa I. I. Mechnikov National University*

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается идеология обращения с отходами в АПК на национальном и глобальном уровнях. Установлено что постоянное увеличение масштабов агропромышленного производства свидетельствует о необходимости серьезного внимания к разработке методов по сбору, переработке, удалению отходов АПК с минимальным загрязнением окружающей среды, учитывая национальный и зарубежный опыт. Подчеркивается, что для долгосрочного решения проблемы обращения с отходами АПК необходима новая идеология. Доказывается, что одной из ключевых идей идеологии обращения с отходами в АПК является внедрение безотходного агропромышленного производства, обеспечивающего комплексную высокотехнологическую переработку отходов АПК и минимизирующего негативное влияние агропромышленного производства на биосферу.

ABSTRACT

The article considers the ideology of waste management in the agro-industrial complex at the national and global levels. It was found that the constant increase in the scale of agricultural production highlights the need for serious attention to the development of methods for the collection, processing and disposal of agricultural waste with minimal environmental pollution, taking into account national and international experience. It is emphasized that a new ideology is needed for a long-term solution to the problem of handling waste of the agro-industrial

complex. It is proved that one of the key ideas of the ideology of waste management in the agro-industrial complex is the introduction of non-waste agro-industrial production that provides complex high-tech processing of agricultural waste and minimizes the negative impact of agro-industrial production on the biosphere.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, отходы, безотходные технологии, национальная безопасность, циклическая экономика.

Keywords: agroindustrial complex, waste, non-waste technologies, national security, cyclical economy.

Постановка проблемы. Экспоненциальный рост объемов образования и накопления отходов, необратимое изъятие природных ресурсов, отсутствие эффективных технологий использования отходов в качестве вторичного сырья, как следствие несбалансированной антропогенной и техногенной деятельности в Украине, являются одними из важнейших факторов, которые привели к появлению угрозы для национальной безопасности и безопасного существования настоящего и будущих поколений. Ситуация, вызванная вышеуказанными обстоятельствами, достигла своей критической точки. Это требует срочного изменения парадигмы индустриального общественного развития, присущего современной Украины, к постиндустриальному общественному развитию и отказу от пренебрежительного отношения к природной среде [1]. Ресурсо- и энергонезависимость Украины, экономия ее энергетических и природных материальных ресурсов зависит от надлежащего решения вопроса управления отходами. Проблема отходов является одной из основных экологических проблем и более весомой в ресурсном аспекте.

Одно из лидирующих мест по объему образования отходов в Украине занимает агропромышленный комплекс, эффективное функционирование которого обеспечивает продовольственную, агросыревую безопасность Украины, развитие внешнеэкономического потенциала государства. По данным Международной финансовой корпорации (IFC), ежегодно в АПК Украины образуется 109 млн. т отходов, из которых 49 млн. т непродуктивно утилизируются, а 60 млн. т используются с целью дальнейшей переработки [2].

Отходы агропромышленного комплекса – привлекательное сырье для получения тепловой и электрической энергии, прямого использования в сельском хозяйстве, а также производства материалов [2]. С экономической точки зрения важно учитывать направления дальнейшего использования отходов, возможностей получения будущих экономических выгод от их использования или несения расходов для их удаления, обезвреживания и т.д. [3, с. 47]. Постоянное увеличение масштабов агропромышленного производства свидетельствует о необходимости серьезного внимания к разработке методов по сбору, переработке, удалению отходов АПК с минимальным загрязнением окружающей среды, учитывая национальный и зарубежный опыт.

Анализ последних исследований и публикаций. Значительный вклад в исследование проблематики обращения с отходами, включая и отходы агропромышленного комплекса, внесен работами таких отечественных и зарубежных ученых: К. Барретта, К. Боулдинга, Н. Голиковской, С. Гуцайлюк, А.

Дериколенко, В. Зайцева, П. Эйкинса, Т. Железного, Ю. Лебединского, Р. Льора А. Мале, Ю. Морева, В. Кержакова, А. Новикова, Н. Пирогова, И. Сотника, С. Соловьеву, А. Трусова, К. Феруччи и др.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Анализ трудов, опубликованных по результатам научных разработок в этом направлении, свидетельствует о недостаточном внимании к подходам обращения с отходами АПК, в частности, безотходному производству.

Цель исследования заключается в рассмотрении идеологии обращения с отходами в АПК на национальном и глобальном уровнях.

Изложение основного материала. Для долгосрочного решения проблемы обращения с отходами АПК необходима новая идеология. Идеология является неотъемлемой составляющей общественной жизни, лежит в основе формирования и развития общества и личности. Следует согласиться с тем, что цивилизационные сдвиги, происходящие в мире, приводят к активному поиску нового формата идеологических систем, политики «нового пути» [4, с. 35].

Выделяют пять ключевых характеристик идеологии: 1) термин идеология многозначен, – первоначально он, как известно, обозначал «ложное, иллюзорное сознание», но сейчас он употребляется в основном в его политическом значении; 2) все идеологии интерпретируют настоящее и направляют желания людей в отношении строго определенного будущего, причем это будущее представляется ими как лучшее состояние по отношению к данному настоящему; 3) каждая из идеологий предлагает проделать ряд специфических шагов по достижению этого будущего; 4) все идеологии ориентированы на внедрение в массовое, коллективное сознание; 5) идеологии тем или иным образом выражают мотивы и цели людей [5, с. 1].

В разрезе экономики под идеологией целесообразно понимать совокупность идей, взглядов, представлений, в которых осознаются и оцениваются отношения людей к определенной хозяйственной практике. По высказыванию А. И. Самсина, «Экономическая (хозяйственная) идеология представляет собой более или менее упорядоченный взгляд на экономику, системное мировоззрение, в котором сплетаются познавательные, нормативные и символические элементы. Экономическая идеология включает в себя особые представления о ценностях, об общественно-экономическом идеале (например, об экономической свободе, материальном равенстве, трудовой солидарности). Нельзя забывать, что эти ключевые ценности понимаются и обосновываются разными хозяйственными субъек-

тами, исходя из их интересов. Экономическая идеология, как правило, выступает в форме программ, проектов деятельности в разных областях хозяйства. В них находят выражение определенные цели, направления и способы их реализации» [6, с. 216].

Идеология благодаря своей логической функции во многом определяет действия людей по реализации всех социальных проблем, включая экономические. Идеология, формирующаяся на базе конкретного способа производства, влияет на его развитие и функционирование и способна через деятельность людей, вооруженных ее идеями, менять способы производства.

Одной из ключевых идей идеологии обращения с отходами в АПК является внедрение безотходного агропромышленного производства, обеспечивающего комплексную высокотехнологическую переработку отходов АПК и минимизирующую негативное влияние агропромышленного производства на биосферу.

Эффективность агропромышленного производства и состояние окружающей среды неизбежно взаимосвязаны и нередко оказываются диаметрально противоположными. Методы переработки и удаления сельскохозяйственных отходов могут негативно влиять на чистоту воздуха, воды и качество почвы, а также вызывать неудобства населению, живущему рядом [7, с. 13].

В сфере управления отходами сельского хозяйства Украины к основным проблемам относятся: ненадлежащий уровень соблюдения требований законодательства; низкий уровень осведомленности и информированности сельскохозяйственного сектора относительно возможностей и преимуществ обработки или повторного использования отходов сельского хозяйства; низкий уровень осведомленности инвесторов о возможностях производства новых продуктов с сельскохозяйственных отходов; отсутствие действенного механизма привлечения частных инвестиций для развития объектов сельскохозяйственного сектора; низкий уровень эффективности управления стратегическими объектами в сфере обращения с отходами сельскохозяйственного сектора [1].

Отметим, что Украина на уровне законодательного закрепления делает определенные шаги в направлении решения проблемы обращения с отходами и охраны окружающей природной среды. Так, Стратегия устойчивого развития «Украина – 2020» [8] одними из первоочередных приоритетов реформ провозглашает реализацию Программы энергонезависимости, Программы сохранения окружающей природной среды.

Стратегия национальной безопасности Украины от 2015 г. [9] относит к актуальным угрозам национальной безопасности Украины значительный объем отходов производства и потребления и ненадлежащий уровень их вторичного использования, переработки и утилизации; чрезмерное антропогенное воздействие и высокий уровень техногенной нагрузки на территорию Украины. Стратегия закрепляет необходимость формирования системы

переработки и утилизации отходов производства и потребления.

В Национальной стратегии управления отходами в Украине до 2030 г. [1], разработанной в соответствии с европейскими стандартами управления отходами и основывающейся на общих ценностях соблюдения демократических принципов, верховенства права, надлежащего управления, акцентируется на углублении экологического кризиса в Украине и торможении в развитии национальной экономики вследствие значительных объемов накопленных в Украине отходов и отсутствии эффективных мер, направленных на предотвращение их образования, утилизации, обезвреживания и удаления.

Вышеупомянутая Стратегия [1] закрепляет, что система управления отходами в Украине, относящаяся к отходам в сфере АПК, характеризуется тенденциями накопления отходов, что негативно влияет на состояние окружающей природной среды и здоровья людей; осуществлением ненадлежащим образом утилизации и удаления опасных отходов; ненадлежащим уровнем использования отходов в качестве вторичного сырья вследствие несовершенства организационно-экономических основ привлечения их в производство; неэффективностью внедренных экономических инструментов в сфере обращения с отходами.

Данная Стратегия подчеркивает необходимость создания и обеспечения надлежащего функционирования общегосударственной системы предотвращения образования отходов, сбора, переработки и утилизации, обезвреживания и безопасного удаления.

Сейчас мы можем констатировать, что в Украине отсутствуют эффективные инструменты политического, экономического, правового, социального характера, позволяющие нашему государству решить критическую ситуацию с образованием, накоплением, хранением, переработкой, утилизацией и захоронением отходов, в том числе в АПК и характеризуется дальнейшим развитием экологических угроз.

Отличие ситуации с отходами в Украине по сравнению с другими развитыми странами заключается в больших объемах образования отходов и в отсутствии инфраструктуры обращения с ними. При этом наличие такой инфраструктуры является непременным признаком всех экономик развитых стран [1]. В 70-х и 80-х гг. ХХ в. государства начали прикладывать много усилий для создания мало- и безотходных технологий переработки сырья и производства продукции. На международной конференции по проблемам безотходных технологий и производства, организованной Европейской экономической комиссией, проходившей в Париже с 29 ноября по 4 декабря 1976 г. [10], представители Австрии, Бельгии, Великобритании, Канады, Нидерландов, Польши, СССР, США, Венгрии, Федеральной Республики Германия, Финляндии, Франции, Швеции, Югославии дали рекомендации по вопросам создания и внедрения безотходных технологий

с целью распространения своего опыта и использования практики других государств и дальнейшего международного сотрудничества в этой сфере.

В конце 70-х гг. XX в. Р. Льюис отмечал, что национальное стремление государств к улучшению состояния окружающей среды требует от сельскохозяйственных предприятий при принятии решения о характере производства, обращать особое внимание на отходы [7, с. 21]. Это стремление остается и в начале XXI века.

В 2014 г. На Всемирном экономическом форуме в Давосе [11] изменения природной среды, вызванные экономической деятельностью стали основным вопросом повестки дня. Более 30 заседаний форума были посвящены климатическим изменениям, вложениям в экологически безопасное производство и возможностям устойчивой «циклической» экономики (англ. *circular economy*).

Экономика замкнутого цикла (циклическая экономика, циркулярная экономика) становится предметом широкого круга исследований не только в европейских государствах, но и во всем мире. Такой тип экономики рассматривается как потенциальная стратегия развития общества, способная повысить благосостояние, ослабляя при этом зависимость государств от сырьевых и энергетических ресурсов. Циклическая экономика как модель функционирует по примеру природной экосистемы, в которой не существует отходов.

По утверждению Г. Паули, экосистемы является примером эффективных эксплуатационных моделей производства и потребления. Наибольшее восхищение вызывает огромное разнообразие экосистем во всем мире, ведь они демонстрируют эффективность в обеспечении всех потребностей, используя то, что находится рядом. Переход питательных веществ и энергии от одного вида к другому в непрерывном цикле по законам физики, очевидно, должен использоваться в промышленном контексте [12, с. 12]

Базовыми принципами концепции циклической экономики являются [13]:

- полное исключение отходов;
- нахождение способов повторного использования материалов;
- ликвидация токсичных химических веществ, чтобы использовать остальные компоненты без риска загрязнения;
- использование топливных систем с возобновляемыми источниками энергии;
- построение устойчивости через разнообразие;
- корректировка ценовой политики (стоимость товара должна полностью отражать усилия, необходимые для его производства);
- создание конструкций, учитывающих возможность последующих разборки и повторного использования, а также требующих минимальных изменений для повторного использования некоторых деталей продукта;
- системное принятие решений с учетом того, как одно действие окажет влияние на другое.

В декабре 2015 г. Европейская комиссия приняла план действий по переходу к экономике замкнутого цикла до 2019 года [14], устанавливающий, что такая модель становится основой стратегии устойчивого развития ЕС и предусматривает развитие соответствующего госрегулирования.

Центр европейских политических исследований (CEPS) в 2016 г. представил исследование «Циклическая экономика в Европе, от ресурсоэффективности до платформ для обмена знаниями: точка зрения CEPS» (*Understanding the Circular Economy in Europe, from Resource Efficiency to Sharing Platforms: The CEPS Framework*) [15]. В нем были определены следующие основные преимущества перехода к циклической экономике:

- 1) экологические выгоды;
- 2) экономия средств за счет сокращения потребностей;
- 3) дополнительные экономические выгоды, получаемые от создания новых рынков.

В многих странах мира (Германии, Швеции, Швейцарии, Южной Кореи, США, Дании, Нидерландах, Китае) разработаны, принятые и осуществляются государственные планы создания и развития экономики замкнутого цикла на основе рециклирования ресурсов.

Одним из путей циклического использования ресурсов является безотходное производство. Задача внедрения безотходных производств заключается в создании замкнутых циклов производства с рециркуляцией сырьевых материалов, когда каждое конечное звено одного производства служит начальным звеном следующего, в результате чего во внешнюю среду не поступают отходов и минимизируются негативные последствия для природной среды.

Безотходная модель производства может показаться идеальной конструкцией, но отдельные производства уже успешно функционируют и уверенно чувствуют себя на рынке. Конечно, обеспечение безотходности требует решения большого комплекса весьма сложных технологических, конструкторских и организационных задач, основанных на использовании новейших научно-технических достижений. На сегодняшний день, современные многофункциональные агропромышленные предприятия располагают значительной базой для того, чтобы обеспечить производство, благодаря которому совершенствуется использование сырьевых вторичных ресурсов. Человечество стремится к минимизации объемов отходов, обеспечению их комплексной переработки и безопасных для окружающей среды систем обезвреживания или хранения.

Если мы говорим об АПК, то безотходное агропромышленное производство предполагает организацию производства, обеспечивающего полное использование всех полезных компонентов, содержащихся в исходном сырье, и минимально допустимое загрязнение окружающей среды с целью достижения максимально высокого уровня экологосоцио-экономической эффективности агропроизводства.

Безотходное агропромышленное производство имеет свои особенности и должно создаваться и функционировать на определенных принципах, прикладное использование которых минимизирует затраты сырьевых и энергетических ресурсов, ограничивает негативное влияние производства на окружающую среду, обеспечивает цикличность материальных и финансовых потоков, рационализирует производственно-хозяйственную деятельность агропромышленного комплекса, балансирует функционирования социальной, экономической и окружающей сфер жизнедеятельности человека.

Поэтому к числу основных принципов создания и функционирования безотходного производства в АПК следует отнести: системность; комплексность использования сырьевых и энергетических ресурсов; цикличность материальных потоков; ограниченность влияния производства на окружающую среду; рациональность и эффективность организации безотходного производства.

Модель циклической экономики ставит под сомнение мнение, противопоставляющее экономику окружающей среде и предусматривает, что экономический рост может осуществляться в интересах окружающей среды, а не за ее счет.

Выводы и предложения. Пропасть между объемами накопления агропромышленных отходов и мерами, направленными на предотвращение их вторичного использования, переработки, обезвреживания и т.д. углубляет экологический кризис и является тормозящим фактором развития экономики государства. Украина нуждается в неотложном реформировании правовой и экономической системы, регулирующей использование отходов, в том числе в сфере АПК как одной из ключевых отраслей экономики страны, с учетом мирового и европейского опыта.

Проблема отходов АПК в Украине требует выработки на нее нового видения (идеологии):

- отходы АПК следует рассматривать как источник вторичных материальных и энергетических ресурсов;
- нужно минимизировать образование отходов АПК в процессе производства и потребления эффективными методами;
- необходимо обеспечить максимальную переработку и утилизацию отходов АПК, внедряя максимально эффективные технологии обращения с отходами (безотходные и малоотходные);
- на каждом этапе возникновения отходов АПК необходимо определять методы многократного использования природных ресурсов (рециклизации);
- управление отходами АПК необходимо начинать с планирования добычи природных ресурсов, как сырья для получения материалов и продолжать при проектировании всего жизненного цикла полученной полезной продукции.

Взаимосвязь эффективности агропромышленного производства с потенциальным ухудшением качества окружающей среды стала все более ярко выраженной по мере повышения интенсивности методов агропромышленного производства. Все негативные виды воздействия на окружающую

среду могут быть значительно уменьшены или полностью устранены путем изменения технологий производства в АПК, в частности, при применении безотходного агропромышленного производства. Это позволит сохранить баланс между агропромышленным производством и состоянием окружающей среды, позволяя получить достаточное количество агропродовольственной продукции, приемлемый доход для производителей такой продукции и оптимальное для населения состояние окружающей среды.

Література

1. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=250431699>.
2. Обращение с отходами агропромышленного комплекса : возможности для Украины / IFC. World Bank Group. – Киев, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://documents.worldbank.org/curated/en/432161480319766>.
3. Тимчак В. С. Ефективність інновацій комплексного використання відходів харчової промисловості : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Тимчак Віра Степанівна. – Житомир, 2017. – 227 с.
4. Козловець М. А. Ідеологія як фактор консолідації суспільства / М. А. Козловець // Вісник Житомирського держ. університету ім І.Франка. – 2004. – №18. – С. 35–39.
5. Baradat L. P. Political Ideologies : Their Origins and Impact, 6th ed. / L. P. Baradat. Upper Saddle River, NJ : Prentice-Hall, 1997. – 338 р.
6. Самсин А. И. Основы философии экономики : учебное пособие / А. И. Самсин. – М.: Юнити-Дана, 2012. – 271 с.
7. Лёр Р. Переработка и использование сельскохозяйственных отходов / Р. Лёр; под ред. А. Н. Шимко; пер. с англ. В. В. Новикова. – Москва : Колос, 1979. – 415 с.
8. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
9. Стратегія національної безпеки України. Затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/>.
10. Non-Waste Technology and Production: Proceedings of an International Seminar Organized by the Senior Advisers to ECE Governments on Environmental Problems on the Principles and Creation of Non-Waste Technology and Production, Paris, 29 November - 4 December 1976. – Pergamon, 1978. – 712 p.
11. World Economic Forum Annual Meeting [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2014/programme>.

12. Паулі Г. Синя економіка: 10 років. 100 інновацій. 100 мільйонів робочих місць : доп. Рим. Клубу / Г. Паулі / ред. Л. Ярошенко; пер. А. Побережна; Фонд «Богдана Гаврилишина», Фонд «Скорочення ризиків». – К., 2012. – 353 с.

13. Environmental Services Association. Going for growth, a practical route to circular economy, 2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.esauk.org/esa_reports/Circular_Economy_Report_FINAL_High_Res_For_Release.pdf

14. Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions Closing The Loop - An Eu Action Plan

For The Circular Economy. Brussels, 2.12.2015 COM(2015) 614 final. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:8a8ef5e8-99a0-11e5-b3b7-01aa75ed71a1.0012.02/DOC_1&format=PDF.

15. Understanding the Circular Economy in Europe, from Resource Efficiency to Sharing Platforms: The CEPS Framework. Igor Taranic, Arno Behrens and Corrado Topi. CEPS Special Report No. 143 / July 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.ceps.eu/system/files/SR%20No143%20Circular%20Economy_0.pdf.

ОЦЕНКА НАЛОГОВОГО ПОТЕНЦИАЛА И ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ В РА

Арутюнян В.Л.

Член-корреспондент НАН РА, доктор экономических наук, профессор
Институт Экономики Им. М. Котаняна, НАН РА
Республика Армения, г. Ереван

ASSESSMENT OF TAX POTENTIAL AND WAYS TO INCREASE EFFICIENCY OF TAX ADMINISTRATION IN THE RA

Harutyunyan V.L.

Corresponding member of NAS RA, Doctor of Economics, Professor
Institute of Economics after M. Kotanyan of NAS RA
Republic of Armenia, Yerevan

АННОТАЦИЯ

Миссия налоговых и таможенных органов заключается в обеспечении экономической безопасности, контроле соблюдения требований налогового законодательства и обеспечении развития обслуживания налогоплательщиков и функций налогового контроля. Эти цели могут быть достигнуты постоянным совершенствованием налогового администрирования и внедрением оптимальной организационной структуры. Из четырех общепринятых типов организационной структуры наиболее часто используется функциональная организационная структура. Однако во многих случаях, в организационной структуре управления параллельно с подразделениями, регулирующими установленные нормативные и оперативные функции, включаются отдельные подразделения, осуществляющие учет и контроль косвенных налогов, а также контролирующие деятельность крупных налогоплательщиков. Оптимальная организационная структура налоговой системы обеспечивает надежные основания для осуществления и контроля налогового законодательства.

ABSTRACT

The mission of tax and customs authorities is to ensure economic security, control the compliance with tax legislation requirements, and assure equal development of taxpayers service and tax control functions. These objectives can be achieved by continuous improvement of tax administration and introduction of an optimal organizational structure. Of four generally accepted types of organizational structure the functional organizational structure is the most commonly used one. However, in many cases, in the organizational structure in parallel to the subdivisions regulating established regulatory and operational functions, the subdivisions maintaining accounting of and control over indirect taxes are included, and tax authorities controlling the activities of large taxpayers are separated. The optimal organizational structure of tax system ensures strong grounds for enforcement and control of tax system legislation.

Ключевые слова: налоговое администрирование, организационная структура, эффективность, нормативные и операционные функции, сегмент налогоплательщиков, крупные налогоплательщики, виды налогов.

Keywords: Tax administration, organizational structure, efficiency, regulatory and operational functions, taxpayers segment, large taxpayers, types of taxes.

During the years of independence in Armenia the improvement process of tax policy and administration was always focused on the development of tax control mechanisms and information technology infrastructure, expansion of services rendered to taxpayers, improvement of customs processes and optimization of organizational structures of tax and customs system. Particularly, for the improvement of quality of the services rendered an electronic reporting system and simplified procedure of registration of taxpayers have been introduced, call centers and taxpayers service centers have been established, and other measures have been undertaken. However, in parallel to the above stated reforms, in terms of improvement of efficiency of tax and customs systems specific importance is attached to tax and customs legislation, state revenue policy and risk assessment systems, as well as to the improvement of organizational structures.

The state is a principal institute of political system, and the form of statehood represents the entirety of the form of government, form of state structure and political regime. In accordance with constitutional law, states are unitary, federal or federated by their form of government. Unitary states, as a rule, are established on the mono-ethnic territories, where single constitution and legislation are effective and legislative, executive and judicial powers are held by a single supreme authority. Unitary states are classified into centralized and decentralized states. The example of a centralized unitary state is the Republic of Armenia and as an example of a decentralized state France and Georgia can serve. In unitary states tax and customs system is governed from one center by unified constitution, like for example in France, Italy, Great Britain, and in many cases nationwide tax code is effective. In 2016 Armenia also adopted tax code, which will come into force on 1 January 2018.

Federal state as opposed to the unitary state has two supreme levels of government. Federation entities have the right to adopt regional laws. In such countries as the USA, Germany, Australia, Sweden the tax system is composed of several levels, central and regional (states, provinces, etc.). The basis for the tax system unity is the commonly applied unified legislation.

Within the state government system tax and customs authorities can act as:

- a unified semi-autonomous body, which represents such type of an organizational structure in which all functions are centralized in one body and the head, as a rule, is accountable to the Minister of Finance. This type of organizational structure is chosen by Australia, Denmark, Japan, Ireland. Especially in Japan the tax administration function is performed by the National Tax Agency subordinated to the Ministry of Finance and comprised the head office, 11 territorial offices and 524 territorial inspectorates. [9]

• a unified semi-autonomous body that is accountable to the management board. The board is composed of the representatives of legislative authorities, tax consultants, lawyers, qualified accountants. The management board authorities encompass additional supervision, assessment of performance efficiency of tax and customs authorities, development of further

strategy. The board reports directly to the head of the supreme body, primarily the Minister of Finance. This type of organizational structure of tax system is chosen by the USA, Canada and Great Britain.

- a unified tax subdivision (service), which operates under the supervision of the Ministry of Finance. Tax administration function is performed by the tax service subdivision and other administrative functions (human resources policy, supply logistics, information technologies, finance, etc.) are carried out by the relevant subdivisions of the Ministry of Finance. This model of organizational structure is applied in France, Switzerland.

- allocation of tax administration functions between the different subdivisions. The structure of tax system implies allocation of tax administration functions between several ministries, for example in Germany tax administration function is performed by the Federal Tax Service subordinated to the Ministry of Finance. In addition, certain tax functions are allocated between other institutions of federal government, for example some functions are carried out by the Alcoholic Beverage Production and Sale Control Federal Service. This model of organizational structure is used in Belgium, Greece, Portugal. [6]

The key objectives of tax and customs authorities are to ensure economic security and protection of economic interests, control compliance with tax legislation requirements and assure equal development of taxpayers service and tax control functions through tax system. These key objectives can be achieved by constant improvement of tax administration the essential areas of which are the proper allocation of functions and establishment of the optimal organizational structure.

Tax administration represents actions performed by tax authorities in accordance with legislation aimed at ensuring the widespread and accurate application of tax legislation and achievement of the objectives of tax authorities.

The mission of tax administration should encompass the following functions:

1. improvement of quality of the services rendered to taxpayers, provision of necessary support and information;
2. restructuring of main business processes of tax authorities;
3. introduction of modern mechanisms of tax control;
4. effective management of human resources, improvement of internal control mechanisms;
5. prevention of tax violations and detection of evaders;
6. increase of efficiency of the fight against shadow economy;
7. strengthening of tax discipline, etc.

When carrying out its mission tax and customs system encounters functional, human resources and structural issues, for the solution of which optimization of functions, establishment of effective organizational structure and training of officers are required.

One of the key issues of today's tax administration is the establishment of effective organizational struc-

ture of tax and customs system. Why the role of organizational structure is so important for the efficiency of tax administration? In recent years both in public and private sectors area of focus is the development of an optimal organizational structure, since the accountability, responsibility, transparency and efficiency of the systems activities in the majority of cases are conditional upon organizational structure, for example as much the legislative body is powerful and well-established, to that extent the control mechanism will be addressing and effective and to that extent the body will show flexibility in solving the problems of modern management. Government is in search of ways of improvement of operating results with the aim of enhancement the accountability and transparency of the system. The organizational structure of tax system is the key to these efforts and therefore is always subject to improvement. [9]

When designing the organizational structure a number of factors is considered, particularly:

- types of taxes – value added tax, profit tax, income tax, excise tax, etc.;
- functions – collection of taxes, service of taxpayers, control, audit, etc.;
- types of taxpayers – large, medium and small taxpayers.

In practice, for organizational structure of tax administration the following four approaches are applied:

1. functional organizational structure (principles of a function-based);
2. product organizational structure, per types of taxes;
3. combined organizational structure;
4. organizational structure per taxpayers segments. [5]

Functional organizational structure is based on a commonly established regulatory and operational functions that directly relate to taxpayers. Generally, this type of organizational structure is characterized by a highly organized heads of subdivisions who define the orientation of policy and programs. The structure comprises different organizational units, which are managed by the officers accountable to the direct superior of the institution.

Tax administration functions are classified as follows:

- regulatory and operational;
- primary and secondary.

Regulatory functions are applied for the achievement of the primary goal of tax administration, that is for the solution of legislative issues and for ensuring high efficiency of operational system. The introduction of necessary methods and administrative procedures allows these functions to ensure enforcement and interpretation of regulatory acts and tax legislation.

Efficient operational system creates grounds for achievement of the next key goal of tax administration that implies raising maximum amount of tax revenue at the least cost.

Operational functions relate directly to tax collection. These functions include registration and accounting of taxpayers, current inspections and controls. Primary functions of tax system comprise registration and

accounting of taxpayers, current tax control and inspection, which help tax authorities to possess the updated information about the activities of registered taxpayers.

Secondary functions contribute to the performance of primary functions. These are as follows:

- **Legal function** ensures accurate application of regulatory acts by tax authorities and taxpayers;

• **Human resources management** is one of the key functions of every organization. Human resources management is implemented by the legislation regulating relations between an employer and employee (labor code, laws on tax and customs services, etc.). Among the priorities of tax system are the education and continuous training of personnel.

• A subdivision that performs **audit and internal control function** is responsible for the internal audit of the institution and its units, for the assessment and analysis of management process of the risks existing in tax system and for provision of recommendations for the solution of the issues identified. At the same time, performance of tax system subdivisions and staff is assessed aiming to reveal the risks affecting the goals of tax system. [13]

• **Function ensuring taxpayers awareness** has its unique place in tax acculturation process. Relevant subdivisions operating in tax system are responsible for provision of timely and relevant information and support to taxpayers with respect to tax legislation.

• Subdivisions that perform **accounting, finance functions** set and allocate the budget of the institution and its subordinated units, maintain the accounting and prepare reports.

• **Information technology functions.** Given today's requirements for introduction of advanced technologies in tax and customs systems, the function supports the upgrading of the system, carries out programming, ensures technical maintenance of computer equipment and various technological applications. [6]

Depending on the size of tax and customs system, the secondary functions can be combined or expanded.

As a result of application of functional organizational structure the activities of tax system become more specialized and the control becomes more effective, therefore the tendency of large-scale application of this type of organizational structure is observed in many countries. Bulgaria, Hungary, India, Canada, the Netherlands, Turkey, Finland and other countries use functional organizational structure in their tax systems.

In Canada, the functional organizational structure is set for the central office of the revenue agency. For the performance of these functions the subdivisions responsible for the appeal, provision of tax privileges, accounting, inspections, risk management, audit, relations with taxpayers and arrears and legislation analysis have been established. Thus, the functional organizational structure is based on the following two essential principles:

1. The structure is shaped based on the established policy/mission and control is performed by the heads of relevant institutions;

2. Policy should be set based on functions – service, registration, data processing, collections, audit,

etc. When establishing the functions the peculiarities of state government system, generally accepted approaches are considered aiming to ensure the achievement of goals set both for the system and economy. [3]

Product organizational structure has been developed long ago and until recently has been considered as the most widely used. The organizational structure by types of taxes applied in the body implementing tax administration in Great Britain has been developed already in 1690. Up to 1950 the USA tax system was also based on this principle, however, in 1950-1998 a transition was made to functional principle, and afterwards the organizational structure was set based on four segments of taxpayers, small businesses and individual entrepreneurs, medium and large businesses, tax-exempt and government units, revenue from salaries and investments. In New Zealand and Australia the structure of tax system was also originally set based on types of taxes, afterwards it was reorganized to functional organizational structure, however, starting from the nineties of the last century the organizational structure by taxpayers segments has been applied. In particular, during the formation of organizational structure of tax system in the developed countries more often the combination of the above stated two or more types of structures is used. [1] According to product approach, in tax system the multifunctional subdivisions are set based on applicable types of taxes and operate independently of each other, which can cause inefficiency in the organizational structure, since the repetition of functions is accompanied by increase of expenses. Therefore, the countries that apply this approach mainly restructure the organizational structure of their tax systems using function-based and by taxpayers segments principles.

In many countries, such as Austria, Belgium, Italy, Germany, France and Japan, the organizational structure of tax system is typically set by a combination of the above stated methods. The determination of dominance of one or another principle is quite difficult, since various diverse factors also affect the efficiency of tax system activities. For example:

- Functional organizational structure which also includes specialized subdivisions for dealing with certain types of taxes;
- Product operational structure that comprises certain operational functions, etc.

In the organizational structure of tax system by taxpayers segments, in addition to taxpayers segments the subdivisions performing standard operational functions are separated. Segments are classified based on small, medium and large economic entities. Since the major share of tax revenue is ensured by large organizations that are few in number, the separation of large taxpayers segment is applied as common approach in many countries. The activities of these taxpayers and relations with tax legislation (types of taxes, privileges) are diverse, geographically dispersed, multi-functional and, therefore, separate bodies (inspectorates) responsible for the control of large taxpayers are established under subordination of tax authorities aiming to ensure efficient supervision over their activities and mitigate the existing risks. [4] Given the modern challenges, reforms related to the improvement of tax system often deal with the improvement of the organizational structure of the system and its principles. Below is presented a sample chart of the most common organizational structure of tax system.

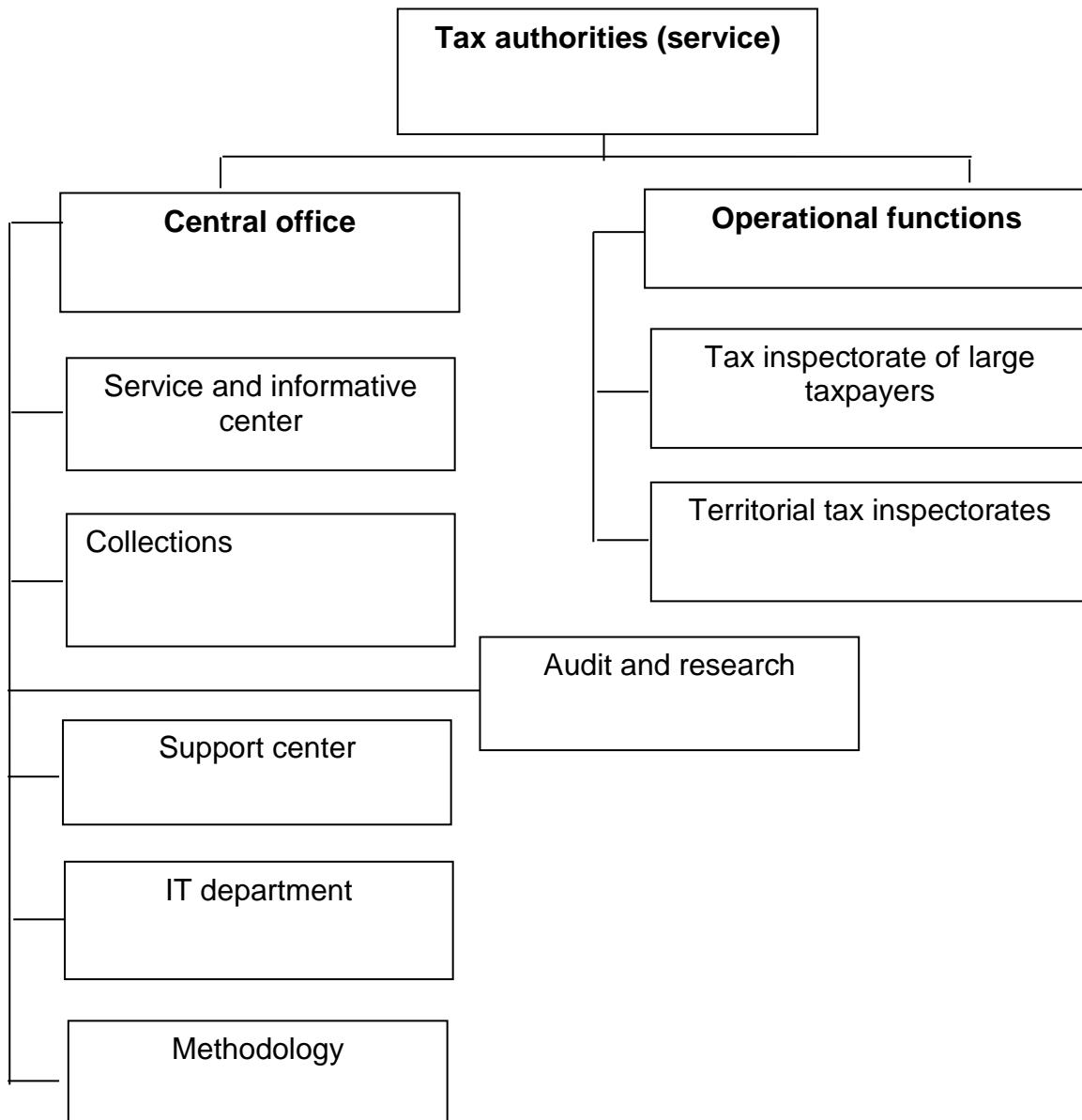

Chart 1. Sample of functional organizational structure [3]

It should be stated that in many countries the functional organizational structure is applied, however in the countries where VAT (value added tax) is effective, in the organizational structure a subdivision responsible for this type of tax and a subdivision by taxpayers segments, namely for large taxpayers are separated. In the tax system of Armenia there operates large taxpayers tax inspectorate.

The tax system of Armenia was established in 1991 and started its activities in quite difficult conditions without own tax legislation, state budget and planning of tax revenues, and lacking logistics, building facilities, trained and qualified personnel. Passing a rather complicated way, the system had great achievements during 26 years, including the contribution to economic growth, development of legislation oriented at protection of consumers interests, establishment of a customs system corresponding to international standards, system wide application of advanced technologies, establishment of call centers and taxpayers service centers, improvement of human resources

management, regulation of inspections and control, etc. Development of the taxpayers service area is a priority of the State Revenue Committee strategy. For achievement of this priority thorough structural changes are required, including improvement of quality of the services rendered, proper understanding by taxpayers of their rights, obligations and necessity of observance of tax legislation. Concurrently, increase of volume and improvement of quality of the services provided through telephone, internet, postal communication, mass media and direct contacts enable the SRC adjunct to the RA government to efficiently serve and inform greater number of taxpayers, which in its turn leads to positive perception of the SRC and its mission by the tax-paying population. [10] The activities of the Committee are regulated by the RA Laws on Tax Service, Customs Service, Customs Regulation and its represents tax and customs authority under these laws. The Committee is established, restructured and its activities are suspended by the decrees of the Republic of Armenia. In the initial phase of establishment the Committee

acted as a unified semi-autonomous body, in parallel to which another supervisory structure, tax inspectorate board operated. The organizational structure of the Committee was set based on a combination principle, where the organizational structure by types of taxes prevailed. Afterwards, considering the international challenges encountered in this field and available best

international practice, the Committee also made transition to the organizational structure based primarily on a functional principle, by adding the segment of large taxpayers.

Key elements of the organizational structure, namely superior tax authority, territorial tax inspectorates, specialized separated subdivisions are presented below in the form of a chart.

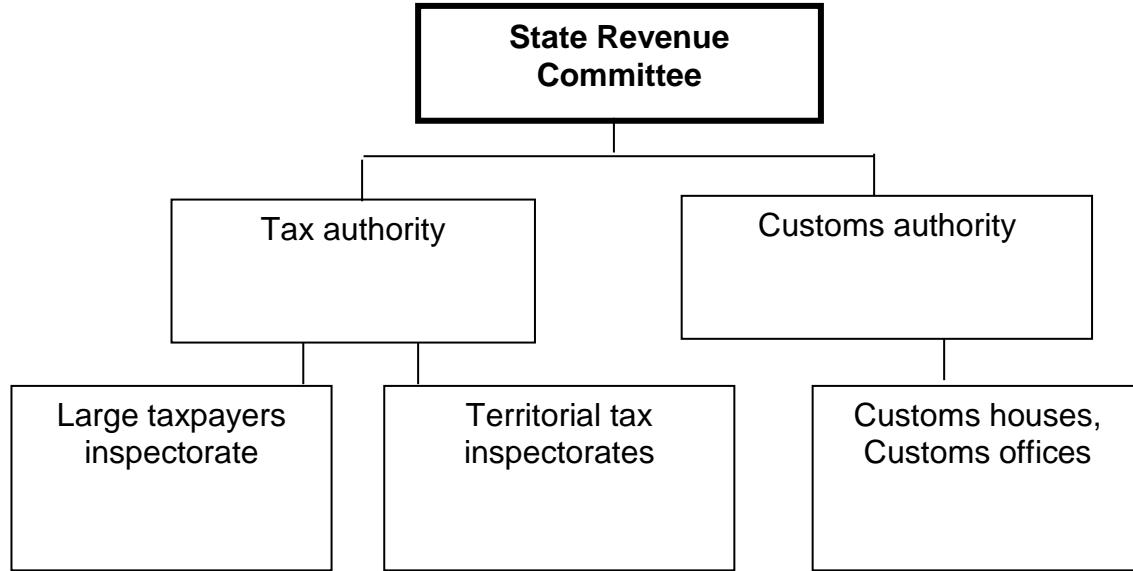

Chart 2. Elements of tax authority organizational structure

The organizational structure of the State Revenue Committee and its subordinated tax and customs authorities is established by the charter of the Committee. [7] The Committee system consists of a chairman, deputies chairman, advisers, assistants, committee staff and territorial subdivisions. The structural subdivisions of the superior body are as follows:

- Risk management and tax discipline programs department;
- Taxpayers service and tax procedures department;
- Organization and supervision department;
- Inspection organization and monitoring department;
- Internal audit department;
- Information technologies department;
- Customs control department;
- Legal department;
- Investigation department;
- Violation detection and administrative procedure implementation department;
- Operative investigation department;
- Department of fight against smuggling and double customs control;
- Internal security department;
- Staff management department;
- Financial and accounting department, etc.

As it has been already stated, in the organizational structure of the SRC of the Republic of Armenia large taxpayers' supervision authority is separated. One of the important aspects of the SRC activities is to demonstrate individualized approach to large taxpayers, which implies the strengthening of right targeted control, improvement of service quality, provision of support. The classification of organizations around the world into large, medium and small is carried out based on similar criteria that can be compound, by comprising several indicators (turnover, profit, cost of property, plant and equipment, etc.), and simple. In Armenia as large taxpayers are classified those economic entities whose annual revenue exceeds AMD 500.0 million. In parallel to the economy development the number of large taxpayers also increases. Thus, in 2010 in the large taxpayers tax inspectorate 344 economic entities were registered, in 2012 – 462, in 2015 – 514 and 617 in 2017. [12] Great attention to large taxpayers is conditioned by the fact that they ensure the major share of tax revenue of the budget, create a great number of employment positions and have a crucial role in the economy. Below are presented the classification criteria of large taxpayers of various countries (see table).

Table 1.

Classification criteria of large taxpayers in various countries, 2013 [2]

Country	Classification criteria of large taxpayers
Italy	Turnover exceeds Euro 100 million
Canada	Gross income exceeds CAD 250 million
USA	Assets value exceeds USD 10 million, citizens receiving superprofit
France	Turnover (excluding VAT) or assets value exceeds Euro 400 million, related entities with 50% and more share
Japan	Capital exceeds JPY 100 million
Australia	Turnover exceeds AUD 250 million
Austria	Turnover exceeds Euro 9.68 million
Belgium	Turnover exceeds Euro 7.3 million, assets value exceeds Euro 3.65 million, number of employees 50 and more
Czech Republic	Turnover exceeds CZK 2 billion, banks and insurance companies
Finland	Turnover exceeds Euro 50 million

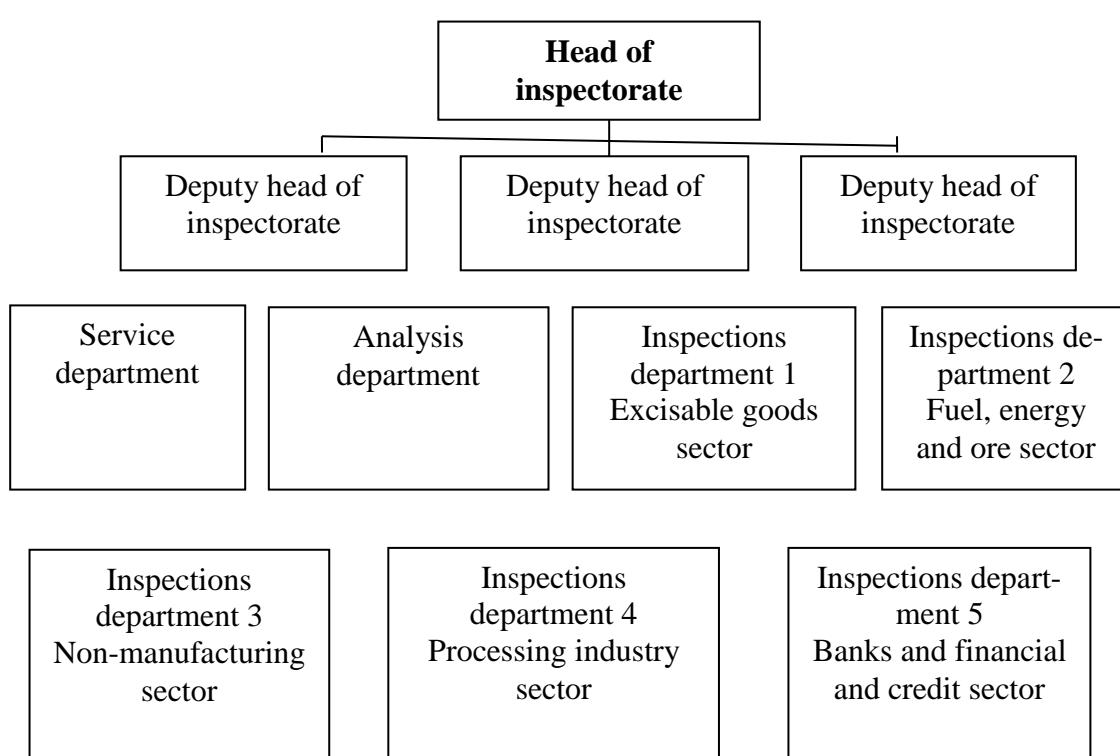
The table shows that in the developed countries the classification of organizations by size is based on their turnover, assets value, number of employees. The difference between the amount limits is conditioned by the peculiarities of economy of each country and its development level. As it has been already stated organizational structure of tax system of the countries presented in the table is established based on taxpayers segments.

The objective of the activities of the inspectorate is the service of large taxpayers included in the list approved by the order of the chairman of the committee, control over tax and other compulsory payments, con-

trol of enforcement and application of legislative requirements by the procedure established by the law, collection of revenue of the RA state budget controlled by tax authorities. The main functions of the inspectorate are:

- ensuring awareness of taxpayers, training, acceptance of tax reports and other services;
- control over tax payments;
- performance of tax inspections and reviews,
- provision of legal support. [8]

Below is presented the organizational chart of large taxpayers tax inspectorate.

Chart 3. Organizational structure of large taxpayes tax inspectorate

The structure of large taxpayers tax inspectorate allows to assume that the organizational structure has been set by the combination of the aforementioned methods that comprises functions and types of taxes. As of 1 January 2017 the number of employees of the

State Revenue Committee was 2413, of which 1674 were tax officers. As a result of improvement of the organizational structure of the SRC, the number of tax inspectorates has been decreased from 22 to 20, and aiming to improve the service quality of taxpayers service

centers have been put into operation.[8] Their number is expected to be grown significantly in the coming years, especially in the locations where there are no the SRC tax inspectorates, intending to increase the availability of the services delivered to taxpayers. In the organizational structure of the SRC tax inspectorates two deputies head, taxpayers service center, departments of information and analysis, current supervision and tax control are included.[10]

Customs service always has a key role in economic development, security and management of foreign trade. The main objectives of customs authorities are:

- ensuring the protection of the RA economic sovereignty, economic security, economic interests and internal market;
- ensuring application of legislative provisions, prevention of violations and their detection;

- application of customs regulation measures prescribed by customs legislation in trade and economic relations;
- customs control and customs registrations, fight against smuggling;
- support to measures aimed at ensuring quality of imported goods, etc. [11]

For the accomplishment of the above set priorities it is necessary to properly observe the requirements of legislation and establish a transparent and accountable organizational structure.

In customs system of Armenia around 739 customs officers are involved, who participate in various training courses for improvement of their knowledge and skills. Below is presented the organizational structure of customs authority.

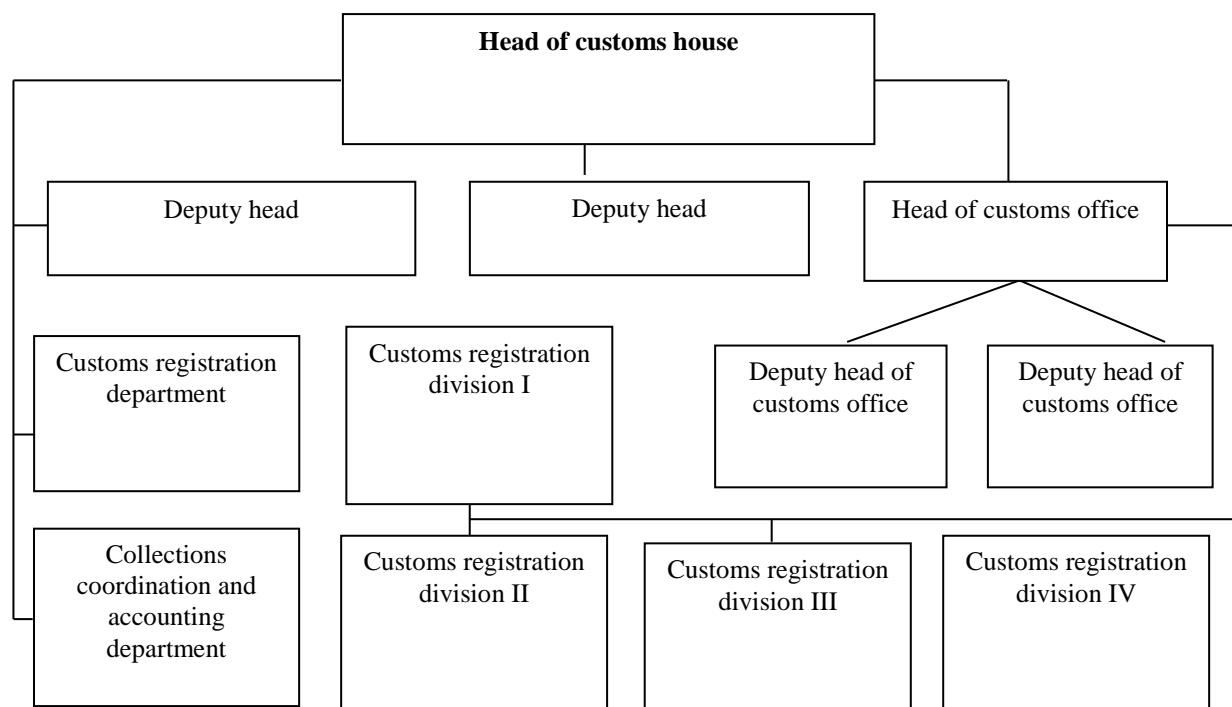

Chart 4. Organizational structure of the RA customs houses [8]

Customs house comprises 15 customs offices. For simplification and improvement of customs procedures, as well as for ensuring the compliance of the RA customs legislation with the standards of Eurasian Economic Union both extensive legislative and organizational and technical and control reforms have been implemented in the system, including improvement of customs control system based on risk management, introduction of modern control mechanisms, etc.

Based on the results of the above stated study a number of conclusions has been drawn and recommendations have been provided, which are presented below. Organizational structure has its unique place in ensuring the effective functioning of tax and customs system, which is a platform for enforcement and supervision of tax system legislation. Without an effective organizational structure, the key component of the state, which is responsible for planning and collection of revenue, can not function effectively. Very often the

autonomy, the organizational structure of tax authority is conditional upon form of government (federal and unitary), peculiarities of the state system and level of economic development. The organizational structure of tax system can act as a unified structure composed of different elements or act within the Ministry of Finance. In the Republic of Armenia all tax and customs administration functions are performed by the SRC adjunct to the RA government.

The organizational structure of tax system is set based on four principles: by types of taxes, by functions, by taxpayers segments and combined. In terms of tax administration individual countries have different requirements and are at certain levels of development. Thus, as much the economy is developed, the more complex is the organizational structure of tax system, such as in the USA, Germany, Great Britain, France, Canada and others. More comprehensive are the structures of tax systems of Australia, Belgium, Sweden and

Switzerland. In the countries, including Armenia, with small number of taxpayers, simple organizational structure is typical for tax system and the number of officers does not exceed 2000. Tax system, depending on the complexity degree of the organizational structure may consist of several components (lower, municipal, district, regional, central).

With the view of proper fulfilment of its mission and readiness to address challenges tax and customs system of Armenia constantly improves its legislative framework, control instruments and organizational structure.

The organizational structure of tax system of Armenia has been established on a functional principle, but contains elements both by taxpayers segments (large taxpayers) and by types of taxes (excise tax). Although, in recent years, various measures were undertaken for rehabilitation and enhancement of the system, there is still much to be done with respect to the improvement of the organizational structure. Thus, serious efforts shall be expended for improvement of the system, which in essence include the following:

1. It is necessary to optimize the organizational structure of the system, and hence the attention shall be focused not on the number of authorities but on the appropriate planning of expenses, also it shall be considered that the taxpayer shall resolve its problems at territorial level.

2. It is necessary to establish an organizational structure that will enable constantly improve the number, valubleness, quality of the services rendered by the tax authority to meet international requirements. During optimization of the system such a flexible organizational structure shall be set that will allow to timely address the internal and external environmental changes.

3. In term of optimization of the structure, recently in addition to taxpayers service departments of territorial inspectorates, separate service centers are put in operation in order to clarify the inspectorates functions, by distinguishing taxpayers service functions. For this purpose it is necessary to take into account the number of taxpayers served by the inspectorates, introduce effective system of assessment of tax inspectorates activities, both in terms of workload and cost-outcome analysis.

4. Since the functional principle is prevailing in the organizational structure, the recurrence of functions shall be avoided for their efficient performance and certain elements of management matrix shall be applied, the responsibility hierarchy shall be set by horizontal and vertical structure.

References

1. Arturo Jacobs, Detailed Guidelines for Improved Tax Administration in Latin America and the Caribbean, Organizational Structure and Management, USAID, August 2013, P.43
2. Large taxpayer operations: Identification criteria used in 2013 - OECD, https://www.oecd.org/.../Table_2.5.%20Large%20taxpayer%...
3. Maureen Kidd, Revenue Administration: Functionally Organized Tax Administration, June 2010, P.15
4. Tax Administration in OECD and Selected Non-OECD Countries: Comparative Information Series, February 2007, P., 130, www.oecd.org/ctp/consumption/CIS-2006.pdf
5. Tax Administration in OECD Countries: Comparative Information Series, October 2004, P. 70, www.oecd.org/ctp/administration/CIS-2004.pdf
6. А.В. Аронов, В.А. Кашин. Налоги и налогообложение (Учебное пособие). 2009, С. 576
7. RA Government decree No: 224-N, dated 10 March 2016
8. RA State Revenue Committee, Annual report on the activities of tax and customs authorities, 2016, page 92, www.taxservice.am
9. Институциональные и организационные характеристики налоговых органов, http://studme.org/111512129929/ekonomika/institutsi_onalnye_organizatsionnye_harakteristiki_nalogovyh_organov,
10. www.armenpress.am/arm/news/832217/haya_stanum-kirakanacven-harkayin-varchararutyandryunavetutyan.
11. www.customs.am
12. <http://www.taxservice.am/Content.aspx?itn=TILists>
13. www.taxservice.am/ATS_StructuralUnits.aspx?uid=13&suid=118

ВЛИЯНИЕ ЭКСПОРТНОЙ ПОШЛИНЫ НА МАСЛОЖИРОВУЮ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ УКРАИНЫ

Бескупская Е.В.
*Винницкий национальный аграрный университет,
 Украина*

EXPORT DUTY INFLUENCE ON OIL AND FAT INDUSTRY OF UKRAINE

Beskupska O.V.
*Vinnytsia National Agrarian University,
 Ukraine*

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается вопрос экспортной пошлины для предприятий масложировой промышленности, в условиях массового экспорта сырья из страны. В статье рассмотрено нынешнее состояние масложировой промышленности Украины. Проанализированы проблемы и возможные пути развития данной отрасли. Выделены основные цели и задачи сохранения экспортной пошлины на семена подсолнечника и внедрение пошлины на семена рапса и сои.

ABSTRACT

The article deals with the issue of export duty for the companies of the oil and fat industry of Ukraine in terms of mass export of raw material abroad. The current state of oil and fat industry of Ukraine is investigated in the article. Problems and possible ways of future development of the industry are analyzed. The basic goals and objectives of export duty preservation for sunflower seeds and implementation of export duty on rape and soya seeds are singled out.

Ключевые слова: масложировая промышленность, экспортная пошлина, экспорт, возмещение НДС
Keywords: oil and fat industry, export duty, export, VAT refund

Problem statement. Oil and fat industry is one of the leading branches of food industry of Ukraine. It is a brilliant example of how the economy benefits from transition from the raw material type, when a country becomes a raw material appendage for developed countries to the development of a competitive product with high added value within the country. Using the example of oil and fat industry we can see that introduction of export duty on sunflower seeds in 1993 provided not only its revival but also transformation into a powerful agricultural production sector, where a balance of economic interests of a country, agricultural and processing industries has been established.

This all proves the necessity of the existing export duty preservation and implementation of export duties on other oilseeds like rape and soya. Using export duty for national products is one of the ways of export restrictions. Export duty can serve several functions: protectionist, fiscal, regulatory, political. At the same time, export duty as a means of export and tariff policy is quite controversial (it is used only by developing countries and countries with economies in transaction).

Ukraine uses export duty for a wide range of products, not always taking into account the possible negative factors of its influence. Considering the importance of export potential development, the study of the export duty effectiveness is very important. The issue is really urgent as the situation on the market of oilseeds, rapid export of raw materials and underloading of the plants needs further investigation.

Purpose of the article is to study the influence of introduction of export duty for rape and soya beans in

the context of rapid export of these cultures from the country and underloading of plants.

Results of the study. From 1996 the main purpose of export duty implementation is to regulate the economy. It was caused by the need of blocking the export flow from Ukraine of raw materials, which were important for the national economy. The main argument to do this was to load national enterprises. Export duty was introduced for such commodities: scrap metal, livestock, oilseeds and other [3].

Oilseeds are most profitable among other agricultural crops: sunflower – 61,9%, soya – 51,8%, rape – 45%. For the last twenty years oil and fat industry created 100 thousand working places, total amount of investments, made in the sector development exceeds 3 billion dollars, 16 new terminals have been created in ports, production of sunflower oil increased 13,3 times, export – 28,4 times.

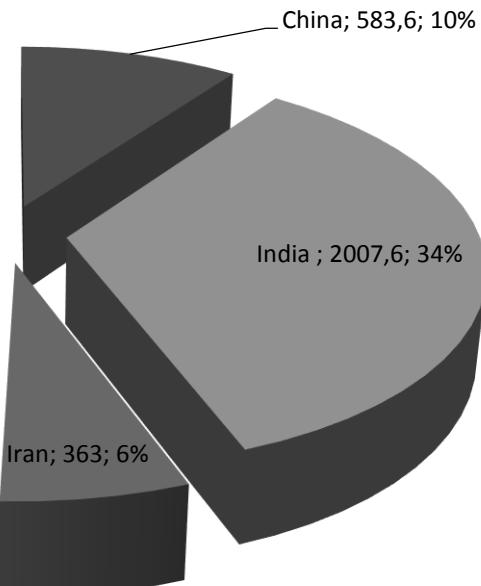
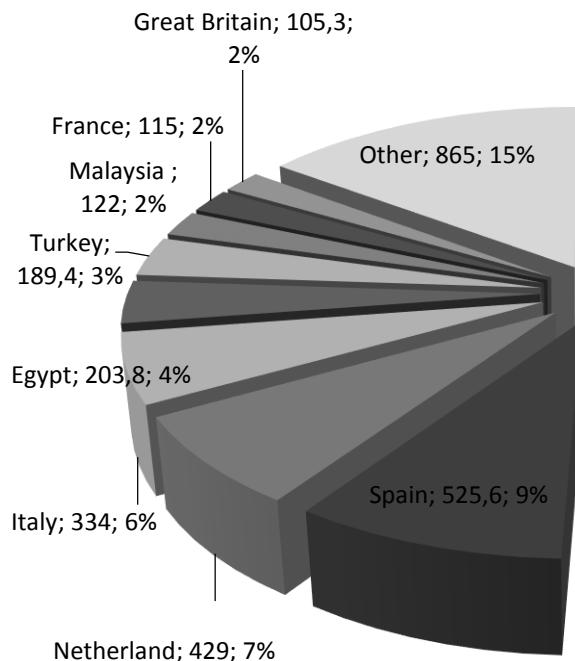
Oil and fat sector is now in state of complacency as sunflower and soya yields are increasing, investments in capacity building are growing, and production is also showing a positive tendency. In these circumstances tracking new global trends and new market tendencies are almost third-rate tasks.

However, ignoring these tasks can lead to negative consequences. We can take as an example the history of sugar sector of Ukraine. In 1990 Ukraine was leader in production of beet sugar and this branch provided 15% of budget revenues. Nowadays the amount of sugar plants has decreased from 200 almost five times. This was caused first of all because new factors were

not taken into account. The first factor was the possibility of losing the market of former USSR countries. The second one was growing competition on the beet sugar market. And the third factor which destroyed the industry was the fact that the role of cane sugar increased drastically on the world market, which was much cheaper than beet one. This clearly resembles the competition between sunflower and cheap palm oil [4].

If we look at the graph below, we can see that 45% of sunflower export is made to India and China. If we add countries of European Union, we get 75% of export for three markets. Undoubtedly Ukraine has made a serious progress on the Chinese market, but other manufacturers are increasing production and export, gradually replacing Ukrainian oil.

Ukraine: geography of sunflower export in 2016-2017

The process of sunflower oil price formation is influenced by production of the cheapest oil – palm oil. Its production will increase to 20-25 million tones to 2025, and share of other oils on the global scale will decrease. Prices for all the vegetable oil will tend to the cheapest and mass product offered on the market. We can already see a steady trend of price convergence between palm and sunflower oils.

The fact that export duty is representing a strong measure in preservation Ukrainian leadership in oil and fat production and export in the world cannot be disputed. In 2016 a bill “On the rates of export (export) duties on seeds of certain types of oilseeds” was proposed, which consisted in cancelling a 10% export duty for sunflower. However, long negotiations lead to preservation of the duty. What would the consequences

be in case of duty cancellation? It will first lead to sunflower seed deficit on the local market, loss of working places, destabilization of price situation on sunflower oil, loss of Ukraine’s position on the world market of sunflower oil and investor confidence, who invested in Ukrainian oil and fat industry.

On the table below, the change of export duty rates for the last 19 years are shown [2]. Unfortunately, export rates for rape and soya is not charged. Rates for sunflower, linen and camelina seeds decreased more than twice, which is partly a positive tendency, as duty for linen seeds is proven not to be effective; producers do not want to process linen seeds because of small amounts of production, and enterprises do not increase crops due to small domestic demand and export duties.

Law of Ukraine of 10.09.1999 № 1033-XIV "On the rates of export (export) duties on seeds of certain types of oilseeds"		
Product name	Export duty rate, as a percentage of the customs value of the goods.	
	Year 1999	Year 2018
Linen seeds	23	10
Sunflower seeds	23	10
Camelina seeds	23	10

Plants in Ukraine have the capacity to process 18 million tones of seeds a year, sunflower production is 13 million tones, which means that production capacity

is only 70%. Ukraine produces 4 million of soya and 2 million of rape a year and these cultures are massively exported.

According to CEO of "Ukroliyaprom" association Stepan Kapshuk, 4.5 million tones of soya and rape which are exported would be enough for the plants to proceed for four months. This would help increase added value of the products, load the plants and increase profit. Kapshuk proposed to introduce export duty or cancel VAT refunds on export [5]. Moreover, he stated that there is a high competition for sunflower seeds because of insufficient load of the enterprises. It causes high prices for the seeds, while export price for the oil is constantly declining.

Production of rape seeds is decreasing for the second year: in 2013 2.3 million tones of rape seeds were collected, 2.2 million tones in 2014, 2.8 – in 2015 and 1.1 – in 2016. Accordingly, export is decreasing too. From July to November of 2015-2016 marketing year Ukraine exported 1.28 millions tones of rape seeds, mainly to the EU countries for biodiesel production. However, taking into account the tendencies on oil market, biofuels are not that profitable.

Growth of soya and rape seeds processing will help the industry attract 1 billion dollars of investments and create additional 1500 working places. Growth of revenues to the state budget will amount in 11 billion hryvnias (almost 400 million dollars).

Ukraine has to protect its market from external expansion, and also to actively search for consumers of the products in accordance with market conditions and the market of long-term partnership. Implementing the export duty, main purposes are to turn Ukraine from seeds exporter into exporter of final product. In case of sunflower this goal was reached: production of sunflower oil, meal, margarine, mayonnaise and soap increased which had a positive influence on filling the state budget.

However, companies have to take into consideration that deep processing of oilseeds requires strict temperature regimes, conditions and terms of storage. Thus, difficulties are not so much in marketing but in logistics. Logistic system in Ukraine is underdeveloped and needs a lot of investments in order to work properly. That is why production of such products as mayonnaise and margarine is now made mainly on local markets and foreign trade is rather limited.

CONCLUSION. Ukraine has a serious potential of international specialization in agro-industrial complex. It has more than 25% of worlds' fertile black soils, favorable climate conditions. Completion of the land reform, technical re-equipment will help increasing agricultural production. Large enterprises of the food industry are gradually modernizing their equipment and producing goods which meet world quality standards.

Export duty has both pros and cons. The first ones include reorientation of export from raw materials to products with added value, contribute to the development of the processing industry, increasing investment in oil production and revenues to the state budget, improving access to credit resources. Among negative factors are: the decline of domestic prices for sunflower seeds, redistribution of profits from seed producers to oil producers, emergence of additional schemes with customer's raw materials in order to avoid paying duties.

The main condition for further sustainable development of oil and fat industry of Ukraine is preservation of export duty for sunflower seeds and creation of conditions for the maximum processing of rape and soya seeds on Ukrainian enterprises.

References

1. Stetsenko J.V. State regulation of export in Ukraine. Retrieved from: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evkpi/2010/48.pdf.
2. Information on the rates of export (export) duties established by legislative acts of Ukraine. Retrieved from: <http://sfs.gov.ua/baneryi/mitne-oform-lennyu/subektam-zed/stavki-vviznogo-ta-viviznogo-mita/vivizne-mito/vvizne-mito/>
3. On the Customs Tariff of Ukraine. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2371-14?lang=en>
4. Sergey Feofilov "Sunflower oil on the global market: remembering the bitter fate of Ukrainian sugar", October 12, 2017. Retrieved from: <https://latifundist.com/blog/read/1931-podsolnechnoe-maslo-na-globalnom-rynke-pomnya-gorkuyu-sudbu-ukrainskogo-sahara>

ВПЛИВ УРБАНІЗАЦІЇ НА ПОШИРЕННЯ ДУХУ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ В ПЕРІОД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Горін Н.О.

к.е.н., старший науковий співробітник
відділу економічної історії,
Державна установа «Інститут економіки
та прогнозування НАН України»

IMPACT OF URBANIZATION ON THE SPREADING THE SPIRIT OF ENTREPRENEURSHIP ON UKRAINIAN TERRITORIES DURING THE MIDDLE AGES

Gorin N.O.

Candidate of Economic Sciences,
Senior researcher of the department of economic history,
Institute for Economics and Forecasting
of the National Academy of Sciences of Ukraine

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано особливості та характерні риси урбанізаційних процесів на українських землях в часи середньовіччя. Відзначено їх вплив на зародження духу підприємництва. Охарактеризовано канали впливу магдебурзького права на зародження протопідприємницьких форм господарювання.

ABSTRACT

The article analyzes the features and characteristics of urbanization processes in the Ukrainian lands during the Middle Ages. Their influence on the origin of the spirit of entrepreneurship is noted. Characterized the channels of the Magdeburg right influence on the origin of proto-entrepreneurship.

Ключові слова: підприємництво, ремесло, торгівля, магдебурзьке право, урбанізація.

Keywords: entrepreneurship, craft, trade, Magdeburg law, urbanization.

Одним з важливих показників розвитку сучасного світу є урбанізованість. Міста є основними осередками промисловості та торгівлі, виступають центрами ділової активності, забезпечують добробут та процвітання більшості країн. Саме в міських умовах створені всі необхідні умови для поширення духу підприємництва, прояву його креативно-інноваційної сутності, що забезпечує розвиток місцевих громад, окремих регіонів та країни в цілому. Разом з тим теперішній рівень розвитку мегаполісів є логічним результатом попередніх етапів урбанізаційного процесу. На важливу історичну роль міст вказує і О. Шпенглер, який виокремлює, зокрема «міський дух, котрий реформував велику релігію раннього часу і встановив нову буржуазну релігію – вільну науку. Місто взяло на себе керівництво економічною історією» [14, с. 557].

Сучасні характеристики підприємницької діяльності в Україні детерміновані історичними особливостями формування, в тому числі й урbanізаційними процесами. За таких умов неабиякої актуальності набуває звернення до минулих етапів урbanізації, під час яких закладались основи формування та поширення духу підприємництва у вітчизняному господарському середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сред останніх досліджень, присвячених урbanізаційним процесам на українських територіях в часи середньовіччя, варто виділити праці О. Берези,

Н. Білоус, Г. Гладкої, Т. Гошко, А. Заяця, Н. Камінської, Ю. Кириченка, В. Кіселичника, М. Кобилецького, М. Капрраня, В. Марочкина, А. Резнікова, М. Страхова, І. Усенка, Г. Чапала, Р. Щигеля, Н. Яковекно та інших. Дослідники здебільшого звертали увагу на правові аспекти формування влади у містах, аналізували особливості судочинства, оподаткування, взаємини з королівською владою та місцевими феодалами, релігійні суперечки тощо. Разом з тим потребує додаткового дослідження питання поширення духу підприємництва завдяки появи нових міст та містечок, що проявилось через розвиток ремесел та промислів, зростання внутрішньої та зовнішньої торгівлі, поширення грошово-кредитних відносин.

Метою статті є дослідження урbanізаційних процесів на українських землях в часи середньовіччя та порівняння з аналогічними процесами в європейських країнах, з'ясування каналів їх впливу на поширення протопідприємницьких форм господарювання.

Виклад основного матеріалу. Виникнення міст в період Середньовіччя відбувалось в умовах зміни економічної, політичної та соціально-демографічної ситуації, коли організація суспільства настільки ускладнилась, що подальша його життєдіяльність без координуючих центрів була неможливою. У насиченому соціальними зв'язками середовищі відбувалась кристалізація міст, що стали

центрами цих зв'язків. Таким чином, місто стало життєво необхідною формою координації суспільних відносин, що не могли бути врегульовані в межах попередніх інституційних форм, які існували наприкінці родоплемінного періоду.

В Київській Русі так само, як і в Європі, міста виникали на основі феодальних замків, або старих родоплемінних центрів, проте найчастіше – на перехрестях торгових шляхів. Разом з тим були й певні особливості в урбанізаційних процесах. Так, у Західній Європі на розвиток міст мали значний вплив античні традиції, тоді як в Київській Русі домінували внутрішні фактори.

Так, В. Ключевський вважає, що значне поширення міст у Київській Русі було зумовлене успіхом торгівлі, особливо зарубіжної [7, с. 123]. Основну причину виникнення міст С. Юшков вбачає у рості продуктивних сил, розподілі праці та відділенні промисловості й торгівлі від сільського господарства [15, с. 136]. Виникнення міст М. Тихомиров пов'язував із розвитком сільського господарства і виокремленням ремісників та торговців, утворенням міської округи, що тяжіла до свого центру [12, с. 58]. Саме відділення ремесла від землеробства було на думку вченого передумовою утворення міст з постійним населенням. Розвиток ремесла зумовлював формування міських посадів. Міста виникали саме там, де була відносно висока щільність населення. Появу міст М. Тихомиров називає найбільш важливим фактором у соціально-економічному житті Київської Русі, так як вони були центрами товарного виробництва та обміну, який би обмежений характер вони не мали. Вчений вважає, що за рівнем розвитку ремесла і торгівлі руські міста не поступались західноєвропейським містам, а в деяких сферах навіть перевершували їх [12, с. 65-66]. П. Лященко натомість вважає, що міста у Західній Європі формувались як незалежні промислові центри, а у Київській Русі місто відігравало другорядну роль, промислові заняття не виокремлювались в міські промислові професії. Вчений наголошує на тому, що на відміну від Західної Європи, де міста виникали на вільних територіях, руські міста з'являлися здебільшого на територіях князів і феодалів й були дуже залежними від власників [10, с. 199].

В другій половині Х ст. не території Русі писемні джерела згадують вже про існування близько 25 міст [13]. Впродовж Х–ХІІІ ст. кількість міст невпинно збільшувалась. М. Тихомиров пише про існування близько трьохсота міст наприкінці ХІІІ ст. Натомість А. Кузя, спираючись на матеріали археологічних досліджень, вказує на ймовірне існування на території Київської Русі в Х–ХІІІ ст. до півтори тисячі міст (точніше 1395) (укріплених поселень), з яких лише про 414 є згадки у писемних джерелах [9, с. 12]. Про їх соціальну неоднорідність свідчать літописці, які разом з терміном «місто» вживають назви «град», «городок», «городець», «городище».

Процес відокремлення ремесла від сільського господарства розпочався на межі Х–XI ст. Значну роль у цьому відіграли міста, що були торговими та адміністративними центрами та притягували до

себе численні групи ремісників та купців з навколою території. Там вони створювали свої майстерні та могли якнайвигідніше збути власну продукцію. Матеріали археологічних досліджень свідчать про те, що провідною галуззю міської економіки ХІІ–ХІІІ ст. стало ремесло. А. Кузя зазначає, що «якраз в цей час відбувався поступовий перехід від роботи на замовлення до роботи на ринок. Вироби міських ремісників все більше проникали в сільську округу. У великих містах відбувався процес диференціації ремісничого виробництва, його вузької спеціалізації та стандартизації» [9, с. 48]. Зорієнтоване на потреби ринку ремісниче виробництво ознаменувало зародження духу підприємництва, сприяло розквіту міської економіки. Все більшою мірою міста виконували роль внутрішньоекономічних ринків своїх областей [5, с. 58]. Разом з тим значна кількість ремісників продовжувала проживати поза межами міста. Ці поселення здебільшого займались землеробством та переробкою сільськогосподарської продукції. Така діяльність приносила доходи скарбниці, тож князі були зацікавлені в їхній роботі та надавали їм різні пільги.

Утворення міст як у Європі, та і в Київській Русі, мало свої передумови, певні етапи та характерні особливості. Так, А. Кузя виокремлює такі періоди урбанізації Київської Русі:

– перший період (протоміський) – тривав до початку XI ст. (в цей час створюються передумови до утворення справжніх міст у Київській Русі, а в економіці протоміських утворень чільне місце належало промислам, спеціалізованому ремеслу та торгівлі);

– другий період (ранньоміський) – продовжувався до середини XII ст. (в цей час міста перетворюються в особливий та складний соціально-економічний тип поселень, що займають місце військово-політичних, адміністративно-господарських, економічних та культурно-ідеологічних центрів великих територій);

– третій період, що почався з середини XIII ст., був часом справжнього розквіту міст у Київській Русі (ремісниче виробництво визначало розвиток міської економіки; міста набували рис, характерних містам розвинутого феодалізму, і все більше виконували роль внутрішньоекономічних ринків своїх районів) [9, с. 153].

Характерною особливістю тогочасних руських міст було проживання в них місцевих феодалів (бояр), тоді як в Західній Європі знать від самого початку надавала перевагу заміським маєткам. Це характеризує особливість урбанізації Київської Русі та значні успіхи в розвитку її господарства й торгівлі. З цього приводу Д. Дорошенко зазначає: «І справді, можна цілком припустити, що головні міста Київської Русі, від самого Київа почавши, виросли як осередні пункти, куди сходились тубільні промисловці й заїжжі купці для взаємного обміну продуктами. І далі організуючим елементом виступає торговельно-промислова аристократія, піддержаня в цій ролі заїшлим військово-промисловим елементом – варягами. Ці варяги втягли славянські

племена в ширшу міжнародну торговлю, которую сами здебільшого й організовували. Головна роль варяжських князів з їх дружинами полягала в охороні й правильній організації торговлі» [4, с. 73]. Для прикладу у скандинавських письмових джерелах Русь згадується під назвою «Гарди», або «Гардарікі» (тобто країни міст) [6, с. 108-109].

Дбаючи про розвиток ремесел і торгівлі, князь Володимир Великий проводив політику активного містобудування. Були зведені такі міста, як Василів (сучасний Васильків), Володимир-Волинський, Білгород (сучасна Білогородка), Берестове та інші. Для їхнього розвитку князь запрошуав іноземних ремісників, завдяки чому активно переймався до свідомістю місцевими майстрами ремісничої справи, наслідком чого було підвищення рівня та конкурентоздатності вітчизняної продукції на європейському ринку. Політику батька продовжив Ярослав Мудрий, який продовжив будівництво нових міст, що зводились не лише для захисту кордонів, але й для отримання прибутку від контролю вузлових пунктів торгівлі. Разом з тим в другій половині XI ст. відбувався процес феодального розпаду держави, що супроводжувався відокремленням певних областей від Києва. Покращилася ситуація лише за князювання Володимира Мономаха (1113–1125) та його сина Мстислава Великого (1125–1132). Володимир Мономах турбувався про розвиток транспортної інфраструктури країни, сприяв розвитку міст, ремесел і торгівлі, а для зміцнення міжнародного авторитету була продовжена традиція династичних шлюбів із європейськими правителями. За правління Мстислава була збудована церква Богородиці Пирогощі на Подолі (до цього церкви будувались лише у верхньому місті), що стала осередком руських купців, котрі займались торгівлею хлібом. Характерними рисами правління більшості руських князів були такі: активне містобудування, захист приватної власності, зважена податкова політика, підтримка розвитку ремесел і торгівлі, підтримка належного стану транспортних шляхів, формування стратегічних запасів продовольства на випадок неврожаїв та ін.

Для епохи Середньовіччя велика кількість населення була притаманна для країни та регіонів з високим рівнем розвитку. Так, усе населення Русі у XII ст. становило коло 10–12 млн чол., при цьому близько половини з ним проживало на території Київського, Чернігівського, Переяславського, Волинського та Галицького князівств. За даними П. Толочка частка міщан у загальній кількості населення зазначених князівств становила приблизно 10% (цей показник був одним із найвищих у Європі), тоді як в інших регіонах Русі цей процент був значно нижчим (коло 4%). Саме у Київській Русі були одні з найбільших міст у Європі, зокрема Київ у сер. XIII ст. мав приблизно 50 тис. населення (більше тоді мав лише Константинополь), по 30 тис. мали Чернігів та Галич, а у Переяславі проживало майже 15 тис. осіб. Поза межами власне Руської землі найбільше населення мав Новгород (до 30 тис. чол.).

Швидкий процес урбанізації спостерігався протягом XII – XIII ст. і в Галицько-Волинському (Холм, Львів, Данилів та ін.) та Чернігово-Сіверському князівствах. Загалом за темпами урбанізації Русь була однією з лідерів у Європі. Зростання чисельності міст свідчить не лише про розвиток ремесла і торгівлі, а й про зосередження в них активного населення та формування значного споживчого ринку. Характерною ознакою зведення міст у XII – пер. пол. XIII ст. було спорудження в них торговельних та ремісничих посадів. Тож міста ставали не лише адміністративними, культурними та соціальними осередками, але й своєрідними ремісничими кластерами. Це свідчить про подальший економічний розвиток Київської Русі. Навіть попри феодальну роздробленість країни, активно розвивались протопідприємницькі форми господарювання, що виходили за межі феодальних економічних відносин.

Внаслідок феодальних міжусобиць та татаро-монгольської навали 1240–1241 рр. політичний та економічний центр держави змістився до Галицько-Волинського князівства. Бажаючи розбудовувати міста за європейськими зразками, пожвавити торгівлю та промисли, підвищити економічний потенціал держави король Данило Галицький та його наступники активно сприяли різними привілеями міграції німецьких та польських колоністів до Галицько-Волинського князівства. Літописець так описував тодішні події: «Німці з Сілезії, Саксонії та Рейну були основними переселенцями до Руських міст, які відбудовувались або будувались заново. Німці йшли вдень і вночі, купці та ремісники, бо власне їх найбільше бракувало» [11, с. 843]. Разом з німецькими колоністами на наші терени прийшло і магдебурзьке право. Так, у 1320 р. волинський князь надав купцям з Торуня грамоту на вільну торгівлю на своїй території [17, с. 504]. У 1339 р. останній Галицько-Волинський князь Юрій II Тройденович надав магдебурзьке право м. Сянок. Серед тодішніх міщан згадуються українці (руси), поляки та німці. Після смерті останнього Галицько-Волинського князя Болеслава-Юрія II Тройденовича Галичина відійшла до Польського королівства, а Волинь – до Великого князівства Литовського. У період перебування Галичини у складі Речі Посполитої за формулою підпорядкування усі галицькі міста поділялися на королівські (належали здебільшого найдавніші міста), шляхетські (найчисельніша група міст) та церковні. За правовим статусом існував поділ на міста (*civitas*) і містечка (*oppidum*), проте в заражуванні міст до певної групи не було чіткої визначеності.

Зміни політичні, економічні, адміністративні, соціальні та культурні сприяли поширенню на наших теренах, зокрема у містах, сучасної західної правової практики. Так, М. Довнар-Запольський зазначає, що вічевий лад відповідав тому етапу історії міст, коли вони в економічному відношенні мало відрізнялись від сільських поселень та вказує на історичну необхідність переходу від вічевих традицій періоду Київської Русі до «магдебургії»

Польсько-Литовської доби. З. Кописький підкреслює, що в міру зростання ролі ремесла та торгівлі у містах, тобто із зростанням економічної самостійності міщан, відбувалось посилення їхньої боротьби за нормативне та політичне оформлення цієї самостійності [3, с. 334].

Магдебурзьке право (*Jus Theutonicum Magdeburgense*) більшість сучасних дослідників визначають як середньовічне міське право, за яким міста частково звільнялись від центральної адміністрації або влади феодала та створювали органи місцевого самоврядування. Воно було започатковане привілеями 1188 р., отриманими німецьким містом Магдебургом від архієпископа – власника міста. Протягом XII–XIII ст. магдебурзьке право поширилося на німецькі землі, територію Чехії, Словаччини, Угорщини, Польщі. У кінці XIII – на початку XIV ст. магдебурзьке право почало поширюватися й на українські землі, здебільшого ті, що входили до складу Польщі. Так, у 1356 р. король Казимир III Великий надав місту Львову привілей на Магдебурзьке право, що засвідчувало звільнення міста не лише від судової, а й виконавчої влади власника, на землі якого воно розташовувалось. Міщани звільнялися від усіх повинностей на користь власника, проте залишався загальнодержавний обов'язок військової служби. Завдяки отриманню королівського привілею міщани мали можливість вибирати та утримувати міську адміністрацію, мати власне судочинство, розвивати цехове господарство, торгівлю та ін. Згодом такі привілеї отримали й інші міста, зокрема Теребовля (1389 р.), Самбір (1390 р.), Кременець (1438 р.), Коропець (1453 р.), Бучач (1515 р.), Чортків (1522 р.), Тернопіль (1548 р.), Гусятин (1559 р.), Копичинці (1564 р.) та інші. На українських землях, що увійшли до складу Великого князівства Литовського, магдебурзьке право почало поширюватися трохи пізніше і не такими швидкими темпами. Так, у 1374 р. князі Корятовичі надали Камянець-Подільську магдебурзьке право. Це місто стало найбільшою та найважливішою фортецею в Україні [16, с. 938]. У 1432 р., магдебурзьке право отримало місто Луцьк, який став новим центром Волині. На Лівобережній Україні магдебурзьке право стало поширюватись наприкінці XV–XVI ст. У 1494 його отримав Київ, у 1585 р. – Переяслав, 1620 р. – Стародуб, 1623 р. – Чернігів, 1627 р. – Ніжин та ін. [8, с. 45–53].

Разом з тим у кожній державі, у кожному конкретному місті форми місцевого устрою за магдебурзьким правом мали свої особливості. Так, А. Яковлів та М. Владимиристський-Буданов поділили українські міста, що володіли магдебурзьким правом, на три групи: до першої групи належали міста з т. зв. повним магдебурзьким правом (Львів, Київ, Камянець-Подільський), що мали самоврядування на основі двох колегій (адміністративні функції виконувала міська рада у складі радників та бургомістрів, а судові функції – вйт і лавники); до другої групи належали міста з неповним магдебурзьким правом (адміністративні та судові функції виконувала спільна колегія) – така система

домінувала на теренах України; третю групу складали приватновласницькі міста, органи самоврядування яких мали лише формальні ознаки, адже підкорювалися під повним контролем власника чи його представника.

Серед українських вчених-істориків XIX ст. неоднозначними є оцінки впровадження Магдебурзького права у містах України. М. Костомаров, М. Грушевський, М. Владимиристський-Буданов, Р. Лашенко, Ф. Леонтович, В. Антонович та інші вважали, що привнесене зовні право не мало жодного «ґрунту» в містах України та лише перешкоджало природному розвитку вічового устрою давньоруських міст на основі звичаєвого права [1, с. 467]. Так, М. Грушевський зазначав, що «магдебурзьке право стало причиною занепаду міст, внесло у міське життя ненормальні явища, витіснило або зовсім позбавило українську етнічну громаду управління містами, можливістю користуватися міськими свободами та привілеями» [2, с. 237]. Натомість М. Довнар-Запольський заперечував думку про шкідливість Магдебурзького права і зазначав, що історики перебільшують негативні сторони. Вчений розглядав застосування норм німецького права з господарської точки зору та вважав, що надані привілеї впливали на більш швидке економічне зростання міст завдяки поширенню духу підприємництва.

Висновки: Аналіз процесів урбанізації в Київській Русі (XI–XIII ст.) дозволяє виокремити такі їхні особливості: темпи та рівень урбанізації були одними з найвищих в Європі, що сприяло концентрації споживчого попиту; будівництво нових міст відбувалось не лише для захисту кордонів, а й для отримання прибутку від контролю вузлових пунктів транзитної торгівлі; міста ставали не лише адміністративними та соціальними осередками, а й ремісничими кластерами та місцями поширення духу підприємництва, що супроводжувалось формуванням місцевих та національного ринків.

Поширення Магдебурзького права в містах України мало свої етапи та характерні особливості. Були певні адміністративні та політичні недоліки імплементації, пов'язані з домінуванням німців та поляків в управлінні містами. Попри це варто відзначити потужні канали впливу магдебурзького права (XIV–XVI ст.) на зародження протопідприємницьких форм господарювання, зокрема такі: зростання абсолютної та відносної кількості міського економічно активного населення; поширення корпоративно-цехової організації ремісничого виробництва; розвиток органів міського самоврядування та суду; поглиблення спеціалізації, вдосконалення ремісничої техніки та підвищення якості продукції; розвиток територіально-галузевої спеціалізації виробництва; загострення конкуренції внаслідок економічної активності іноземців (поляків, німців, євреї та вірмен).

Література

1. Владимирский-Буданов М.Ф. Немецкое право в Польше и Литве // Журнал Министерства

- Народного Просвещения. – Ч. 139. – СПб, 1868. – С. 467–554.
2. Грушевський М. С. Історія України-Русі: в 11 т., 12 кн. – Т. 5 : Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV-XVII віків. – Київ, 1994. – 687 с.
 3. Довнар-Запольський В. Вече // Русская история в очерках и статьях. – Т.1. – М., 1904.
 4. Дорошенко Д.І. Нарис історії України : в 2 т. – Т.1. (до половини XVII ст.). – Київ: Глобус, 1992.
 5. Древняя Русь. Город, замок, село. – М., 1985. – 432 с.
 6. Древняя Русь в свете зарубежных источников / Под ред. Т.Н. Джаксон и др. – Т. V.: Древнескандинавские источники. – М., 2009. – 384 с.
 7. Ключевский В.О. Курс русской истории. – Ч.1. – М., 1937. – 395 с.
 8. Корпус магдебурзьких грамот українським містам : два проекти видань 20-х–40-х років ХХ століття / [упоряд. В. Андрейцев та ін.]. – К. : Прайм, 2000. – 214 с.
 9. Кузя А.В. Малые города Древней Руси. – М. : Наука, 1989. – 168 с.

10. Лященко П.И. История народного хозяйства СССР: в 3 т. – Т.1.: Докапиталистические формации. – М.: Госполитиздат, 1952. – 656 с.

11. Полное собрание русских летописей. – Т. 2. Ипатаевская летопись. – М., 1962.

12. Тихомиров М.Н. Древнерусские города. – М. : Госполитиздат, 1956. – 478 с.

13. Толочко П.П. Древнерусский феодальный город. – К.: Наукова думка, 1989. – 256 с.

14. Шпенглер О. Закат Западного мира. Полное издание в одном томе / Пер. с нем. – М. : «Издательство АЛЬФА-КНИГА», 2010. – 1085 с.

15. Юшков С.В. Очерки по истории феодализма в Киевской Руси. – М.-Л.: Изд-во Академии наук СССР, 1939. – 254 с.

16. Baliński M. Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym / Opisana przez Michała Balińskiego i Tymoteusza Lipińskiego. – T. 1. – Warszawa : S. Orgelbrand, 1843.

17. Doroschenko D. Das Deutsche Recht in der Ukraine // Zeitschrift für Geschichte Osteuropes. – Berlin, 1934.

ВКЛАД БИЗНЕС-ОРГАНИЗАЦИЙ В РЕШЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННО-ЗНАЧИМЫХ ПРОБЛЕМ ПО ПОДДЕРЖКЕ ТЕРРИТОРИЙ ПРИСУТСТВИЯ

Адова И.Б.

профессор

Ибрагимов Г.Н.

*Новосибирский государственный университет экономики и управления,
Новосибирск, Россия*

CONTRIBUTION OF BUSINESS ORGANIZATIONS TO SOLVE PUBLICALLY IMPORTANT PROBLEMS IN SUPPORT OF TERRITORIES OF PRESENCE

Adova I.B.

professor

Ibragimov G.N.

*Novosibirsk State University of Economics and Management,
Novosibirsk, Russia*

АННОТАЦИЯ

В статье на основе концепций корпоративного гражданства и концепции заинтересованных сторон обосновывается необходимость выстраивания партнерских отношений между организациями бизнеса и местным сообществом. При этом наряду с властными структурами и различными фондами местное сообщество на территории присутствия рассматривается через призму ожиданий заинтересованных сторон. Эти ожидания охарактеризованы в соответствии с пирамидой корпоративной социальной ответственности по их видам – экономические, правовые, этические и филантропические ожидания (по А. Кероллу). В качестве иллюстрации и демонстрации практической значимости авторского подхода на основе контент-анализа текстов отчетов об устойчивом развитии публичных акционерных обществ телекоммуникационного сектора России (ПАО «Ростелеком», ПАО «МТС» и ПАО «Мегафон») выполнено целеполагание организаций при взаимодействии с заинтересованными сторонами местного сообщества на территориях присутствия; проведен сравнительный дескриптивный анализ проектов и мероприятий, реализованных в 2015-2016 годах.

ABSTRACT

In the article, based on the concepts of corporate citizenship and the concept of stakeholders, the need to build partnerships between business organizations and the local community is justified. At the same time, along with the authorities and various foundations, the local community in the territory of the presence is viewed through the prism of the expectations of the interested parties. These expectations are characterized in accordance with the pyramid of corporate social responsibility by their kinds - economic, legal, ethical and philanthropic expectations (according to A. Kerollov). Based on the content analysis of the texts of the reports on the sustainable development of the public joint-stock companies of the telecommunications sector in Russia (PJSC Rostelecom, PJSC MTS and PJSC Megafon), the author's approach was cascaded into the goals of the organizations in interaction with stakeholders Local community in the territories of presence; A comparative descriptive analysis of projects and activities implemented in 2015-2016; Cost estimates are given.

Ключевые слова: государственный сектор экономики, вознаграждение, ключевые показатели эффективности, топ-менеджмент.

Keywords: public sector of the economy, remuneration, key performance indicators, top management.

В современной России социальная ответственность бизнеса имеет важное значение, в том числе во взаимоотношениях между компанией и местным сообществом на территории присутствия. Значимость этих отношений находится и в фокусе внимания государства. Об этом свидетельствует включение в расчет рейтинга субъектов Российской Федерации перечня показателей реализации механизмов поддержки социально ориентированных некоммерческих организаций и социального предпринимательства, обеспечения доступа негосударственных организаций к предоставлению услуг в социальной сфере и внедрения конкурентных способов оказания государственных (муниципальных) услуг в социальной сфере [1].

В настоящее время крупные российские компании, активизировались в области корпоративной социальной ответственности (КСО) и публикуют нефинансовую отчетность с целью быть включенными в ведущие фондовые индексы устойчивости и социальные индексы. Однако, вопрос оценки социальной полезности результатов деятельности организации является нерешенным, так как при том, что существует достаточное количество методик оценки социальной полезности бизнес-организаций, они имеют ряд ограничений. Без критериев оценки, характеризующих проявления КСО, невозможно анализировать текущее состояние, делать

прогнозы, невозможно сравнивать бизнес-организации, управлять социально ответственной деятельностью [2].

Недостаточная разработанность подходов к оценке КСО в виду сложности и многоаспектности определила актуальность данной статьи.

Развитие нефинансовой отчетности в России и по всему миру способствует развитию концепции КСО, популярности данного направления исследования, расширению круга специалистов по КСО и нефинансовой отчетности, а также постепенно способствует формированию системы менеджмента в области КСО в организациях. К главным инструментам информирования заинтересованных сторон относят отчеты в области устойчивого развития и нефинансовые отчеты [5].

Информированность заинтересованных сторон о социальной деятельности компаний является фундаментом выстраивания партнерских отношений между организациями бизнеса и местным сообществом на территории присутствия, которое рассматривается через призму ожиданий заинтересованных сторон. Данные ожидания представлены на рисунке 1 и охарактеризованы в соответствии с пирамидой корпоративной социальной ответственности по их видам – экономические, правовые, этические и филантропические ожидания (по А. Кероллу).

Рисунок 1 – Пирамида КСО А. Керолла [6]

Экономическая ответственность, лежащая в основании пирамиды, непосредственно является базовой функцией компаний как производителя качественной продукции (услуг), позволяющих удовлетворить потребности конечных потребителей и, соответственно, получать и максимизировать прибыль. Правовая ответственность подразумевает соответствие деятельности бизнеса ожиданиям общества, зафиксированным в правовых нормах, его законопослушность. Экологическая ответственность затрагивает природоохранную деятельность и ресурсосбережение на территории присутствия бизнеса. Филантропическая ответственность направлена на поддержание и развитие благосостояния общества через добровольное участие бизнеса в реализации спектра социальных программ [3].

Таким образом, КСО трактуется как взятое самостоятельно обязательство бизнеса по поддержанию устойчивого экономического развития с целью улучшения качества жизни путем действий, полезных как для самого бизнеса, так и для развития общества в целом.

Основная цель статьи показать значимость отношений между бизнес-организациями и местным сообществом для обеспечения устойчивого развития региона, выявить группы заинтересованных сторон и их ожидания в таких телекоммуникационных компаниях как «МТС», «Мегафон» и «Ростелеком».

Выявление заинтересованных сторон и взаимодействие с ними являются основным элементом реализации социальной ответственности организации. Заинтересованными сторонами являются орга-

низации или частные лица, один или более интересов, которых касаются какого-либо решения или деятельности организации. Взаимосвязь, созданная таким интересом, существует вне зависимости от того, знают или нет о ней стороны. Организация не всегда может быть осведомлена обо всех своих заинтересованных сторонах, хотя ей следует предпринять усилия для их выявления. Аналогичным образом многие заинтересованные стороны могут не знать о возможности организации повлиять на их интересы. Актуальность или значимость интереса лучше определяется его отношением к устойчивому развитию [4].

Понимание того, как на отдельных лиц или группы влияют или могут повлиять решения и деятельность организации, делает возможным выявить интересы, устанавливающие взаимосвязь с организацией. Таким образом, определение организацией воздействия ее решений и деятельности на окружающих ее субъектов будет способствовать выявлению ее наиболее важных заинтересованных сторон.

Развивая идеи, предложенные Чмель С.Ю. [10], распределим интересы и ожидания заинтересованных сторон на четыре группы согласно типологии А. Керолла (филантропические, экологические, правовые, экономические) и установим временные рамки этих отношений (таблица 1). Следует констатировать, что характер ожиданий в большей мере носит долговременный характер, что соответствует такой базовой концепции финансового менеджмента, как временная неограниченность функционирования хозяйствующих субъектов.

Таблица 1

Типология интересов и ожиданий заинтересованных групп бизнес-организаций (составлено авторами)

Заинтересованная сторона	Интересы и ожидания				Характер отношений по продолжительности
	Филантропические	Экологические	Правовые	Экономические	
Клиенты	Скидки на определенный перечень услуг; льготы конкретным категориям граждан	Развитие услуг, повышающих экологическую устойчивость	Конфиденциальность персональной информации; упрощение взаимодействия с компанией	Стойкость услуг; качество услуг;	Долгосрочный
Собственники (акционеры)	Проведение социальных программ	Программы энергосбережения и энергоэффективности;	Безопасность	Прибыльность бизнеса; Ликвидность акций, дивидендная политика	От краткосрочного до среднесрочного
Инвесторы	Имидж и репутация компании,	Экологическая устойчивость объектов	Прозрачность; риски и возможности	Эффективное управление; долгосрочная устойчивость; финансовые результаты	Краткосрочный

Заинтересованная сторона	Интересы и ожидания				Характер отношений по продолжительности
	Филантропические	Экологические	Правовые	Экономические	
Сотрудники	Возможности для профессионального развития; волонтерство; Участие в социальных программах	Участие в экологических программах (сбор макулатуры, батареек); в программах энергосбережения и энергоэффективности	Соблюдение трудового законодательства	Оплата труда и социальные гарантии; карьерные возможности	Долгосрочный
Деловые партнеры и поставщики	Доверие	Развитие услуг, повышающих экологическую устойчивость (услуга «Лесной дозор»: мониторинг лесных пожаров)	Прозрачная закупочная деятельность; Безопасность деловых отношений	Долгосрочная устойчивость	От краткосрочного до долгосрочного
Местные сообщества	Волонтерство, благотворительность; проведение социальных программ; социальное развитие региона; образовательные и культурные программы	Развитие услуг, повышающих экологическую устойчивость; мероприятия по защите окружающей среды в регионе присутствия; экологическая безопасность;	Соблюдение национально-культурных норм и традиций региона	Создание рабочих мест; инвестиции в сообщество	Долгосрочный
Государство	Рост благосостояния; социальная стабильность;	Экологическая безопасность бизнес-деятельности;	Соблюдение законов; защита потребителей; государственная поддержка и регулирование бизнес-деятельности; сетевые взаимодействия	Налоговые поступления в бюджет; создание рабочих мест; формирование доходов населения, вклад в экономический рост, экономическая стабильность	Долгосрочный

Для определения единого перечня наиболее важных заинтересованных групп были проанализированы отчеты устойчивого развития на основе

международных стандартов GRI, что представлено в таблицах 2 и 3.

Таблица 2

Приоритетные направления внутренней социальной ответственности телекоммуникационных компаний (составлено по данным нефинансовой отчетности)

Направление	Решаемые задачи	Связь с национальными проектами
Развитие персонала	Профконсультирование, обучение, повышение квалификации, карьера Повышение заработной платы Предоставление социального пакета, премиальные выплаты	Повышение уровня и качества жизни; Развитие социального партнёрства
Социальная реструктуризация	Создание рабочих мест. Текучесть кадров Трудоустройство высвобождаемых работников, выходные пособия Выплаты и льготы сотрудникам, работающим на условиях полной занятости длительное время	Развитие социального партнёрства; Реформа местного самоуправления
Здоровье, охрана и безопасность труда	Развитие систем охраны и безопасности труда, улучшение условий и комфорtnости труда ; Организация и оплата медицинского обслуживания работников и членов их семей, лечения, отдыха и досуга; Поддержка материнства и детства	Развитие здравоохранения; Развитие социального партнерства;

Таблица 3

Приоритетные направления внешней социальной ответственности телекоммуникационных компаний (составлено по данным нефинансовой отчетности)

Развитие региональной инфраструктуры	Финансовая поддержка объектов ЖКХ, культурно-исторического и спортивно-образовательного значения Финансирование социально значимых мероприятий и исследований	Реформа ЖКХ «Доступное жильё» Поддержка сельского хозяйства и развитие отраслей АПК
Развитие социальной инфраструктуры	Благотворительные акции; Участие в строительстве жилья; Поддержка социально не защищённых слоев населения, обязательства, связанные с пенсионным планом; Содействие развитию спорта, отдыха и социального сектора (работа с детьми и людьми зрелого возраста)	Развитие социального партнерства; Демографическая программа; Повышение уровня и качества жизни
Природоохранные и экологическая деятельность	Экологизация производства и стратегия постоянного экологического улучшения; Реализация стандартов ISO- 14000; Минимизация отходности производства. Утилизация отходов; Сохранение и восстановление ландшафта территории; Внедрение оборотного водопользования; Экологическая сертификация и маркировка продукции; Экологическое страхование ответственности; Энергосбережение и энергоэффективность	«Охрана окружающей среды» на 2012–2020 годы Содействие выполнению международных обязательств Содействие реформе местного самоуправления

Детализированное содержание социальных программ по группам внешних заинтересованных сторон, входящих в состав местного сообщества телекоммуникационных компаний обобщено в таблице 4.

Таблица 4
Содержание социальных программ по группам внешних заинтересованных сторон, входящих в состав местного сообщества телекоммуникационных компаний (составлено авторами по открытым данным)

Внешняя заинтересованная сторона	ПАО «МТС»[7]	ПАО «МЕГАФОН»[8]	ПАО «РОСТЕЛЕКОМ»[9]
Помощь детям-сиротам и детям, оставшимся без попечения родителей	«Поколение М» Благотворительная акция «Рюкзак для первоклассника»	«Будущее зависит от тебя!»; «Строим жизнь вместе»; «Гид по жизни»	Проект «Полдень»; Акция «Стань Дедом Морозом»;
Поддержка людей с ограниченными возможностями здоровья	«Операция Улыбка»	На протяжении уже пяти лет МегаФон активно поддерживает параолимпийские виды спорта в стране. «Спектакли-невидимки»	Дистанционное обучение детей-инвалидов; Проект «Хочу быть»;
Помощь жертвам катастроф		Адресная помощь людям, пострадавшим в Хакасии от пожара (апрель 2015 г.); Помощь родственником погибших в авиакатастрофе (31 октября 2015 г.)	
Поддержка пожилых людей	«Сети все возрасты покорны» «Мобильная академия» Волонтерская акция «Помоги ветерану!»		«Азбука интернета»;
Обучающиеся (Образовательные проекты)	«Сети все возрасты покорны»; «Мобильная академия»; «Лаборатория МТС»; «Дети в интернете»; Проект «Дети учат взрослых»	Обучающая конференция «Добро»;	Проект «ИТ-РОСТ»; Стажировки студентов;
Целевые группы по интересам: Культура Спорт Интернет-проекты Экология	Культура: Конкурс стартапов «Телеком Идея»; «Книга Памяти МТС»; Волонтерская акция МТС «Танго Победы»; «Сохраняем музыкальное наследие России»; «Мобильный театр сказок» Экология: «Эко-телефон»; «ЭКО-офис»; Все-российская экологическая акция «Спаси дерево»; Экологическая акция «Батарейки, сдавайтесь!»	Культура: выставка «200 ударов в минуту»; фестиваль «Политех»; издание «Календарь важных дат»; Фестиваль «MEGAFONLIVE» Спорт: «Будущее зависит от тебя!»	Культура: «Звезда театрала»; Фестиваль «Включайся»; «Юные таланты пера» Спорт: «Звездная дорожка» Интернет-проекты: Проект «Изучи интернет – управляй им!» Экология: «Мусора.Больше.Нет».
Расходы на КСО и благотворительность	760 млн. руб.	180 млн. руб.	294 млн. руб

После структуризации определенных групп общества, которые нуждаются в помощи, был проведен анализ отчетов в исследуемых компаниях. В соответствии с проведенным анализом стало возможным проанализировать социальные программы каждой компании по каждой из нуждающихся групп.

Для более детального исследования взаимодействия бизнес-организаций с заинтересованными сторонами местного сообщества на территориях присутствия выполнено каскадирование целей по каждой телекоммуникационной компании (таблица 5).

Таблица 5

Целеполагание в телекоммуникационных компаниях России (составлено авторами по открытым данным)

Составляющие целеполагания	ПАО «МТС» [7]	ПАО «МЕГАФОН» [8]	ПАО «РОСТЕЛЕКОМ» [9]
Видение	«Быть лидером везде, где компания работает, всегда предоставляя клиентам телекоммуникационные услуги мирового уровня –наиболее удобные и эффективные решения для сложных телекоммуникационных задач».	«Естественный выбор нового поколения».	«Мы строим цифровую Россию».
Миссия	МТС видит свою миссию в том, чтобы построить устойчивый мир мобильной связи, объединяющий людей, обогащающий их жизнь и раскрывающий их потенциал - на работе и дома.	Мегафон объединяет Россию, разрушая барьеры и развивая коммуникации, чтобы стать очевидным выбором каждого.	Ростелеком видит свою миссию в том, чтобы дать людям качественные и удобные цифровые сервисы для комфортной жизни и эффективного бизнеса.
Корпоративные ценности	Партнерство; результативность; ответственность; смелость; творчество; открытость.	Развитие; сопричастность; надежность; партнерство; современная Россия.	Универсальность; ответственность, качество; инновационность; человечность.
Основная цель (цели)	Увеличение проникновения услуг мобильного интернета; диверсификация услуг компании; повышение операционной эффективности компании.	Способствовать росту дохода от клиента на протяжении всей истории его взаимоотношения с «МегаФоном» за счет предложения лучших, полезных и охватывающих все аспекты жизни абонента услуг.	Реализация стратегии развития до 2020: переход от оператора связи к интегриированному провайдеру цифровых услуг.
Социальная цель (цели)	Интеграция корпоративной социальной ответственности во все аспекты деятельности компании.	Используя компетенции бизнеса, способствовать решению острых социальных проблем населения, проживающего на территории действия сети оператора; содействовать формированию компетентного сообщества благотворителей в России, в том числе повышению грамотности некоммерческих общественных организаций в их взаимодействии с бизнесом.	повышение социальной эффективности, развитие безопасных подходов к производственной деятельности и расширение линейки социально ориентированных услуг.

После успешно выполненного целеполагания более детально на рис. 2 – 4 проиллюстрируем направления КСО каждой телекоммуникационной компании отдельно.

Направления КСО компании "МТС"

- Развитие детского творчества и помошь больным детям;
- Рост корпоративного волонтерского движения МТС «ПРОСТО дари Добро!»;
- Прогресс технологических и инновационных инициатив молодежи;
- Эволюция образовательных программ, которые доступны всему возрастному контингенту;
- Защита детей от негативного контента в интернете;
- Организация и помошь при организации культурных и общественных мероприятий.

Рис. 2 – Направления ПАО «МТС» при взаимодействии с заинтересованными сторонами местного сообщества на территориях присутствия (составлено авторами)

Направления КСО компании "Мегафон"

- Помощь детям-сиротам и детям, оставшимся без попечения родителей, в возрасте от 10 лет до 21 года;
- Поддержка людей с ограниченными возможностями здоровья;
- На помоши жертвам катастроф;
- Организация и помошь при организации культурных и общественных мероприятий.
- Рост и развитие Рост корпоративного волонтерского движения

Рис. 3 - Направления ПАО «Мегафон» при взаимодействии с заинтересованными сторонами местного сообщества на территориях присутствия (составлено авторами)

Направления КСО компании "Ростелеком"

- Эволюция образовательных программ, которые доступны всему возрастному контингенту;
- Адресная забота о подшефных детских домах;
- Поддержка людей с ограниченными возможностями здоровья;
- Организация и помошь при организации культурных и общественных мероприятий;
- Прогресс технологических и инновационных инициатив молодежи.

Рис. 4 - Направления ПАО «Ростелеком» при взаимодействии с заинтересованными сторонами местного сообщества на территориях присутствия (составлено авторами)

Из всех исследуемых компаний ПАО «МТС» является наиболее социально-направленной, так как по финансированию и количеству социальных программ имеет явное преимущество перед ПАО «Ростелеком» и ПАО «Мегафон». ПАО «Мегафон» по финансированию и количеству социальных программ и проектов уступает обоим конкурентам в данном анализе, однако, отметим, что компания является генеральным спонсором многих параолимпийских видов спорта (следж-хоккей, теннис на коляске, бочча и др.) на протяжении более 5 лет, что, безусловно, заслуживает внимания и поддержки. ПАО «Ростелеком» по финансированию и количеству социальных программ и проектов имеет преимущество над ПАО «Мегафон», однако, уступает ПАО «МТС».

Таким образом, на основе сформированной типологии интересов и ожиданий заинтересованных групп бизнес-организаций стало возможным выделить приоритетные направления социальной ответственности телекоммуникационных компаний и выполнить сравнение их социально активности. Данное исследование будет продолжено в части квалиметрии вклада деятельности бизнес-организаций во всестороннее развитие регионов присутствия.

Литература

1. Распоряжение Правительства РФ от 19 июня 2017 г. № 1284-р. URL: <http://government.ru/media/files/0xdH5XnOd8Sh9q57UFpZ0nyABOAQrpU4.pdf>
2. Адова И. Б., Гудяева Н.А. Стандартизация оценки социально-трудовых отношений в публичных компаниях // Сибирская финансовая школа. 2014. № 5 (106). С. 97-107.
3. Бикеева М.В. Признаки социально ответственного бизнеса // Экономика и предпринимательство. – 2012. - №2(25). – С.196-198.
4. ГОСТ Р 52614.4-2016/ИСО 18091:2014 Системы менеджмента качества. Руководящие указания по применению ИСО 9001 в органах местного самоуправления (с Поправкой) [Электронный ресурс] URL: <http://docs.cntd.ru/document/1200142727>
5. Ключников С.В. Принципы формирования социальной корпоративной отчетности // Международный бухгалтерский учет. 2011. № 24.
6. Корпоративная социальная ответственность: управлеченческий аспект: монография / под общ. ред. И.Ю. Беляевой, М.А. Эскиндарова. М.: КНОРУС, 2008. 504 с.
7. Отчет в области устойчивого развития МТС URL: http://media.rspp.ru/document/1/2/2/22352550fd147af964f379d135602_819.pdf
8. Отчет в области устойчивого развития Мегафон URL: <http://media.rspp.ru/document/1/6/a/bacca2711131dfbb30cc2acbbfe17419.pdf>
9. Отчет в области устойчивого развития Ростелеком URL: <http://media.rspp.ru/document/1/7/5/750ba83951b097afad28e4d4ccc05423.pdf>
10. Чмель С. Ю. Модернизация экономики: интересы и цели стейкхолдеров компаний // Экономика, управление, финансы: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Пермь, декабрь 2012 г.). Пермь: Меркурий, 2012. С. 150-154.

ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ

**Миронова И.А.
Тищенко Т.И.**

*Институт системного анализа Федерального исследовательского центра «Информатика и управление» Российской академии наук
Москва*

FEATURES OF CONTEMPORARY ECONOMY FROM THE POINT OF VIEW OF ASSESSMENT OF EFFICIENCY OF INVESTMENT PROJECTS

**Mironova I.A.
Tischenko T.I.**
*Institute for Systems Analysis, Federal Research Center “Computer Science and Control” of Russian Academy of Sciences
Moscow*

АННОТАЦИЯ

В статье проведен краткий обзор мирового и отечественного опыта оценки эффективности инвестиционных проектов. Описана проблема адаптации теории оценки эффективности инвестиций к условиям нестационарной рыночной экономики. Работа выполнена при частичной финансовой поддержке Российского фонда фундаментальных исследований (проект 17-06-00041).

ABSTRACT

The article provides a brief overview of the world and domestic experience in assessing the effectiveness of investment projects. The problem of adaptation of the theory of investment efficiency estimation to the conditions of non-stationary market economy is described. The work was partially supported by the Russian Foundation for basic research (project 17-06-00041).

Ключевые слова: оценка эффективности, инвестиционный проект, нестационарная экономика

Keywords: efficiency assessment, investment project, non-stationary economy

Отечественный опыт оценки эффективности инвестиционных проектов в советское время связан с работами ученых Института экономики под руководством академика Т.С.Хачатурова, результаты которых аккумулированы в Типовой методике определения экономической эффективности капитальных вложений, утвержденной Постановлением Госплана СССР, Госстроя СССР и Президиума АН СССР в 1969 году. В документе впервые применено дисконтирование капитальных затрат. [4]

В шестидесятых годах прошлого века теория оценки эффективности инвестиционных проектов получила свое продолжение в трудах экономистов-математиков, развивающих в нашей стране теорию оптимального планирования экономических процессов. В частности, речь идет о работах А.Л.Лурье, Л.В.Канторовича, В.В.Новожилова, В.Н.Лившица, Л.А.Ваага, С.Н.Захарова. [5,8,11,13]

Особый вклад в разработку методологии оценки эффективности инвестиционных проектов внесли ученые, работавшие над проблемой оценки новой техники, изобретений и технологий, то есть всего того, что сегодня определено как инновации. Под руководством Д.С.Львова при участии В.Лившица, Г.Микерина, В.Савеличева, С.Смоляка была разработана общая для всего народного хозяйства методика оценки эффективности новой техники

(Методика (основные положения) определения экономической эффективности использования в народном хозяйстве новой техники, изобретений и рационализаторских предложений. / Под ред. Н.П.Федоренко и Д.С.Львова. М.: Экономика, 1977), на основе которой формировались отраслевые методики. [9,10]

Опыт оценки эффективности инвестиционных проектов, накопленный в разных отраслях, отражен в публикациях инженеров и экономистов - на железнодорожном транспорте (М.М.Протодьяконов, А.Л.Лурье, А.Е.Гибшман, В.И.Петров, Г.И.Черномордик, Б.С.Козин, И.Т.Козлов, Э.И.Позамантир и др.), в энергетике (Л.А.Вааг, С.Н.Захаров, В.В.Болотов, А.А.Макаров и Л.А.Мелентьев и др.).

Методы оценки эффективности инвестиционных проектов в условиях перехода страны от централизованно-плановой системы хозяйствования к рыночной разрабатывались специально созданным авторским коллективом научных работников, госслужащих, проектировщиков и представителей бизнес-среды (в него вошли, в частности, известные российские ученые-экономисты В.В.Коссов, В.Н.Лившиц, П.Л.Виленский, С.А.Смоляк, А.Г.Шахназаров, В.П.Трофимов, А.П.Первозванский и др.). [4,12]

Первые результаты работ коллектива авторов изложены в «Методических рекомендациях по оценке эффективности инвестиционных проектов и их отбору для финансирования», утвержденных Госстроем России, Министерством экономики РФ, Министерством финансов РФ и Госкомпромом России в 1994 году (далее – Методические рекомендации).

Анализ практики применения этих Методических рекомендаций в России в течение пяти лет позволил существенно улучшить данный документ с точки зрения отражения в нем особенностей переходной экономики. В 1999 году тем же авторским коллективом была разработана вторая редакция Методических рекомендаций, которая до сих пор широко применяется для оценки эффективности инвестиционных проектов в различных отраслях. [12]

Общая идеология Методических рекомендаций заимствована в западных методиках: расчет эффективности ведется на основе модели финансового потока (cash flow); используется принцип учета упущеной выгоды (opportunity cost); основной критерий - чистый дисконтированный доход, прочие - индекс доходности, внутренняя норма доходности, срок окупаемости и другие.

Речь идет о западных методиках оценки эффективности инвестиционных проектов, наиболее ярко представленных стандартными процедурами проектного анализа, принятymi в Мировом банке, ЮНЕСКО и других международных организациях. [15-19]

Различные аспекты этих методик развиваются в работах идеологов теории оценки эффективности инвестиций, сформулировавших основные идеи и модели Cost-Benefit и Cost-Effectiveness Analysis. [15-16]

В соответствии с методикой Всемирного Банка Методические рекомендации предусматривают расчет не только коммерческой, но и общественной эффективности инвестиционных проектов; согласно методике ЮНЕСКО применяется двухэтапная схема оценки. При этом структура учитываемых факторов, содержание критериев существенно отличается от западных методик.

Дальнейшее развитие отечественной теории эффективности инвестиционных проектов связано с ее адаптацией к условиям нестационарности российской экономики. Первые результаты такой адаптации изложены в работах В.Н.Лившица, П.Л.Виленского, С.А.Смоляка, С.В.Лившиц и др. [7]

Оценка эффективности инвестиционных проектов требует учета некоторых особенностей отечественной экономики на современном этапе, которые делают во многих случаях неприемлемым целостное использование как хорошо разработанной в советское время методики оценки эффективности инвестиций, так и методов проектного анализа, успешно применяемых в странах с развитой рыночной экономикой.

Причина в том, что российская экономика настоящего периода и экономика развитых стран

мира относятся к принципиально разным типам экономик, которые, в свою очередь, определяют различные условия проведения инвестиционных мероприятий, оказывают влияние на реальную эффективность инвестиций и требуют применения разных способов ее оценки.

Речь идет о признаке стационарности экономической системы как ключевом ее свойстве, определяющем все остальные. [6]

Стационарная рыночная экономика – это хозяйственная система, макроэкономические параметры и показатели деятельности которой меняются относительно плавно: либо монотонно, либо в рамках нормальных рыночных циклов. Динамика значений этих показателей находится в определенных устойчивых границах, достаточно хорошо предсказуема в краткосрочной перспективе и относительно неплохо - в среднесрочной перспективе. Экономические системы промышленно развитых стран в некризисные периоды их развития обладают всеми признаками стационарности.

Для нестационарной рыночной хозяйственной системы характерны достаточно резкие и плохо предсказуемые изменения многих макроэкономических показателей и параметров, значения и динамика которых скорее присущи переходным кризисным или посткризисным экономическим процессам, а не стационарному режиму экономики и нормальному рыночному циклу.

Характерным признаком нестационарности экономических процессов является наличие устойчивой тенденции к изменению существующего положения. Моменты изменений заранее неизвестны, доступные экономическим субъектам характеристики неравновесия являются неполными, отражая неопределенность будущего в неравновесных процессах.

Специфика стационарных и нестационарных систем находит отражение в особенностях фискальной системы, инфляционных процессов, денежно-кредитной системы, определяет виды предпринимательских рисков, а, следовательно, и особенности их учета при оценке эффективности инвестиционных проектов.

С точки зрения фискальной системы стационарная экономика отличается сбалансированной в соответствии с фазами рыночного цикла бюджетной политикой и политикой заимствований, рациональной структурой государственных расходов; рациональной и относительно редко меняющейся системой налогообложения; нормально-низким уровнем неденежных расчетов.

В отличие от стационарной нестационарная экономика характеризуется нерациональной структурой государственных расходов, значительным размером затрат по обслуживанию долгов; сложной нерациональной и нестабильной налоговой системой; высоким уровнем неплатежей и суррогатов используемых «денег».

Стационарным системам присуща стабильная структура рисков, отсутствие или относительно низкий уровень вариационных несистематических

рисков экономического характера, а также криминальных, политических рисков и их достаточно хорошая прогнозируемость. Нестационарная система характеризуется сложной структурой рисков, включающей и систематические, и несистематические риски. Причем последние особенно значительные. Риски нестационарных систем плохо прогнозируются, при этом политические и криминальные риски достаточно высоки.

Стационарная экономическая система имеет сформировавшийся, развитый, эффективный, близкий к безарбитражному фондовый рынок, позволяющий путем диверсификации удалять значительную часть несистематического (внутреннего, внутрипроектного) риска. Уровень объективности рыночной стоимости активов на этом рынке очень высок.

В рамках нестационарной экономики нет устанавлившихся рынков, включая фондовый, что порождает возможность операций с большим эффектом арбитража, приводит к существенным различиям между «справедливой стоимостью» ценных бумаг, недвижимости и т.д. и их рыночной стоимостью.

Стационарные экономики отличаются относительно низкой, достаточно однородной (в том числе по различным ресурсам, продуктам и видам используемых валют) стабильной инфляцией с низким трендом и малыми циклическими отклонениями от него.

Инфляция в нестационарной экономике, как правило, достаточно высокая, временами вплоть до гиперинфляции, неоднородная, переменная во времени со значительными изменениями по шагам. Для нестационарной экономики рыночного типа характерна многовалютная инфляция.

Выбор критерия оценки эффективности инвестиционного проекта самым непосредственным образом связан с типом экономики.

Основной рекомендуемый критерий оценки эффективности инвестиционного проекта в условиях стационарности – это неотрицательность чистого дисконтированного дохода. Соответственно, для отбора наилучшего из альтернативных проектов следует использовать критерий максимизации чистого дисконтированного дохода.

Для случая нестационарной рыночной экономики в качестве критерия эффективности инвестиционного проекта также можно использовать чистый дисконтированный доход, но рассчитанный с учетом динамики всех параметров - длины шагов, нормы дисконта, инфляции цен и ресурсов и т.д.

Поскольку характер инфляционных процессов в экономике во многом определяет ее стационарность или нестационарность, правильный учет инфляции, включая ее многовалютность, является одной из ключевых задач теории оценки эффективности инвестиций.

Наиболее имманентной моделью нестационарной рыночной экономике является модель, так называемой, чистой будущей стоимости (Net Future Value (NFV)).

В нестационарном случае усиливается роль будущей стоимости при оценке эффективности проекта. Для практикующих бизнесменов более информативен показатель - количество денег, которое будет получено от проекта в результате его завершения. Вместо достаточно искусственного критерия оценки эффективности проекта по максимуму созданной в проекте чистой современной стоимости предлагается более естественный критерий - получение в конце проекта максимальной суммы денег при реальных возможностях их реинвестирования в пределах жизненного цикла проекта, или положительное сальдо между реальной накопленной к концу проекта величиной капитала (будущей стоимостью проекта) и совокупной альтернативной стоимостью использованных средств, выраженных как в финансовом, так и материальном виде.

В конструкции чистой будущей стоимости вместо операции дисконтирования и приведения к началу расчетного периода, производится операция компаундинга к концу расчетного периода. Идея использовать будущую стоимость в качестве критерия для оценки эффективности инвестиционного проекта впервые выдвинута С.В. Лившиц. Первая математическая модель для реализации данной идеи предложена П.Л. Виленским.

Дальнейшее развитие теории эффективности инвестиционных проектов должно быть связано с модификацией моделей оценки эффективности инвестиционных проектов, их параметров и ограничений с точки зрения отражения в расчетах эффективности специфики нестационарной рыночной экономики. В условиях дефицита инвестиций и необходимости реализации крупных, в том числе, инфраструктурных проектов, требующих государственного финансирования, эта задача представляется чрезвычайно важной.

Литература

1. Беренс Вернер, Хавранек Питер М. Руководство по оценке эффективности инвестиций. АОЗТ «Интерэксперт». М.: ИНФРА-М, 1995.
2. Бирман Г., Шмидт С. Экономический анализ инвестиционных проектов/ Пер. с англ. М.: Банки и биржи, Юнити, 1997.
3. Брикхэм Юджин, Гапенски Луис. Финансовый менеджмент//Полный курс в двух томах. СПб.: Экономическая школа, 1997.
4. Виленский П.Л., Лившиц В.Н., Смоляк С.А. Оценка эффективности инвестиционных проектов. Теория и практика. 5-е изд. М.: Поли Принт-Сервис, 2015.
5. Канторович Л.В. Экономический расчет наилучшего использования ресурсов. М.: Изд. АН СССР, 1960.
6. Костюк В.Н. Нестационарные экономические процессы. М.: ИСА РАН, УРСС, 2004.
7. Лившиц В.Н., Лившиц С.В. Системный анализ нестационарной экономики России (1992-2009): рыночные реформы, кризис, инвестиционная политика. М.: Поли Принт Сервис, 2010.

8. Лившиц В.Н. Выбор оптимальных решений в технико-экономических расчетах. М.: Экономика, 1971.
9. Львов Д.С., Ефимов К.А. Эффективность новой техники. М.: Экономика, 1976.
10. Львов Д.С. Эффективное управление техническим прогрессом. М.: Экономика, 1990.
11. Лурье А.Л. О математических методах решения задач на оптимум при планировании социалистического хозяйства. М.: Наука, 1964.
12. Методические рекомендации по оценке эффективности инвестиционных проектов (Вторая редакция). Министерство экономики РФ, Министерство финансов РФ, ГК РФ по строительству, архитектуре и жилищной политике. – М.: Экономика, 2000.
13. Новожилов В.В. Проблемы соизмерения затрат и результатов при оптимальном планировании. М.: Экономика, 1968.
14. Хачатуров Т.С. Эффективность капитальных вложений. М.: Экономика, 1979.
15. Brent Robert J. Applied Cost-Benefit Analysis, Edward Elgar, Cheltenham, UK. 1946.
16. Bierman Harold, Seymour Smidt Economic Analysis of Investment Processes Eighth Edition. Macmillan Publishing Company. New York, 1992.
17. Cost – benefit and cost effectiveness. Studies and analysis . Ed. by J. N. Wolfe. London. Allen and Urvin. 1973.
18. Deren B. J., D Silva E.H. The Economics of Project Analysis. A Practitioners Guide // Washington: EDI World Bank, 1983.
19. Gittinger Price J. Economic Analysis of Agricultural Projects EDI//World Bank. The Johns Hopkins University Press. Baltimore and London, 1992.

ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ АПК СЕВЕРНОГО РЕГИОНА

Мустафаев А.А.

старший научный сотрудник, канд. экон. наук,

*Институт социально-экономических и энергетических проблем Севера Коми НЦ УрО РАН,
г. Сыктывкар, Республика Коми, Россия.*

TRENDS AND PROSPECTS OF STRATEGIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN THE NORTHERN REGION

Mustafaev A.A.

Senior researcher, PhD in economics,

*Institute of Socio-Economic and Power Problems of the North, Komi Science Centre, Ural branch of the
Russian Academy of Sciences,
Syktyvkar, the Komi Republic, Russia.*

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена актуальной проблеме раскрытия тенденций и перспективных возможностей стратегического развития АПК Республики Коми. Изложен научный подход к ускорению процессов формирования полноценной хозяйственной системы АПК региона, обеспечению позитивной тенденции социально-экономического, экологического, инфраструктурного и рыночного развития. Основной акцент сделан на ключевые параметры и экономические инструменты, способные улучшить состояние основных факторных составляющих АПК региона. Отмечено, что стратегические параметры устойчивого развития АПК региона требуют разработки теории и методологии эффективного хозяйствования, определения пороговых значений технико-экономических и других показателей.

ABSTRACT

The article is dedicated to the longstanding problem of revealing trends and future standings of strategic development of agroindustrial complex in the Komi Republic. A scientific approach to accelerating a process of forming full-fledged economic system of agriculture in the region, ensuring positive trends in socio-economic, environmental, infrastructural and market aspects of development is set out. The main emphasis is on the key parameters and economic instruments able to improve the main factorial components of agribusinesses in the region. It is noted that the strategic options of sustainable development of agribusiness in the region require the development of theory and methodology of effective management, determination of critical thresholds of techno-economic and other indicators.

Ключевые слова: тенденция, стратегия, перспективы, финансирование, методология, интеграция, системность, комплекс, динамика.

Keywords: trend, strategy, prospects, funding, methodology, integration, system, complex, dynamics.

Современное развитие АПК Республики Коми в основном характеризуется негативными тенденциями функционирования – довольно медленными темпами инвестирования и несовершенными механизмами межотраслевого хозяйствования. Выход из сложившейся ситуации во многом зависит от государственной финансово-экономической и правовой поддержки, от разработки более совершенных принципов и эффективных методов функционирования АПК региона. Цель исследования состоит в разработке прогрессивных принципов финансирования и эффективных механизмов функционирования АПК региона. Основной задачей исследования является систематизация экономических инструментариев для решения комплекса межотраслевых задач: экономических, социальных, экологических, инфраструктурных, демографических, рыночных. Разработка более совершенных теоретико-методологических задач данного исследования представляет собой основу стратегических перемен в АПК региона. Это дает возможность для создания системы, способной не только регулировать межотраслевые связи, но и обеспечить эффективный кругооборот капитала в общехозяйственной системе АПК региона, формировать необходимую финансово-экономическую среду.

Отметим, что при слабом экономическом потенциале и низком уровне государственной финансово-экономической и правовой поддержки, а также неблагоприятной природно-климатической среде, АПК региона не может стать экономически оправданным комплексом. При данном обстоятельстве невозможно сохранить надежность межотраслевого интеграционного поведения, обеспечить эффективность хозяйствующих субъектов АПК в перспективе. Следовательно, в условиях систематического недофинансирования и при медленном темпе обновления производственных сфер АПК региона невозможно обеспечить расширенное воспроизводство предприятий и достичь желаемого успеха. Неправильное построение принципов межотраслевого поведения и неэффективное управление конкретными производственными сферами АПК региона завершилось множественными ошибками и недостатками. Это ярко выразилось в отрицательной тенденции технико-экономических показателей АПК региона.

Конструктивные элементы, входящие в систему комплексного развития АПК региона, имея очень широкий диапазон, всегда опираются на общесистемную технологию управления, ориентированную на обеспечение надежной интеграции агропромышленных сфер и эффективное движение ее главных жизнедеятельных стадий: финансовой, научно-технической, производственной, рыночной. Становится очевидным, что полноценность технологического цикла «финансы-наука-производство-рынок» - фактор исключительно более важный, чем целостность отдельных сфер или стадий, не имеющих достаточных возможностей и характера объединения [1, с. 71].

Для решения любой агропродовольственной проблемы необходимо обратить внимание на комплекс задач, способный обеспечить подъем аграрного сектора при наличии существенной рыночной власти. Это обусловлено тем, что данная отрасль, обладая исходным положением для развития последующих сфер, является не только сырьевым источником, но и надежным интеграционным и рыночным партнером, активным участником всех хозяйственных процессов АПК. Следовательно, с точки зрения оценки общеэкономической значимости, аграрный сектор, имея уникальную производственную особенность, решает основные стратегические задачи, является не только сектором экономики, но и важнейшей составляющей жизни общества. Вместе с тем, сельское хозяйство, имея очень сложную структуру производства, всегда находится в неблагоприятном инвестиционном климате, который невозможно представить вне приоритетной финансовой политики государства.

Анализ технико-экономических показателей АПК более ярко характеризует существующее состояние ее отраслей и предприятий. Данные показатели рассматриваются с целью изучения финансово-экономического состояния АПК, особенно с позиции анализа динамики инвестирования и определения роста производства. В обобщенном представлении, состояние АПК региона должно характеризоваться как комплекс системных показателей, отражающих не только уровень экономического потенциала предприятий, но и величину их прибыли, уровень рентабельности, степени достижения платежеспособности, ликвидности, финансовой устойчивости и т.д. С этой точки зрения, АПК как межотраслевая, многофункциональная и многоуровневая организационная структура обладает внутренней динамикой развития. Она характеризуется определенной направленностью, целостными системами, функциями и связями с внешней средой (природной, финансовой, экономической, экологической и т.д.) и условиями жизни населения.

Ретроспективный анализ по основным экономическим показателям функционирования аграрного сектора АПК региона показывает, что за длительный период времени она находилась в неблагоприятной экономической среде и в неудовлетворительном финансовом состоянии. Вследствие чего данная отрасль была «лишена» не только надежных источников финансирования, но и множества прогрессивных методов и механизмов эффективного функционирования – от совершенной организации и управления производством. По многочисленным объективным и субъективным причинам, большинству предприятий АПК региона был предоставлен ограниченный доступ к финансовым структурам, а вложенные незначительные капитальные ресурсы не приводили к желаемому результату. Недостаточность решаемых стратегических задач, отсутствие соответствующих принципов и необходимых условий эффективного функционирования сельских предприятий привела к снижению темпа производства и в перерабатыва-

ющих сферах. Это не позволило сельскому хозяйству сыграть ведущую роль в развитии АПК региона.

Перспективное развитие АПК региона требует масштабных корректировок в агропромышленной политике на базе объективной оценки сложившейся ситуации. Множественные ошибки и недостатки явились причинами появления нижеизложенных негативных факторов: а) неправильное формирование производственной потребности конкретных агропромышленных предприятий и территориального спроса на необходимые агропродовольственные продукции; б) медленные темпы

инвестирования и неравноправное распределение ресурсов между отраслями и внутри отраслей, особенно в сельскохозяйственных категориях; в) слабая ответственность за выполнение поставленной задачи и получение конечного результата; г) незначительная государственная финансово-экономическая и правовая поддержка - слабая защита малого и среднего бизнеса.

Для выявления тенденций и перспектив развития АПК региона важная роль принадлежит анализу основных показателей по виду экономической деятельности АПК региона (табл. 1).

Таблица 1

Основные финансово-экономические показатели АПК в Республике Коми

Показатели	2012	2013	2014	2015	2016
Сельское хозяйство и предоставление услуг в этой области:					
Продукция, в фактически действовавших ценах, млн. руб.	8837	9028	9763	1107	1146
Индекс производства продукции, в сопоставимых ценах, в % к предыдущему году	101,4	94,8	99,2	102,2	102,9
Удельный вес сельского хозяйства в валовом выпуске региона, в %	1,3	1,3	1,4	1,5	1,5
Инвестиции в основной капитал, млн.руб. в % к итогу по республике	748,5 0,3	565,7 0,3	732,5 0,3	569,7 0,3	753,0 0,3
Наличие и состав основных фондов организаций на конец года; млн. руб.	4545	5107	5583	6198	7011
Сальдированный финансовый результат (прибыль минус убыток), млн. руб.	672,8	772,0	690,2	820,1	604,3
Уровень рентабельности активов в сельскохозяйственных организациях, %	12,0	14,7	11,5	12,5	8,4
Уровень рентабельности проданных товаров (работ, услуг), % в растениеводстве	7,3 -12,4	4,6 -18,1	4,9 -9,4	9,9 -10,8	6,8 -7,3
в животноводстве	10,0	7,4	6,8	12,8	8,2
Затраты на один рубль продукции, коп.	95,3	90,0	94,4	90,0	100,9
Производства пищевых продуктов, включая напитки:					
Объем отгруженных товаров собственного производства, выполненных работ и услуг собственными силами, млн. руб.	7168	7497	7842	8978	9158
В % к итогу по всей обрабатывающей промышленности	4,9	4,7	4,8	5,2	5,6
Инвестиции в основной капитал, млн. руб.	103,2	145,9	151,1	165,3	169,4
Индекс производства пищевых продуктов, включая напиток	101,2	96,2	104,6	101,3	99,5
Прибыль прибыльных организаций по производству пищевых продуктов, млн. руб.	234	242	250	224	221
Сальдированный финансовый результат (прибыль минус убыток), млн.руб.	232,8	242,4	241,6	222,6	207,9
Рентабельность активов, %	15,5	13,8	12,8	10,5	9,5
Уровень рентабельности проданных товаров, %	9,1	8,6	8,3	7,9	6,8
Финансовые вложения, в фактически действовавших ценах, млн. руб.	73	172	1757	815	1235
Коэффициент текущей ликвидности, в %	223	198	188	191	169
Коэффициент обеспеченности собственными оборотными средствами, в %	53	47	44	42	36
Коэффициент автономии, в %	67	62	61	60	57

Источник: [2, с. 5; 3, с. 36, 38; 4, с. 29, 38]

Как видно из таблицы, за 2012-2016 гг. производство продукции в сельском хозяйстве приобрело определенный темп роста (почти на 12%), а увеличение ее удельного веса в валовом выпуске

региона составило 15%. Несмотря на это, финансирование инвестиций в данной отрасли все еще носит неравномерный характер и имеет низкий объемный уровень. За анализируемый период в сельском хозяйстве региона в среднем уровень

рентабельности активов и проданных товаров имели не очень высокий уровень, соответственно 11,8 и 6,7%. Аналогичная ситуация в животноводстве гораздо лучше, чем в растениеводстве – соответственно 9,0 и (минус) 11,6. При этом в сельском хозяйстве затраты на один рубль продукции в среднем составили 95 копеек.

Что касается пищевой промышленности, то по сравнению с сельским хозяйством она имеет некоторое преимущество, но не является стабильно развивающейся отраслью. За анализируемый период (2012-2016 гг.) в данной сфере объем товарной продукции собственного производства вырос почти на 28,0%, а объемы инвестиций в основной капитал увеличились в 1,6 раз. Последнее тесно связано с реконструкцией и модернизацией производственных объектов в пищевой промышленности. Несмотря на позитивные тенденции развития пищевой промышленности региона, рентабельность ее активов и проданных товаров не имели высокого удельного веса – соответственно 12,4 и 8,1%. В общей сложности, в данной сфере коэффициенты текущей ликвидности, обеспеченности собственными оборотными средствами и автономии незначительно отстают от их нормативного уровня.

Сегодня используемые стимулы в развитии аграрных предприятий АПК региона не отвечают в большинстве производственно-инфраструктурным требованиям перерабатывающей промышленности (особенно по сырью). Систематическое недофинансирование не дает им возможность стать благополучной сферой в экономической, социальной, инфраструктурной и экологической жизни АПК. Нехватка капитальных ресурсов и слабая инновационная деятельность привела к ослаблению сельскохозяйственных предприятий - уменьшению поголовья скота и сокращению обрабатываемых земель. Допускается множество ошибок в области финансово-производственной деятельности, размещении производственных мощностей (особенно в животноводстве) и расстановке трудовых ресурсов. Все это ярко отразилось в неэффективности использования основных факторных составляющих - имеющихся трудового, капитального и земельного потенциалов.

Одной из причин спада производства АПК региона явилось то, что в годы реформы произошел значительный диспаритет цен между агропромышленными сферами и сферами промышленного производства. Долговременная повышательная тенденция цен на промышленные товары, используемые в сельском хозяйстве, не дала возможность определиться в долгосрочном развитии АПК в целом. Это в свою очередь, явилось тормозом в развитии пищевой промышленности региона. Ретроспективный анализ показывает, что если за период 1990-2005 гг. цены на сельскохозяйственные товары в среднем выросли всего в 2,2 раза, то аналогичный рост цен промышленной продукции, используемой в сельском хозяйстве, составил почти 17,0 раз. Это нарушило принцип межотраслевого товарообмена (эквивалентного равенства) в экономике – разрушение основы равного соотношения

цен на товары. Так как с теоретической точки зрения, ценовой диспаритет – это несоответствие реальной действительности соотношений затрат общественно-необходимого труда.

Результаты «позитивного» тренда (роста цен) промышленной продукции усложнили межотраслевой товарообмен в экономике. Он создал негативный тренд воспроизводства сельскохозяйственной продукции - подавление аграрного сектора экономики региона в целом. Диспаритет цен являлся основной причиной снижения темпов производства и рентабельности сельскохозяйственных предприятий - роста убыточности и падении их платежеспособности и конкурентоспособности. Если в 1990-е годы рентабельность в сельском хозяйстве региона варьировалась в основном от +12 до +22%, то в 2000-е годы это колебания составили от -10 до +6%, что говорит о значительном снижении темпа производства и снижении эффективности эксплуатируемых капитальных средств. Следовательно, факторы «межотраслевого ценообразования» отрицательно влияли на предпринимательскую деятельность в АПК региона, аграрные товаропроизводители на длительный период времени оказались в сложных экономических условиях воспроизводства.

Устранение межотраслевого диспаритета цен создало не только благоприятную атмосферу для обеспечения агропромышленных сфер необходимыми капитальными ресурсами, но и решения множественных социально-экономических задач - оживление производственных сфер АПК региона. Анализ показывает, что за 2012-2016 гг. в среднем индексы цен производителей сельскохозяйственной продукции, реализованной аграрными предприятиями региона, опережали индекса цен на промышленные товары и услуги, приобретенные сельскохозяйственными организациями. В среднем соотношение роста цен по данным отраслям составило соответственно 108,5:106,0%. Наивысший рост цен сельхозпродукции наблюдался в сферах животноводства, а наименьший – растениеводства. Рост цен промышленной продукции, приобретенной сельским хозяйством, имел медленный темп роста и почти носил равномерный характер по всем видам техники и оборудования.

Следует сделать вывод, что существующий дисбаланс товарообмена не только разрушил механизмы эффективного хозяйствования в АПК, но явился ключевым фактором сокращения масштабных предложений машиностроительных и других промышленных сфер, снижения потребительского (производственного) спроса агропромышленных сфер на перспективе. Поэтому механизм, способный устраниить межотраслевой диспаритет цен, необходимо рассматривать не только как один из приоритетов эффективного регулирования АПК, но и как осуществление масштабных проектов в области модернизации экономики в целом.

В обобщенном представлении, сбалансированность межотраслевого ценообразования дает возможность обеспечить эквивалентный обмен товаров между отраслями, уравновесить хозяйственную деятельность в экономике, активизировать деловую

активность предприятий в целом. Исходя из этого, особое внимание следует уделить анализу кластерной характеристики АПК, организационно-управленческим вопросам, способным обеспечить правильное сочетание (рациональной взаимодействии) сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий на длительный период времени. Так как высшей стратегической целью АПК региона является обеспечение позитивного тренда эффективности всех ее сфер и предприятий, достижение оптимального уровня их рентабельности и чистого дохода.

Нельзя забывать о том, что тенденции и перспективы развития АПК региона характеризуются не только государственной финансово-экономической поддержкой, позитивной динамикой ресурсного потенциала, но и уровнем самостоятельности предприятий, усилением ее роли в территориальном управлении – достижении стратегических целей. Исходя из этого, отметим, что позитивные тенденции развития АПК региона предполагают применение метода регионального агропромышленного стратегирования, которой в большей степени требует выполнения совокупных задач по долгосрочному развитию ее отраслей, повышению эффективности их территориального управления. Разработка стратегии социально-экономического, экологического, инфраструктурного развития АПК региона включает не только межотраслевые аспекты, но и этапы их выполнения. Одним из ключевых задач является выработка соответствующих принципов и необходимых условий долгосрочного развития АПК региона, обоснование комплекса решений, определяющих стратегическое развитие ее отраслей и предприятий. Принципы стратегического управления способствуют становлению системы стратегического управления агропромышленными предприятиями, в том числе развитию инновационной деятельности [5, с. 1007].

Для достижения стратегической цели необходимо разрабатывать планы, прогнозы и проекты, формировать будущую деятельность АПК региона с многоаспектными описаниями и реагированиями. Это, в свою очередь, позволяет определить степени влияния различных внутренних и внешних факторов на существующую реальность и возможность обеспечения положительного изменения. Следует особо отметить, что перспективные задачи стратегирования АПК, представляя собой общехозяйственно функциональное движение, обладают циклическим характером и имеют меняющийся облик. Поэтому в силу сложившихся различных природно-экономических условий хозяйствования, агропромышленное стратегирование подлежит непрерывному движению и изменению, подстраиваясь под реальные обстоятельства. Имея большое практическое значение, стратегирование определяется видами деятельности - выбором того, чем заняться. С этой точки зрения, тенденции стратегического развития АПК региона – это основа перспективной предпринимательской деятельности – умение «предсказать перспективы» с учетом возможных позитивных изменений.

Обобщая, отметим, что механизмы и тенденции перспективного развития АПК региона предполагают обеспечение тесной гармонии между материальными и человеческими ресурсами и природной средой. Естественно, что классификация совокупных ресурсов АПК на основе их функционального назначения потребует учета большего разнообразия, чем представляется. Однако принципиальным моментом является не столько количество рассматриваемых функциональных признаков, на основе которых группируются ресурсы, сколько то, что состав и характер признаков должны быть совместимы с составом и характером потребностей, удовлетворяемых данными ресурсами. Сверхзадача здесь видится в нахождении количественных и качественных параметров потребительских мер в соответствии с физическим объемом производства.

Отсюда следует вывод, что разработка концепций стратегического развития АПК региона (формируемые теоретические положения, методические основы, практические задачи) должна исходить из оценки ретроспективного и текущего финансово-экономического состояний ее сфер и предприятий, прогнозных тенденций перспективного развития внешней среды, включая рыночных элементов (особенно условия конкуренции). Особое место в разработке концепции стратегического развития АПК должны занимать прогрессивные методы и механизмы эффективного хозяйствования и управления, реализация тех решений, которые в наибольшей степени соответствуют принципам стратегического развития аграрных предприятий.

Несмотря на то, что сегодня территориальные задачи обеспечения АПК региона соответствующими капитальными ресурсами и повышения эффективности их использования имеют огромное значение, тем не менее, решение данных задач не происходит. Выход из сложившейся ситуации состоит в создании системы всесторонней государственной поддержки, улучшении инвестиционного климата АПК региона. Исходя из этого, отметим, что для северного региона крайне необходима разработка перспективных планов и проектов, мероприятий с целью создания благополучного (полнопотенного) инвестиционного потенциала, обеспечения конкурентоспособности и платежеспособности предприятий АПК региона, повышения качества жизни сельского населения [6, с. 296].

Следует особо отметить, что более совершенные экономические отношения в АПК региона создают все необходимые предпосылки для обеспечения эффективных взаимодействий между агропромышленными, финансовыми и государственными структурами. Учитывая различие отраслевых целей и интересов, данные взаимоотношения должны складываться на основе разумного компромисса, поскольку возможно появление множества объективных и субъективных причин разногласия, противоречий, различного рода препятствий и т.д. Поэтому основная задача состоит не только в достаточном объеме получения финансовой помощи и равномерном их распределении, но и в обеспечении

доверия между финансовыми структурами и агропромышленными хозяйствующими субъектами, а главное – между бизнесом, государством и населением.

Все это означает, что правильная организация хозяйственной деятельности и совершенное управление капитальными, трудовыми и земельными ресурсами в АПК исключает возможности проявления множества негативных явлений. Позитивная тенденция финансирования и эффективные методы хозяйствования создают всевозможные варианты повышения эффективности хозяйствующих субъектов АПК на перспективе. Правильное сочетание отраслевых структур и сбалансированность ресурсных потенциалов конкретных видов деятельности АПК, как правило, ведет к положительным тенденциям и результатам финансово-экономической деятельности. Так как оптимальная технологическая структура производства и капитала дает возможность достигнуть высокого уровня хозяйственной деятельности, повысить уровень рентабельности активов и товарной продукции, избежать всевозможных рисков и убытков.

Обобщая, отметим, что методы и механизмы регулирования АПК региона должны носить комплексный характер и быть систематизированы по направлениям. Особое внимание следует уделить сбалансированному развитию различных видов агропромышленных ресурсов: трудовых, финансовых, капитальных, земельных. Именно данные ресурсы определяют выстраивание и реструктуризацию агропромышленных сфер, становление различных потенциалов инновационно-инновационной системы, а главное, обеспечивают полноценность хозяйственной системы АПК. Это означает, что перспективы и тенденции стратегического развития АПК региона во многом зависят от многоаспектности экономических отношений, от степени воздействия государственных и различных институциональных структур.

Если обратить внимание на общие тенденции и перспективы развития сельского хозяйства и пищевой промышленности АПК региона, то можно сделать вывод, что по совокупным финансово-экономическим показателям данные сферы имеют почти одинаковый темп и характер функционирования. Периодическое колебание агропромышленной хозяйственной деятельности – это результат нестабильной тенденции роста их финансовых ресурсов, несвоевременного и недостаточного обеспечения хозяйствующих субъектов АПК необходимыми инвестиционными ресурсами, нехватки оборотных средств, а также низкого уровня эффективности используемых операционных активов. Вследствие чего большинство социально-экономических задач АПК региона остаются невыполнимыми, а состояние материальных, трудовых и земельных ресурсов из года в год ухудшается. Иными словами, неправильное сочетание вертикальных и горизонтальных систем управления хозяйствующими субъектами АПК региона приводило к допущению множества ошибок и недостатков. Следовательно, в условиях

существующей неопределенности хозяйственной деятельности АПК региона, принимаемые методы прогнозирования, как правило, приводят к принятию неверных организационно-управленческих и финансово-экономических решений [7, с. 267].

Резюмируя, отметим, что для достижения позитивной тенденции развития АПК региона необходимо иметь системное развитие ее производственных сфер. Полнотенность системного развития АПК во многом зависит от состояния структуры, от действия объединенных специализированных (собственных) компонентов данной системы. Элементы любой производственной системы АПК должны опираться на конкурентный механизм и охватывать рыночную систему целиком. Следовательно, существующая социально-экономическая, экологическая и рыночная системы АПК должны регулироваться в едином контексте и в рамках соответствующих экономических отношений. Учитывая, что цели и задачи хозяйственной стабилизации АПК региона многообразны, для достижения радикальных производственно-рыночных перемен необходимо учесть ключевые обстоятельства: смягчение циклических колебаний, стабилизация интеграционных поведений, ускорение экономической активности, укрепление связей с юридическими и физическими лицами, регулирование множества экономических инструментариев – цен, платежей, торговых балансов, мотивации труда, конкурентоспособности и т.д.

Литература

1. Мустафаев А.А. Анализ основных технико-экономических показателей развития АПК Северного региона // Материалы IV Международной научно-практической конференции «Тенденции развития экономики и менеджмента». Казань, 2017. 237 с.
2. Сельское хозяйство в Республике Коми: стат. сборник / Комистат. Сыктывкар: Комистат, 2017. 88 с.
3. Промышленное производство в Республике Коми: стат. сборник / Комистат. Сыктывкар: Комистат, 2017. 101 с.
4. Финансы Республики Коми: стат. сборник / Комистат. Сыктывкар: Комистат, 2017. 187 с.
5. Мишарин Ю.В. Стратегирование в инновационной деятельности // Фундаментальные исследования. 2013. № 11(5). С. 1007-1011.
6. Юнусова З.Х. Теоретические аспекты исследования инвестиционной сферы Республики Башкортостан // Материалы X Международной научно-практической интернет-конференции «Проблемы функционирования и развития территориальных социально-экономических систем». Уфа, 2016. 499 с.
7. Квачински А., Пескоторе Н. Политика и макроэкономика: Агропродовольственный политика и оценка эквивалента субсидий сельхозпроизводителям в России в переходный период // Агропродовольственной сектор России: на пути к рынку / Под ред. Питера Верхайма и др. М., 2001. 549 с.

РАЗВИТИЕ КАЗНАЧЕЙСКОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ БЮДЖЕТОВ УКРАИНЫ ПО ДОХОДАМ В КОНТЕКСТЕ МОДЕРНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ ФИНАНСАМИ

Сушко Н.И.

кандидат экономических наук, доцент
НИФИ ГУНУ «Академия финансового управления»,
Украина

THE DEVELOPMENT OF TREASURY SERVICES OF BUDGETS OF UKRAINE BY REVENUES IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION OF THE PUBLIC FINANCE MANAGEMENT SYSTEM

Sushko N.I.

Ph. D in Economics, associate professor, Scientific and Research Financial Institute State Educational and Scientific Institution "Academy of Financial Management", Ukraine

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены вопросы методологии и организации казначейского обслуживания государственного и местных бюджетов Украины по доходам. Определены направления его развития в условиях модернизации системы управления государственными финансами Украины (СУГФ): создание Государственной казначайской службой Украины (Казначейством) централизованных баз данных; внедрение дистанционного обслуживания администраторов доходов бюджетов; применение в бухгалтерском учете исполнения бюджетов национальных стандартов и плана счетов бухгалтерского учета в государственном секторе. Предложена модель бухгалтерского обобщения информации по доходам бюджетов от обменных и необменных операций, которая предусматривает одновременное отражение операций «казны» и «исполнения бюджетов», что позволит формировать базу данных в режиме реального времени.

ABSTRACT

The issues of methodology and organization of treasury services of the state and local budgets of Ukraine by revenues are investigated in the article. The directions of its development in terms of modernization of the public finance management system of Ukraine (SPFM) are defined: the development of centralized database by State Treasury Service of Ukraine (Treasury); the establishment of the distant services of budget revenues' administrators; the application of national standards and public sector chart of accounts in accounting for budget execution.

The model of accounting generalization of information on budget revenues from exchange and non-exchange transactions was suggested. Also, this model provides the simultaneous reflection of transactions of "treasury" and "budget execution". This allows creating the database in real time.

Ключевые слова: бюджет; доходы бюджета; Казначейство; казначейское обслуживание бюджетов; национальные стандарты; счета бухгалтерского учета; база данных.

Keywords: budget; budget revenues; the Treasury; treasury service of budgets; national standards; chart of accounts; database.

Постановка проблемы

В Украине при исполнении государственного и местных бюджетов в соответствии с нормами статей 43 и 78 Бюджетного кодекса Украины (БКУ) применяется казначейское обслуживание бюджетных средств [1]. Выполнение этой функции возложено на Казначейство, которое по статусу является центральным органом исполнительной власти. Его деятельность направляется и координируется Кабинетом Министров Украины через Министра финансов Украины [2].

Обслуживание государственного и местных бюджетов по доходам является составляющей реализации Казначейством государственной политики в сфере казначейского обслуживания бюджетов.

Поэтапное внедрение в начале XXI ст. казначейского обслуживания государственного и мест-

ных бюджетов позволило сконцентрировать средства на едином казначейском счете (ЕКС), ускорить их прохождение, усилить контроль за целевым направлением бюджетных средств и обеспечить пользователей информацией для принятия управленических решений.

Анализ последних исследований и публикаций

Вопрос казначейского обслуживания государственного и местных бюджетов по доходам рассматривали национальные исследователи В. Ватаманюк-Зелинская, Л. Дейкало, А. Душина, И. Завьялова, Р. Макуцкий, А. Николаенко, К. Павлюк, К. Пилипенко, Т. Сенченко, Н. Ярошевич [3-10] и др.

Вместе с тем практические аспекты казначейского обслуживания государственного и местных бюджетов по доходам требуют дальнейших исследований, в связи с изменением законодательства и необходимостью его усовершенствования в свете

реформ, которые происходят в СУГФ в целом и бухгалтерском учете в государственном секторе Украины, в частности.

Имплементация МСБОГС в национальное законодательство государственного сектора путем создания на их основе национальных стандартов (НП(С)БУГС) обусловила модернизацию бухгалтерского учета и финансовой отчетности государственного и местных бюджетов как основы информационного обеспечения СУГФ.

Совершенствование бухгалтерского учета исполнения бюджетов в контексте модернизации СУГФ является одной из основных задач Казначейства.

Целью статьи есть исследование организационно методологических аспектов казначейского обслуживания государственного и местных бюджетов по доходам в условиях централизации баз данных Казначейства Украины и внедрения в бухучет исполнения бюджетов новой методологии бухгалтерского учета в государственном секторе (национальных стандартов и плана счетов бухгалтерского учета в государственном секторе).

Изложение основного материала

Введение с 2001 г. в Украине казначейского обслуживания государственного бюджета по доходам на основании ведения ЕКС, открытого в НБУ, дало новые информационные возможности управления государственными финансами и обусловило требования к Казначейству как участнику платежной системы.

Статус участника общегосударственной платежной системы предусматривает осуществление расчетов в электронной форме между банковскими учреждениями как по поручениям клиентов банков, так и по обязательствам банков друг перед другом на территории Украины. Все участники безналичных расчетов должны применять в своей деятельности нормативно-правовые акты НБУ, которые определяют общие правила, виды и стандарты расчетов клиентов банков и банков в денежной единице Украины на ее территории.

В связи с возможностью осуществления Казначейством расчетов в национальной платежной системе было изменено методологию казначейского обслуживания государственного и местных бюджетов по доходам.

Учитывая это предлагаем провести анализ действующего законодательства, которое определяет методологию и организацию обслуживания Казначейством государственного и местных бюджетов.

Основным законодательным актом, который определяет правила казначейского обслуживания бюджетов по доходам, является БКУ. Базовые нормы порядка казначейского обслуживания государственного и местных бюджетов по доходам определены именно в БКУ (ч. 4 ст. 45 и ч. 5 ст. 78 БКУ), по которым налоги, сборы, обязательные платежи и другие доходы бюджетов не могут аккумулироваться на счетах органов, которые контролируют взимание поступлений в бюджет, а зачисляются непосредственно на ЕКС. Эти основы методологии заложены в подзаконные акты, которыми

и определяется как порядок функционирования ЕКС, открытие счетов в системе казначейства, так и централизация ресурсов государственного и местных бюджетов, которые формируются за счет поступлений доходов.

Действующая система казначейского обслуживания бюджетов по поступлениям четко регламентирована и позволяет прозрачно отслеживать процесс зачисления доходов и обобщения средств на соответствующих счетах для дальнейшего их использования.

Скорость концентрации ресурса на центральном уровне имеет важное значение в управлении финансовыми ресурсами государства, поскольку осуществление расходов государственного бюджета должно обеспечиваться за счет поступлений согласно сбалансированным росписью.

Современные реформы в управлении государственными финансами, в частности по вопросам бухгалтерского учета и финансовой отчетности в государственном секторе, сопровождались изменениями в законодательстве и, как следствие, обусловили изменения в методологии и организации казначейского обслуживания государственного и местных бюджетов по доходам.

Применение нового плана счетов для отражения в бухгалтерском учете операций по исполнению государственного и местных бюджетов предполагает изменение методологии и организации их казначейского обслуживания: определения порядка прохождения бюджетных средств; открытия всех новых счетов для зачисления платежей в бюджет. Этот процесс потребует, как принятия соответствующего методического обеспечения, так и адаптации на его основе действующего или создания нового программного обеспечения органов Казначейства, которое применяется для обработки данных в процессе казначейского обслуживания бюджетов по доходам.

Важное место в процессе казначейского обслуживания бюджетов по доходам занимают операции по открытию счетов и формированию моделей движения и обобщения информации, необходимой для формирования детализированной базы данных с учетом требований пользователей для принятия управленческих решений.

Стоит отметить, что счета для зачисления доходов в бюджеты (кроме собственных поступлений бюджетных учреждений) открываются на имя органов Казначейства в порядке, установленном Министерством финансов Украины (Порядок открытия и закрытия счетов в национальной валюте в органах Государственной казначайской службы Украины [11]). Счета функционируют в соответствии с правилами казначейского обслуживания бюджетов.

Методология казначейского обслуживания государственного и местных бюджетов по доходам определена документами Министерства финансов Украины (Порядок казначейского обслуживания доходов и других поступлений государственного бюджета [12]; Порядок казначейского обслуживания местных бюджетов [13] Порядок возврата средств, ошибочно или излишне зачисленных в государственный и местные бюджеты [14]).

Счета, предназначенные для зачисления доходов, открываются Казначейством централизованно средствами программного обеспечения для всех органов Казначейства. Такой подход позволяет обеспечить: 1) принцип единства подходов в процессе казначайского обслуживания государственного и местных бюджетов по доходам; 2) своевременность и одновременность исполнения бюджетов на всей территории Украины, а также минимизировать риски, связанные с человеческим фактором по открытию счетов.

Обслуживание средств бюджетов органы Казначейства осуществляют в соответствии с их росписью, которая воспроизводит структуру бюджетов и определяет объемы плановых показателей в разрезе кодов бюджетной классификации. По этой же структуре на основании данных бухгалтерского учета формируются база данных Казначейства и отчетность об исполнении государственного и местных бюджетов.

Проведенный анализ законодательства позволяет сделать вывод о том, что действующая методология и организация казначайского обслуживания государственного и местных бюджетов по доходам четко регламентированы, а обработка детализированной по установленным параметрам информации происходит в режиме реального времени. Это помогает обеспечивать обобщение информации и формирование базы данных по требованиям статистики государственных финансов (бюджетной классификации) и бухгалтерского учета (счета бухгалтерского учета).

Однако зачисление доходов в государственный бюджет на уровне области и центрального аппарата Казначейства централизацию ресурса, который становится доступным на центральном уровне следующего за днем поступления средств днем. Как субъект оперативного управления госбюджетом Казначейство должно способствовать доступности финансового ресурса для целей управления.

Модель казначайского обслуживания бюджетов по доходам взаимосвязана с управлением ликвидностью ЕКС. С целью ускорения получения финансового ресурса для экономического управления предлагаем инновационную модель обслуживания бюджетов по доходам, для функционирования которой:

1) все операции по зачислению доходов государственного и местных бюджетов осуществлять на центральном уровне. Для достижения поставленной цели счета по поступлениям государственного и местных бюджетов необходимо открывать в Казначействе Украины. Это позволит создать информационное обеспечение по исполнению бюджетов по доходам бюджетов на центральном уровне, ускорить оборот финансовых ресурсов государства и усовершенствовать управление ликвидностью ЕКС;

2) счета для зачисления поступлений открывать в Казначействе Украины (Центральный аппарат) на имя органов, которые контролируют полноту уплаты налогов и сборов в бюджеты. Предложенные подходы по открытию счетов помогут улучшить процесс администрирования, обеспечить ведение бухгалтерского учета доходов бюджетов согласно национальному стандарту бухгалтерского

учета в государственном секторе (НП(С)БУГС) 124 «Доходы» и формировать достоверную отчетность о суммах списанного, рассроченного и отложенного налогового долга в соответствии с требованиями ч. 3 ст. 59, ч. 3 ст. 60 и ч. 3 ст. 80 БКУ.

По результатам проведенного исследования положений нормативно-правовых актов можно сделать следующие выводы.

Во-первых, методология и организация казначайского обслуживания бюджетов по доходам четко регламентированы. Счета для зачисления поступлений в системе казначейства формируются централизованно с использованием программного обеспечения по созданию скриптов на открытие на областном и центральном уровнях. Таким образом, существует двухуровневая система обработки данных и, соответственно, различные базы данных (область, центр). Это обуславливает существование регламента ежедневного поднятия на центральный уровень ресурсов государственного бюджета и ежедневной отчетности по исполнению государственного и местных бюджетов в части доходов.

Во-вторых, четко определен порядок взаимодействия органов Казначейства исключительно с органами ДФС.

Порядок централизованного открытия счетов для зачисления поступлений, обработка информации в автоматизированном режиме и обмен информацией в электронном формате обусловили создание четких правил открытия аналитических счетов в системе органов Казначейства и их кодирования.

Основными параметрами аналитических счетов по поступлениям есть символы ежедневной отчетности, которые соответствуют кодам бюджетной классификации по доходам, коды: органа администрирования налогов, сборов (обязательных платежей) и органа казначейства, административно-территориальных единиц.

С целью обеспечения единых подходов в процедурах казначайского обслуживания государственного и местных бюджетов по всем поступлениям общего и специального фондов предлагаем унифицировать механизм открытия и обслуживания счетов, предназначенных для зачисления поступлений в бюджет. То есть все органы, контролирующие полноту уплаты в государственный бюджет налогов и сборов должны быть в равных условиях.

С этой целью необходимо осуществить следующие основные мероприятия.

Во-первых, закрепить на законодательном уровне перечень всех органов, которые контролируют поступления в государственный бюджет налогов и сборов и других доходов в соответствии с законодательством. Это требует внесения изменений в соответствующее решение правительства.

Во-вторых, информация о плановом объеме поступлений в приложении к закону о Государственном бюджете на соответствующий год и в росписи государственного бюджета по доходам, в соответствии с которыми органы Казначейства обслуживают государственный бюджет, должна структурироваться по видам в разрезе органов администрации.

В-третьих - установить единый порядок ведения учета и отчетности органами, которые контролируют взимание поступлений в бюджет.

В контексте внедрения национальных стандартов необходимо разграничить полномочия по вопросам бухгалтерского учета между органами Казначейства, которые ведут бухгалтерский учет операций по доходам бюджета, и органами администрирования по доходам. Это позволит обеспечить качество и эффективность администрирования налогов и сборов; владеть на уровне государства информацией, которая основывается на данных бухгалтерского учета органа администрирования, о полноте уплаты плательщиками платежей в бюджет.

Для обеспечения зачисления доходов в общий и специальный фонды бюджета (кроме собственных поступлений бюджетных учреждений), предлагаем открывать аналитические счета по субсчету 3131 «Поступления в государственный бюджет» (3141 «Поступления в местные бюджеты») на имя органа, который осуществляет контроль полноты уплаты в государственный или местные бюджеты налогов, сборов и других поступлений. Для собственных поступлений бюджетных учреждений открывать на их имя соответствующие аналитические счета по субсчету 3131 «Поступления в государственный бюджет собственных поступлений бюджетных учреждений» (3141 «Поступления в местные бюджеты собственных поступлений бюджетных учреждений») соответственно.

Доходы государственного бюджета в соответствии с положениями НП(С)БУГС № 124 «Доходы» классифицируются в бухгалтерском учете по следующим группам [15].

- доходы от обменных операций, включающих: доходы от предоставления услуг; доходы от продажи; доходы от процентов, роялти и дивидендов; другие доходы от обменных операций;

- доходы от необменных операций, к которым относятся: налоговые поступления; неналоговые поступления; трансферты и средства, получаемые бюджетными учреждениями от предприятий, организаций, физических лиц и от других бюджетных учреждений для выполнения целевых мероприятий; поступления в государственные целевые фонды; обязательства, которые не подлежат погашению.

Для бухгалтерского обобщения информации по доходам государственного бюджета в соответствии с НП(С)БУГС 124 «Доходы» и нового плана счетов предлагаем использовать:

- по обменным операциям - аналитические счета по балансовым счетам 7231 "Доходы государственного бюджета от продажи имущества"; 7331 «Финансовые доходы государственного бюджета»; 7131 «Доходы государственного бюджета от предоставленных услуг» и 7431 «Прочие доходы от обменных операций»;

- по необменным операциям - 7531 «Налоговые поступления», 7532 «Неналоговые поступления», 7533 «Трансферты» и 7523 «Прочие доходы от необменных операций» соответственно.

Вопрос признания доходов от обменных и необменных операций государственного и местных бюджетов требует дополнительного согласования с

нормами БКУ. По кодексу доходы бюджетов считаются поступившими со дня зачисления на ЕКС.

Поэтому по выдвинутой гипотезе обобщение информации будет происходить на основании информации, полученной с платежной системы об уплате плательщиками доходов, одновременно с зачислением средств на соответствующие счета, предназначенные для зачисления поступлений в государственный и местные бюджеты.

Учитывая то, что группировка доходов бюджетов по НП(С)БУГС 124 «Доходы» не соответствует группировке по бюджетной классификации доходов бюджета, а также осуществление автоматизированной обработки данных в режиме реального времени, необходимо на законодательном уровне урегулировать вопрос соответствия счетов бухгалтерского учета, предназначенных для учета доходов бюджетов, кодам бюджетной классификации. Разработка и утверждение справочника позволит обрабатывать и формировать информацию в требуемом формате.

Кроме того, необходимо предусмотреть при построении информационной модели доходов бюджетов их *сегментацию в разрезе составляющих бюджета (общий и специальный фонды)*. Предложенный подход к группировке информации в процессе казначейского обслуживания обеспечит формирование базы данных о доходах государственного и местных бюджетов как по правилам бухгалтерского учета, так и по требованиям статистики государственных финансов, а также составить отчет по исполнению государственного и местных бюджетов в части доходов.

Указанные факторы обуславливают изменения в параметрах аналитических счетов, которые открываются с использованием средств программного обеспечения для зачисления поступлений соответствующего бюджета, функционирующих в системе электронных платежей Национального банка Украины.

Касательно информационного обеспечения мониторинга выполнения плановых показателей росписи доходов бюджетов, получаемой ежегодно Казначейством от Министерства финансов (финансовых органов).

Роспись государственного и местных бюджетов предлагаем составлять в разрезе органов, которые контролируют взимание в бюджеты доходов. Это позволит обеспечить прозрачность и подотчетность органов администрирования по задолженности по налогам перед соответствующим бюджетом.

Для бухгалтерского обобщения информации предлагаем использовать соответствующие счета 9-го класса счетов (9211 «Утвержденный роспись доходов государственного бюджета», 9212 «Текущий роспись доходов государственного бюджета», 9213 «Утвержденный помесячная роспись доходов государственного бюджета», 9214 «Текущий помесячную роспись доходов государственного бюджета»).

Модель казначейского обслуживания государственного и местных бюджетов по доходам в контексте внедрения национальных стандартов и плана счетов в государственном секторе предполагает информационную взаимосвязь между денежными средствами и доходами государственного

бюджета, а также плановыми показателями по расписи доходов.

Зачисления платежей в государственный и местные бюджеты сопровождается увеличением доходов от обменных и необменных операций, а

также уменьшением плановых показателей по расписи доходов.

Бухгалтерское обобщение информации в процессе казначейского обслуживания по доходам на примере государственного бюджета от обменных и необменных операций приведена на рис. 1.

Рис. 1. Модель бухгалтерского обобщения информации по доходам государственного бюджета в условиях внедрения НП(С)БУГС № 124 «Доходы»

Составлено автором

По операциям местных бюджетов предложено использовать аналогичную функциональную модель с использованием счетов бухгалтерского обобщения информации, которые предназначены в плане счетов для учета операций местных бюджетов.

Поскольку поступления в бюджеты и плановые показатели по доходам на уровне бухгалтерского обобщения информации не группируются в разрезе обменных и необменных операций следует определить алгоритмы осуществления обработки информации по доходам. То есть определение связей, основанных на применении кодов бюджетной классификации по доходам.

На дату введения новой методологии бухгалтерского учета исполнения бюджетов необходимо до начала нового бюджетного периода открыть новые счета для зачисления поступлений в государственный и местные бюджеты в процессе казначейского обслуживания.

С целью обеспечения формирования информационной базы данных по исполнению бюджетов

предлагаем счета для зачисления поступлений открывать в разрезе общего и специального фондов отдельно. Это обусловлено требованиями БКУ (ст. 13, 60) и НП (С) БУГС 101 по структуре данных финансовой отчетности об исполнении бюджета. Необходимо определить унифицированные коды, которые соответствуют *виду средств* (F) - по каждому виду поступлений. Для открытия счетов необходимо утвердить новый справочник соответствия символов отчетности по доходам кодам бюджетной классификации, поскольку в действующем документе символы отчетности определялись по соответствующим счетам для зачисления поступлений (код символа - SSS).

С целью *идентификации* в коде аналитических счетов органа, осуществляющего администрацию поступлений в бюджет, предлагаем использовать отдельный признак RR (2 знака). Соответственно необходимо будет создать и утвердить справочник таких органов. Открытие аналитических счетов с таким признаком позволит в инфор-

мационной базе данных казначейского обслуживания государственного и местных бюджетов по доходам выделять информацию в разрезе органов администрирования, и, как следствие, формировать соответствующую отчетность для принятия управленческих решений.

Для обеспечения *идентификации информации по соответствующим бюджетам* предлагаем счета по поступлениям открывать по порядковому номеру бюджета в пределах области. При этом могут быть использованы действующие коды (ТТТ - 3 знака) по Справочнику административно-территориальных единиц (поле «id_key»), структура которого утверждается приказом Министерства финансов Украины.

Обмен информацией предлагаем осуществлять с использованием системы «Клиент-Казначейство», что позволит органам Казначейства отправлять в определенном формате выписки со счетов и при необходимости ежедневную отчетность о поступлении платежей в государственный (местный) бюджет. Учитывая то, что порядки взаимодействия в процессе казначейского обслуживания бюджетов по доходам существуют только с органами Государственной фискальной службы Украины (ДФСУ) необходимо разработать унифицированный порядок обмена информацией органов Казначейства с органами, которые контролируют полноту и своевременность поступлений доходов в государственный и местные бюджеты.

Согласно условиям договора на казначейское обслуживание счетов для зачисления поступлений должно быть определено право органа Казначейства в регламентированном порядке осуществлять аккумулирование средств государственного бюджета на соответствующий субсчет 3135 «Счета для аккумулирования поступлений государственного бюджета», а местный - 3145 «Счета для аккумулирования поступлений местного бюджета». Такие счета необходимо открывать отдельно по общему фонду бюджета и по каждому виду поступлений по специальному фонду, поскольку поступления по специальному фонду имеют целевой характер и могут направляться в соответствии с нормами БКУ на осуществление конкретных расходов. Поэтому средства, поступившие за день на соответствующие аналитические субсчета 3131 (3141), в регламентированное время средствами программного обеспечения путем формирования мемориальных документов перечисляются по назначению на соответствующие субсчета 3135 (3145), открытые в Казначействе.

Счета для аккумулирования поступлений государственного бюджета (3135) открываются на имя Казначейства - органа оперативного управления средствами государственного бюджета, а местный бюджет (3145) - на имя соответствующего финансового органа. Аккумулированные средства на соответствующие счета (3135; 3145) в течение дня концентрируются на субсчетах 3231 «Средства государственного бюджета» и 3241 «Средства местных бюджетов», которые открываются каждому

бюджету отдельно в разрезе их общего и специального (направляемых на специально определенные расходы в соответствии со ст. 13 БКУ) фондов бюджетов.

Учитывая указанное выше необходимо внести изменения в БКУ в части зачисления поступлений в бюджеты и усовершенствовать методологию казначейского обслуживания государственного и местных бюджетов по доходам в контексте внедрения национальных стандартов и плана счетов бухгалтерского учета в государственном секторе.

Выводы и предложения

Применение Казначейством национальных стандартов и плана счетов бухгалтерского учета для государственного сектора, разработанных в рамках выполнения плана мероприятий по модернизации СУГФ, в бухучете исполнения бюджетов должно сопровождаться изменением методологии казначейского обслуживания бюджетных средств. С целью решения этой проблемы определены: перечень счетов, который открывается в Казначействе для зачисления доходов от обменных и необменных операций бюджетов в процессе их казначейского обслуживания, в условиях применения НП(С)БУГС 124 «Доходы» и плана счетов в госсекторе; порядок прохождения, аккумулирования средств государственного и местных бюджетов при формировании в режиме реального времени централизованной базы данных. Внесены предложения по изменению законодательства, которое регулирует вопросы казначейского обслуживания бюджетов.

Разработана модель бухгалтерского обобщения информации по доходам бюджетов от обменных и необменных операций, которая предусматривает на основании информации первичного документа одновременное отражение операций «казны» и «исполнения бюджетов». Ее применение позволит Казначейству при автоматизированной обработке информации в процессе казначейского обслуживания государственного и местных бюджетов по доходам формировать базу данных в режиме реального времени.

Инновационная модель казначейского обслуживания бюджетов по доходам позволит обеспечить прозрачность и подотчетность управления государственными финансами в соответствии с лучшими мировыми практиками и без дополнительных запросов на территории обеспечить информационные потребности пользователей.

Литература

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2456-17>.
2. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 № 215. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-p>.
3. Ватаманюк-Зелінська У. З., Романів І. Б., Дідулко Н. Я. Казначейське обслуговування державного бюджету України за доходами: реалії та напрями вдосконалення. URL: <http://www// irbis>

[nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?...2.](http://nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?...2)

4. Дейкало Л. Є., Чубак А. Ю. Казначейське обслуговування державного бюджету за доходами та шляхи його удосконалення. *Ефективна економіка : [електронне наукове фахове видання]*. 2014. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2710>.

5. Душина О. Казначейське обслуговування Державного бюджету України: реалії та шляхи вдосконалення. *Управління розвитком*. 2012. № 17. С. 67–68.

6. Макуцький Р. Т. Особливості реформування процедури казначейського обслуговування держбюджету. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 1 (55). С. 38 - 47.

7. Ніколаєнко А. А. Казначейське обслуговування державного бюджету та напрями його вдосконалення. URL: http://www.rusnauka.com/25_PNR_2013/Economics/3_144365.doc.

8. Павлюк К. В. Розвиток казначейської системи виконання Державного бюджету. *Фінанси України*. 2006. № 2. С. 78–90.

9. Фесик О. М., Зав'ялова І. А. Вдосконалення казначейського обслуговування місцевих бюджетів за доходами. URL: <http://intkonf.org/fesik-om-zavyalova-ia-vdoskonalennya-kaznacheyskogo-obslugovuvannya-mistsevih-byudzhetiv-za-dohodami/>.

10. Ярошевич Н. Б., Круглій Н. З. Вплив глобальної економічної кризи на виконання місцевих бюджетів в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 20.10. С. 273–277.

11. Про затвердження Порядку відкриття та закриття рахунків у національній валюті в органах Державної казначейської служби України : наказ Міністерства фінансів України від 22.06.2012 № 758. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1206-12>.

12. Про затвердження Порядку казначейського обслуговування доходів та інших надходжень державного бюджету : наказ Міністерства фінансів України від 29.01.2013 № 43. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0291-13>.

13. Про затвердження Порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів : наказ Міністерства фінансів України від 23.08.2012 № 938. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1569-12>.

14. Про затвердження Порядку повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до державного та місцевих бюджетів : наказ Міністерства фінансів України від 03.09.2013 № 787. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1650-13>.

15. Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі : наказ Міністерства фінансів від 31.01.2013 № 1203. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-14.

НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК – 100 РОКІВ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА БУДІВНИЦТВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Вергунов В.А.

*Національна наукова сільськогосподарська бібліотека, директор
Київ*

NATIONAL ACADEMY OF AGRARIAN SCIENCES OF UKRAINE – 100: HISTORICAL RETROSPECTIVE OF THE EUROPEAN STATE CREATION

Vergunov V.A.

*National Scientific Agricultural Library of NAAS, Director
Kyiv*

АННОТАЦІЯ

Висвітлено основні історичні віхи становлення головного галузевого науково-методичного та координативного центру – Національної академії аграрних наук України (НААН). Узагальнено базові наукові здобутки НААН та її попередників на різних етапах, їх значення для практичних потреб аграрної галузі. Як основні передумови ефективного розгортання науково-дослідної роботи НААН розглядали: уdosконалення її науково-організаційної структури, самоврядність, посилення матеріально-технічної бази, зміни кадрової політики і впроваджувальної діяльності, плановість і системність, налагодження міжнародного співробітництва.

ABSTRACT

The main historical milestones of the formation of the main branch scientific-methodical and coordination center – National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine have highlighted. The basic scientific achievements of NAAN and its predecessors at different stages and its significance for the practical needs of the agrarian sector have summarized. As the main prerequisites for the effective deployment of scientific research work of NAAS, we considered improving its scientific and organizational structure, self-government, strengthening the material and technical base, changes in personnel policy and implementation activities, planning and systematic, establishing international cooperation.

Ключові слова: сільськогосподарська дослідна справа, аграрна наука, агропромисловий комплекс, Національна академія аграрних наук України.

Keywords: agricultural research case, agrarian science, agro-industrial complex, National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine.

Постановка проблеми. На власне переконання, одним з найбільших здобутків державності України є можливість неупередженого перегляду ствердженої здебільшого за царської й особливо радянської доби власної історії. Європейський вимір майбутнього країни на фоні відкритого доступу до документів з фондів донедавна «спецзберігання» надає оптимістичні підстави найближчим часом відтворити об'єктивно й неупереджено, а головне, – без політичних уподобань всі її складові. До них через досвід провідних країн світу можу віднести існування академічної науки. Наступного року вона відзначає на державному рівні свій віковий ювілей.

Не приижуючи вагомість і роль громадянського суспільства в процесі розбудови державності, маю право стверджувати, що для того, щоб 26 років тому вона відбулася, видатне місце належить багатопрофільній системі академічної науки на чолі з Національною академією наук України.

Створена 14 листопада 1918 р. у добу Української Держави гетьмана П. Скоропадського згідно з баженням або, скоріш, моделлю видатного вченого планетарного виміру академіка В.І. Вернадського, академічна наука, незважаючи ні на що (зокрема й політиканство), залишається до сьогодні гарантам державності й, головне, – національної безпеки України. Повторюсь, що так все спрогнозував саме геній її творця. При цьому він використав усе найкраще зі світового досвіду і, насамперед, славетної Паризької академії наук, яка свій відлік веде з 1766 р. Протягом майже 20-річні історичні розвідки, вчергове переконавши у вірності вислову стародавніх греків: «Вивчати історію – це як вступати до Егейського моря: крок, ще крок, а потім безодні», впевнено можу говорити про далекоглядність творця академічної науки відносно її аграрної складової.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Okremi aspekty становлення та розвитку перших

вітчизняних галузевих академічних центрів знайшли відображення в наукових працях Н.Б. Щебетюк та Т.Р. Грищенко, які розглядають Всеукраїнську сільськогосподарську академію (ВУАСГН) та Сільськогосподарський вчений (науковий) комітет України як попередників НААН [7, 8]. У статтях С.С. Падалки та З.П. Кірпаль відтворено передумови розгортання комплексної науково-дослідної роботи в системі НААН та наведено аналіз її наукового потенціалу [5, 6]. Однак до цього часу системно не висвітлено науково-організаційні засади становлення та діяльності НААН, внесок галузевих академічних центрів в зростання ефективності агропромислового комплексу України.

Мета статті. Висвітлити основні науково-організаційні форми становлення і розвитку сільськогосподарської академічної науки, узагальнити основні наукові здобутки, отримані на базі вітчизняних галузевих академічних центрів, їх значення для практичних потреб розвитку аграрної галузі та розбудови європейської держави.

Виклад основного матеріалу. Ще в процесі обговорення майбутньої структури Української академії наук В.І. Вернадський свідомо виокремив аграрну науку, взявши за основу приклад Академії сільського господарства Франції, яка свою історію веде від заснованого Людовіком XV 1 березня 1761 р. Паризького сільськогосподарського товариства, а вже потім досвід діяльності з 1837 р. Сільськогосподарського вченого комітету Російської імперії, який, до речі нетривалий час у 1917 р. очолював. Але це вже зовсім інша сторінка історії України, яку відповідно до Указу Президента України П.О. Порошенка № 17/2016 «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років» від 22 січня 2016 р. та Постанови Верховної Ради України №2287 від 8.02.2018 р. «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2018 р.» у пункті відзначення 100 років з дня проголошення Української Держави (гетьманату П. Скоропадського) потрібно відновити і повернути на пантеони слави нації. Спробую довести справедливість бачення через історичну ретроспективу функціонування НААН. У розбудові європейської держави видатну роль відіграє вітчизняна академічна аграрна наука, адже сільське господарство є провідним сектором економіки і сьогодні забезпечує 56 % надходжень до бюджету.

У часи Української Держави гетьмана П. Скоропадського 1 листопада 1918 р. наказом Міністерства земельних справ № 162 засновано Вчений комітет Міністерства земельних справ Української Держави. Його першим головою 16 листопада 1918 р. (наказ №172 Міністра земельних справ) призначається академік В.І. Вернадський.

За період діяльності Комітету – до жовтня 1927 року змінювалися його форми організації, підпорядкування та найменування (Сільськогосподарський вчений комітет України, Сільськогосподарський науковий комітет України, Сільськогосподарський науковий комітет при Наркомземі

УСРР, Вчений комітет Народного комісаріату земельних справ УСРР), але провідною функцією Комітету залишалася повноцінна науково-координаційна діяльність для потреб українського сільського господарства з застосуванням найкращих для свого часу фахівців. Напрацьований досвід Комітету трансформувався у принципи організації та самоврядності НААН [8].

Перший склад членів Комітету призначався Міністром земельних справ. Вони обирали голову, його заступника, вченого секретаря на три роки, а також голів секцій: загальної, ботанічної, лісової, зоологічної, цитологічної, геології та грунтознавства, метеорологічної, економічної та охорони природи. Секції засновували дослідні станції і інститути, музеї та бібліотеки. Вищим колегіальним органом вважалися Пленум, а потім З'їзд (Загальні збори), які скликали двічі на рік.

З 15 березня 1920 р. у складі Комітету передбачено посаду обраного дійсного члена, дозволяється створювати автономні наукові товариства та виділяти кошти на проведення спеціальних досліджень на місцях, їхні результати друкувалися у «Трудах» окремих відділів. Систематично щомісяця видавався офіційний друкований орган – «Вісник сільськогосподарської науки» та багато інших наукових часописів. Комітет присуджував ступінь доктора за особливо видатні наукові праці з окремих галузей сільськогосподарської науки.

За рішенням Колегії НКЗС УСРР 25 травня 1927 р. та постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 11 січня 1928 р. СГНКУ перетворено в Науково-консультаційну раду при Наркомземі УСРР у кількості 47 осіб з 15 напрямів галузевої науки.

Відповідно до її обґрутування 22 травня 1931 р. постановою Ради народних комісарів УРСР була організована ВУАСГН, яка, як і НААН зараз, здійснювала координацію і науково-методичне керівництво діяльністю науково-дослідних установ всіх галузей сільського господарства. Ця академія проіснувала до 29 вересня 1935 р. [7].

У подальшому функції всеукраїнської сільськогосподарської наукової організації виконували: сектор наукових установ Наркомзему (1935-1940), де для науково-методичного керівництва науково-дослідними установами було створено наукову Раду, Мінсільгоспу УРСР (сектор науково-дослідних установ – 1940-1946 рр.; управління науково-дослідними установами (1947-1948); управління сільськогосподарської пропаганди (1949-1952); Головне управління сільськогосподарської пропаганди і науково-дослідних установ (1953-1954); Головне управління сільськогосподарської науки (1955-1956); Мінсільгосп УРСР (1962-1970), а також Українська академія сільськогосподарських наук (1956-1962) та Південне відділення ВАСГНІЛ (1970-1990).

Постановою Ради Міністрів УРСР № 279 від 22 вересня 1990 р. на основі Південного відділення ВАСГНІЛ заснована Українська академія аграрних наук, їй надано статус національної Указом Президента України № 8 «Про надання Украї-

їнській академії аграрних наук статусу національної» від 6 січня 2010 р. [2].

Від часу заснування центрального органу управління вітчизняною аграрною наукою серед найвищих тогоджасних здобутків слід виділити: наукове обґрутування та широке запровадження культури кукурудзи для боротьби із наслідками посухи та голоду 1921 р.; заснування повноцінної розгалуженої мережі метеостанції (блізько 100) для створення синоптичної карти погоди Європи й України, які почали видавати у вигляді «Матеріалів до кліматології України»; виготовлення вперше в історії України 25-верстових карт: ґрунтів, гіпсометричної та четвертинних геологічних покладів; розроблення економічно-обґрутованої методики сільськогосподарської районізації УСРР; створення першої унікальної ботанічно-географічної карти УСРР. Для подальшого розвитку галузевої науки серед значущих здобутків вітчизняних учених: опрацювання систем сівозмін для різних типів українських ґрунтів з урахуванням спеціалізації регіонів; обстеження меліоративного фонду республіки; лісомеліоративні заходи, передбачені, насамперед, для Південно-Східної частини країни на площині 3 тис. десятин; вивчення особливостей посухостійких рослин; розробка української сільськогосподарської ботанічної класифікації, унікальне 10-томне видання «Матеріалів з дослідження ґрунтів УСРР».

НААН продовжує розвиток наукових основ, закладених ще на початку минулого століття. За час її існування сформувалося чимало відомих наукових шкіл в галузі аграрної науки (понад 30). їх засновниками були видатні вчені-ґрунтознавці: О.Н. Соколовський, М.К. Крупський, В.В. Медведєв; вчені з ґрунтозахисного землеробства: О.І. Душечкін, В.Ф. Сайко; вчені-гідротехніки: С.М. Алпат'єв, П.І. Коваленко; вчені-селекціонери: А.О. Сапегін, Ф.Г. Кириченко, В.Ф. Савицький, Б.П. Соколов, В.Я. Юр'єв, П.Х. Гаркавий, О.О. Созінов, В.М. Ремесло, С.П. Ліфенко, Б.В. Дзюбецький, Ф.А. Ткаченко; вчені-фітопатологи: В.П. Васильєв, В.Ф. Пересяпкін, М.П. Лісовий; вчені-фізіологи та біологи: О.П. Бондаренко, О.В. Кvasницький, Й.А. Даниленко, Ф.Ф. Ейнер, Ф.І. Осташко, С.З. Гжицький, Г.О. Богданов, М.В. Зубець; вчені-ветеринари: А.І. Собко, І.Н. Гладенко, І.І. Кулеско, І.Н. Дорошко; вчені-технологи харчових продуктів: Г.О. Єрецько, В.І. Нілов, Г.Г. Валуйко, О.М. Датунашвілі; вчені-механіки: М.С. Хоменко, В.С. Крамаров, П.І. Андрусенко, М.К. Лінник, Л.Г. Гром-Мазнічевський; вчений з напряму радіоекологія – Б.С. Прістер, вчені-економісти: І.Н. Романенко, І.І. Лукінов, Л.Я. Новаковський, П.Т. Саблук.

НААН є державною науковою організацією, яка заснована на державній власності й користується правами самоврядності, що полягають у колегіальності органів управління та їх виборності, самостійному визначення своєї структури і тематики наукових досліджень, вирішенні науково-організаційних і кадрових питань, провадженні господарської діяльності та здійсненні міжнародних наукових зв'язків на основі законів України. Її головним завданням є наукове забезпечення розвитку галузей

агропромислового комплексу України: проведення фундаментальних наукових досліджень у сфері агропромислового комплексу, а також розроблення на основі нових знань наукових продуктів для інноваційного розвитку агропромислового комплексу, використання яких має сприяти збільшенню обсягів виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, а також розробка нових та удосконалення існуючих методів і способів проведення наукової роботи [1].

Персональний склад НААН станом на 01 січня 2018 р. налічує 132 дійсних членів (академіків), 127 членів-кореспондентів, 41 іноземного і 26 почесних членів – провідних учених аграрного профілю. До складу НААН входять 247 установ, підприємств, організацій, з яких 63 наукових установи, підприємства і організації підпорядковані безпосередньо Академії, у тому числі 9 Національних наукових центрів, 30 інститутів, 11 дослідних станцій, Біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Ф.Е. Фальц-Фейна, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека, Державне видавництво «Аграрна наука» та ін. Мережа наукових установ НААН складається з 184 підприємств, установ та організацій, зокрема 33 дослідні станції, два науково-дослідних центра, два торгових дома, два науково-виробничих центрів, 143 державних підприємств дослідних господарств та ін. У системі НААН працюють біля 19,4 тис. осіб, з яких у наукових установах понад 7,6 тис., серед них наукових працівників біля 4 тис., серед яких 368 докторів і 1559 кандидатів наук [3].

У НААН функціонують 11 наукових об'єктів, які мають статус національного надбання. Це банини штамів мікроорганізмів ґрутових та для потреб ветеринарної медицини, генетичних ресурсів рослин України, генетичних ресурсів сільськогосподарських тварин, моноспецифічних імуностимулів, колекції культур клітин для ветеринарної медицини і біотехнології, будівників інфекційних хвороб тварин, колекція тварин зоопарку, фонд видань сільськогосподарської тематики, віданих у XIX ст.

У 32 наукових установах Академії відповідно до державного замовлення здійснюється підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації із 53 спеціальності 6 галузей науки шляхом навчання в аспірантурі. Докторантura функціонує при 16 наукових установах, підготовка докторантів ведеться з 17 спеціальностей [4].

У структурі Академії функціонують шість відділень: землеробства, меліорації та механізації; рослинництва; зоотехнії; ветеринарної медицини; аграрної економіки і продовольства; наукового забезпечення інноваційного розвитку. Вчені НААН проводять дослідження в галузях ґрунтознавства та агрохімії, землеробства, агроекології, водних проблем і меліорації земель, сільськогосподарської мікробіології, органічного виробництва сільськогосподарської продукції, хмелярства, механізації та електрифікації сільськогосподарського виробництва і технічного сервісу, інженерно-технологічних засад створення екологічно

безпечних промислових біотехнологій та обладнання для виробництва і застосування в агробіоценозах препаратів біологічного захисту рослин, а також особливостей динамічних процесів природних і штучних екосистем Біосферного заповідника «Асканія-Нова» та довгострокової перспективи збереження його біорізноманіття.

У рамках виконання фундаментальних наукових досліджень вчені Академії досліджують закономірності формування агроландшафтів, способи раціонального використання природних ресурсів; розробляють наукові основи управління продуктивним потенціалом агросистем; вивчають геноми рослин і тварин; використовують новітні методи для створення нових високопродуктивних рослин і тварин із цінними для людини господарськими властивостями; вивчають закономірності формування і реалізації продуктивних ознак сільськогосподарських тварин під впливом генетичних і паратипових факторів; займаються вдосконаленням теоретичних основ породоутворення і селекції, онтогенетичного розвитку тварин; з'ясовують особливості процесів живлення та обміну речовин у високопродуктивних генотипів тварин; вивчають еволюційні екогеографічні та епізоотологічні закономірності циркуляції збудників інфекційних захворювань тварин; удосконалюють наукові основи підвищення надійності сільськогосподарської техніки; розробляють новітні технології отримання високоякісних харчових продуктів, необхідних для забезпечення здоров'я нації; здійснюють науково-методологічне забезпечення механізмів реалізації сталого розвитку сільських територій, розробляють основи інвестиційно-інноваційного розвитку наукової аграрної сфери [2].

Прикладні дослідження наукових установ НААН спрямовані на розроблення: механізмів реалізації земельної реформи та запровадження ринку землі в Україні; новітніх технологій з охорони, відтворення і підвищення родючості ґрунтів; технічних засобів екологобезпечного використання водних ресурсів; науково-технічних технологій виробництва органічної рослинницької продукції; ресурсоощадних технологій виробництва і глибокої переробки продукції рослинництва; вдосконалення існуючих генотипів тварин, ресурсоощадних технологій виробництва і переробки продукції тваринництва; методів контролю безпечності тваринницької продукції; високоефективних засобів діагностики, профілактики та лікування хвороб; технологічних процесів і технічних засобів застосування наноматеріалів та нанопрепаратів для технічного обслуговування, ремонту техніки й відновлення деталей сільськогосподарських машин та обладнання; нормативно-методичного забезпечення інноваційного розвитку галузей агропромислового комплексу [3].

Реалізація міжнародної співпраці установ НААН здійснюється за напрямами: формування спільних науково-технічних програм, здобуття грантів, залучення аграрного бізнесу до комерціалізації завершених наукових розробок та ін. Щороку установи Академії співпрацюють з організаціями та

фірмами з-понад 60 країн Європи і світу. Кількісним показником договірної практики є щорічні виконувані проекти, біля 300 грантів від європейських і 25-30 – від світових міжнародних центрів. Щороку в міжнародних презентаційних заходах беруть участь 250-300 вчених, стажуванням у провідних міжнародних наукових центрах охоплено понад 40 осіб [3].

Установи НААН є членами майже 80 відомих міжнародних дослідних центрів й організацій, серед яких: Міжнародна комісія з іригації і дренажу (ICID); Міжнародний центр досліджень з обробітку ґрунту (ISTRO); Міжнародний союз ґрунтознавців (IUSS), Європейське товариство з охорони ґрунтів (ESSC); Європейська організація з молекулярної біології (EMBO); Міжнародне протиепізоотичне бюро (OIE); Європейська та Середземноморська організації з карантину та захисту рослин (ЕОКЗР); Міжнародне об'єднання – Асоціація інженерів (SAEC); Європейська асоціація з досліджень у галузі селекції рослин (EUCARPIA); Міжнародний центр покращання кукурудзи і пшениці (CIMMYT); Міжнародне товариство генетики тварин (ISAG); Міжнародна федерація асоціацій з біобезпеки (IFBA); Міжнародна організація із стандартизації (ISO); Міжнародна організація з питань продовольства та сільського господарства при ООН (FAO); Європейська міжурядова організація співробітництва у сфері науково-технічних досліджень (COST); Міжнародна служба з питань національних сільськогосподарських досліджень (ISNAR); Міжнародний інститут генетичних ресурсів рослин (IPGRI); Міжнародна асоціація аквакультури (NACEE) та інші [2].

Ратифікація Угоди про асоціацію між Європейським Союзом і Україною створює правові передумови для формування пріоритетів розвитку міжнародного наукового співробітництва установ Національної академії аграрних наук України сьогодні й надалі. Закріпленню позицій Академії як активного участника співробітництва в Єврозоні сприятиме долучення установ до програми ЄС з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020», а також активізація участі у діяльності мережі EUREKA шляхом запровадження фінансових стимулів інноваційним компаніям з впровадження створеної науково-технічної продукції у вітчизняну виробничу сферу.

Вченими НААН спільно з фахівцями Міністерства аграрної політики та продовольства України розроблено Єдину комплексну стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 рр., головними складовими якої визначено: наближення законодавства України в агропромисловому комплексі до законодавства ЄС; dereguliaciia в агропромисловому комплексі; фактори виробництва; запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення, розвиток аграрної політики у сфері науки, освіти та інновацій; управління виробництвом і ринком АПК; державна підтримка та оподаткування у сфері сільського господарства; розвиток сільських територій; управ-

ління ресурсами в сільському господарстві; безпечність харчових продуктів, охорона довкілля тощо [4].

Враховуючи значний внесок Академії в розвиток агропромислового виробництва та аграрної науки України і керуючись Указами Президента України від 2 грудня 1995 р. №1116 «Про впорядкування відзначення пам'ятних дат і ювілеїв» і від 17 грудня 1999 р. № 1583 «Про додаткові заходи щодо впорядкування відзначення пам'ятних дат і ювілеїв», Президія НААН порушила клопотання перед Президентом України про відзначення в листопаді 2018 р. на державному рівні 100-річчя з дня заснування НААН. Підставою цьому рішенню може стати рішення Верховної Ради України від 8 лютого 2018 року, що своєю постановою №2287-VIII «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2018 році» включила згідно нашого клопотання, святкування утворення у складі Міністерства земельних справ Української Держави гетьмана П.Скоропадського – вченого комітету. Маю сподівання, що не залишиться осторонь цієї події і уряд. Наша Академія, чітко усвідомлюючи місце і роль НАН України в житті України, не претендує на якісь особливі превіренції з боку законодавчої і виконавчої гілок влади. Багатотисячний колектив НААН згуртується і візьме їх на себе. Розраховуємо, насамперед, на моральну підтримку від небайдужих до європейського майбутнього, заради якого вірою і правою працювало не одне покоління вчених-аграріїв з відкриттями і здобутками світового виміру для потреб продовольчої безпеки – основи основ державності країни.

Висновки і пропозиції. Функції всеукраїнської сільськогосподарської наукової організації на різних етапах її становлення виконували: СГНКУ (1918–1927), Науково-консультаційна рада при Наркомземі УСРР (1928–1931), ВУАСГН (1931–1935), сектор наукових установ Наркомзему (1935–1940), де для науково-методичного керівництва науково-дослідними установами було створено наукову Раду, Мінського УРСР (сектор науково-дослідних установ – 1940–1946 рр.; управління науково-дослідними установами (1947–1948); управління сільськогосподарської пропаганди (1949–1952); Головне управління сільськогосподарської пропаганди і науково-дослідних установ (1953–1954); Головне управління сільськогосподарської науки (1955–1956); Мінського УРСР (1962–1970), а також Українська академія сільськогосподарських наук (1956–1962) та Південне відділення ВАСГНІЛ (1970–1990). З 1990 р. роль галузевого науково-методичного та координаційного центру виконує НААН. Завдяки вдосконаленню її науково-організаційної структури, самоврядності, посиленню матеріально-технічної бази, змінам кадрової політики і впроваджувальної діяльності, плановості і систем-

ності, налагодженню міжнародного співробітництва досягнуту позитивних зрушень в галузях ґрунтознавства та агрочімії, землеробства, агроекології, водних проблем і меліорації земель, сільськогосподарської мікробіології, органічного виробництва сільськогосподарської продукції, хмелярства, механізації та електрифікації сільськогосподарського виробництва та ін.

Література

1. Вергунов В. А. Історичні аспекти створення Української академії аграрних наук // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 3–4. Спеціальний випуск: Аграрна наука ХХІ ст. – С. 195–196.
2. Вергунов В. А. Науково-організаційні заходи становлення та діяльності Національної академії аграрних наук України (до 80-річчя від дня заснування НААН та 10-річчя центру історії аграрної науки ДНСГБ НААН) // Історія науки і біографістика : електр. наук. зб. – 2011. – № 2. – Режим доступу : <http://www.nbuu.gov.ua/E-Journal/JNB/2011-2/11waips.html>. – Заголовок з екрана.
3. Вергунов В. А. Науково-організаційні заходи функціонування Національної академії аграрних наук України : передумови появи, головні здобутки та інноваційні перспективи (до 85-річчя НААН) : наук. доп. / НААН, ННСГБ. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – 36 с.
4. Вергунов В. А. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні. Від зародження до академічного існування : організаційний аспект / НААН, ННСГБ. – Київ : Аграрна наука, 2012. – 416 с.
5. Кірпаль З. П. Науковий потенціал Української академії аграрних наук // Історія науки і біографістика : електр. наук. зб. – 2006. – № 1. – Режим доступу : <http://www.nbuu.gov.ua/E-Journal/JNB/2006-1/06waips.html>. – Заголовок з екрана.
6. Падалка С. С. Організація наукової роботи в системі Української академії аграрних наук // Історія науки і біографістика : електр. наук. зб. – 2009. – № 2. – Режим доступу: <http://www.nbuu.gov.ua/E-Journal/JNB/2009-2/09waips.html>. – Заголовок з екрана.
7. Щебетюк Н.Б. Історія Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук (1931–1935 рр.) / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки ; наук. ред. академік НААН В.А. Вергунов. – К. : НУБіП України, 2017. – 168 с.
8. Hryshchenko T. The contribution of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine (1918–1927) in the scientific and organizational support of the agrarian science development // Історія науки і біографістика: електрон. наук. фахове вид. – 2017. – № 4. – Режим доступу: <http://inb.dnsgb.com.ua/2017-4/01.pdf> – Заголовок з екрана.

УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ МАНЕВР ЦАРСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА ИЛИ СТАЖИРОВКИ РУССКИХ КРЕСТЬЯН ЗАГРАНИЦУ

Волгирева Г.П.

к. ист. н., доцент

Пермский государственный
национальный исследовательский университет

MANAGEMENT MANEUVER TSARIST GOVERNMENT OR RUSSIAN PEASANTS TRAINING ABROAD

Volgireva G.

Perm State University

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается документ личного происхождения «Письмо пермского крестьянина» из Моравии 1914 г., как отражение элемента прямого воздействия на крестьян в период столыпинской реформы с целью приобретения крестьянами новых практических знаний о сельскохозяйственном производстве.

ABSTRACT

The article deals with personal documents "Letter Permian peasant" from Moravia in 1914, as a reflection element a direct impact on farmers in the period of the Stolypin reforms in order to acquire new practical knowledge of farmers on agricultural production.

Ключевые слова. Пермский крестьянин, моравский крестьянин, общество «Русское Зерно», крестьянское хозяйство.

Keywords. Perm farmer, Moravian peasant, society "Russian Grain", farm.

В «Вестнике землеустройства Северо-Восточного района», выходящего в Перми в №24 за 1914 г. размещено «Письмо пермского крестьянина» о поездке в Моравию [1]. О причине поездки крестьянин пишет так: «Далеко от нас, за тысячи вёрст, на Юго – Западе живут наши по крови братья славяне – это чехи, которые в настоящее время усовершенствовали своё хозяйство и от земли получают большие доходы. Узнав про их жизнь, про ведение ими хозяйств, мне захотелось к ним съездить. Свою мечту мне удалось совершить при содействии общества «Русское Зерно», товарищем председателя которого состоит бывший пермский губернатор А. В. Болотов. Оставив своё хозяйство на попечение старого отца, я отправился 26 февраля этого года в Петербург» [1,9].

Создание общества «Русское Зерно» явилось одним из управлеченческих инструментов царского правительства в период столыпинской реформы. Во главе организации был брат Петра Аркадьевича Столыпина – Александр Аркадьевич Столыпин. Общество было открыто в Санкт-Петербурге 15 мая 1908 г., но уже в 1909 г. отделения общества «Русское Зерно» открывались во многих губерниях России. По инициативе пермского губернатора А. В. Болотова осенью 1909 г. отделение общества «Русское Зерно» было открыто в далекой Пермской губернии на Урале. Общество имело свой Устав, в котором в первом параграфе определялась цель общества: «Общество «Русское Зерно» имеет целью содействовать молодым людям в приобретении земледельческих знаний и приёмов путём практического обучения их у лиц, занимающихся сельскохозяйственными и кустарными промыслами, как в

России, так и заграницей, преимущественно в славянских странах» [2]. Общество «Русское Зерно» с самого начала получило мощную поддержку заграницей. Сразу же были наложены связи и созданы отделения попечителей русских крестьян в Чехии, Моравии, Дании, Сербии, Хорватии и др.

Пермский крестьянин цель Общества описывает так: «Едуши в Моравию, я не представлял себе ясно, что там буду делать. Но тут помогло «Русское Зерно». Цель этого общества та, чтобы практиканты привыкли работать все, то есть исполнять не только то, чего дома нет, но всевозможные работы, и, таким образом познать труд, привыкнуть рано вставать и весь день работать. В виду того, что сеять здесь во время нашего приезда ещё не начали, мы работали все, что приходилось. Сначала копали ямы на хмелевом поле, ставили столбы и натягивали на них проволоку для хмеля. Потом начался посев. Тут-то я и насмотрелся, как тут обрабатывается земля. Совсем не так, как у нас. Здесь с осени, после жнитва, поле вспахивают два раза, весною разделяют культиватором и боронами и тогда сеют, а затем через несколько дней укатывают катком. Могу указать на такой приём обработки. На край поля, которое мы обрабатывали, культиватором и боронами натаскали кочки земли, проросшие травою. Отделить траву от земли культиватор и борона не могли. Я думал, что кочки так тут и останутся. Оказалось, что нет. Хозяин сходил за девчатами и они, разбивая эти кочки железными мотыгами, вытаскали из них всю траву. Таков уход здесь за землёю! Здешний земледелец любит землю и трудится над нею. И она, будучи благодарна, даёт ему за труды столько, что крестьянин живёт сытым и здоровым. Учиться здесь можно на каждом шагу

— надо только быть внимательным и следить за всем происходящим. Замечательно, что здесь и наёмные рабочие к исполняемой работе относятся очень внимательно и добросовестно. В Моравии лентяев нет, нищих тоже. Здесь каждый работает, если здоров, так как знает, что ему милостыни никто не подаст» [1,9]. Как видим, пермский крестьянин с глубоким уважением отзываются о трудолюбии чешских крестьян, об их добросовестном, внимательном и любовном отношении к Земле.

Далее, пермский крестьянин подробно описывает структуру земледелия крестьянского хозяйства в Моравии: «Землепользование здесь составляет собственность каждого земледельца, общины нет, и не помнят, когда она была. Население живёт небольшими деревнями, и, притом, так, чтобы вся земля была около дома. Мой хозяин имеет земли 18 десятин, и она находится в четырёх кусках, каждый не далеко друг от друга и у самого дома. Эта земля разделяется на следующий севооборот: под усадьбою и садом $\frac{1}{2}$ десятин, под хмелем 3 десятины, свеклы сахарной 3 десятины, травы 2 $\frac{1}{2}$ десятины, ячменя 2 десятины, ржи 2 десятины, овса 1 $\frac{1}{2}$ десятины, картофеля 2 десятины и 1 $\frac{1}{2}$ десятины под кормовой репой. Земля вся засевается, паров нет, но сильно удобряется. Плодосмен такой: по унавоженному полю сеют сахарную свеклу, за нею ячмень, за ячменем по уборке его и вспашке, засевается рожь, в которую весною по всходам сеют клевер, занимающий поле на следующий год после ржи. После клевера овёс, картофель и репа. Под последнюю вносят навоз. Кроме навоза много вносится искусственных удобрений. Доходы с этого количества земли получаются громадные. Из продуктов, получаемых с земли, продаются лишь хмель и свекла, и редко ячмень, а всё остальное потребляется внутри своего хозяйства, а именно: ячмень весь скармливается скоту, овёс скармливается лошадям, картофель и кормовая репа свиньям и коровам, рожь идёт исключительно для своего потребления» [1,10]. Пермский крестьянин отмечает 8-польный севооборот и громадные доходы от земли. Также он подчеркивает комплексность сельскохозяйственного производства и его практическую безотходность.

Более того, пермский крестьянин подробно описывает эффективность экономики хозяйственного процесса: «Моравский потребитель признал более выгодным продукты земли потреблять внутри своего хозяйства. Так, например стоимость скормленного коровам ячменя, он получит за молоко от коров, а коровы от лучшего кормления будут сытыми и расцениваться будут дороже. Кроме того, дадут хороший навоз для удобрения земли, которая, будучи хорошо удобрена, опять хорошо уродит. Свиней кормят картофелем, репой, дроблённым ячменём и обратом от молока. Благодаря этому свиньи своим мясом дадут хозяину дохода больше того, что он мог бы получить за скормленный им корм. Свиньи крупной йокширской породы, к 2 годам достигают веса до 15 пудов и более, и продаются в живом виде на вес до 25 копеек за фунт. Хозяин мой имеет 15 штук свиней, 6 дойных коров и

4 яловицы. Коровы в среднем периоде удойливости дают за сутки молока от 40 до 60 килограмм, (1 килограмм равняется 2 $\frac{1}{2}$ фунтам). В общественной «млекарне» молоко принимается 5 – 7 копеек килограмм. Следовательно, коровы дают молока, в общем, на 2 рубля 50 копеек в сутки, да ещё плюс обрат от молока, идущий в корм свиньям. Коров кормят по удойливости и их живому весу. Наставления о кормлении даёт контроль – ассистент, который через каждые две недели посещает хозяйства и, на основании удойливости и веса коров, составляет кормовые дачи. В описанном хозяйстве коровы получают в корм: соломы по 4 килограмма, свекловичной ботвы по 30 – 40 кг и по несколько килограмм мучного корма в сутки. Сена коровам не дают. Кормушки у коров цементные, пол кирпичный с небольшим уклоном в заднюю сторону коровы для стока мочи в желоб, по которому она стекает в устроенный у навозной ямы колодец. Коров круглый год держат в стойлах на привязи. Пастбищ здесь нет. Доят коров три раза в сутки: утром, в полдень и вечером. Подстилка у коров меняется три раза в сутки. Молоко носится в «млекарню» один раз в сутки – утром, количество принятого молока заноситься в книжку, которая имеется у каждого, с указанием % жира, на основании которого оно и расценивается» [1,10].

Далее, пермский крестьянин подробно описывает все постройки и сельскохозяйственные орудия: «Из построек в хозяйстве имеется: дом, разделенный на две половины проездом через ворота на улицу, каменный, на 5 комнат, в которых имеется хорошая обстановка. На верху – на потолке находится вымещение для ссыпки зерна и других припасов и заготовок хозяйства, а ещё выше на чердаке – сеновал. С боку, возле дома, через сени, имеется две кладовые и комната с камином для варки картофеля, репы и печенья хлеба. Для приготовления же пищи, на кухне имеется камин с духовою камерой, занимающий мало места, и очень практичный выпускающий много тепла. Остальные комнаты согреваются игрушечными «каминчиками», занимающими места на полу половину или один квадратный аршин и потребляющими топлива очень мало. Комнаты отапливаются разным хламом, вицами, щепками, немного каменным углём. У нас каждая печь за каждый день пожирает столько топлива, что один этот камин, может быть отапливает целую неделю. Далее возле дома имеется скотный двор для коров. Он имеет много света, тепла и воздуха. Стены его часто белятся, конюшня с двумя стойлами на 4 лошади, свинарник с железными загородками для свиней. Наверху этих построек находится просторный сеновал. В некотором отдалении, сзади этих построек, помещается стодола с сушильней для хмеля. Это большое каменное здание для складки не обмолоченного хлеба, для молотьбы хлеба и складки соломенного сена. Тут же хранятся некоторые сельскохозяйственные орудия и машины. Постройки все каменные, обложены каменной плиткой. Из сельскохозяйственных машин и орудий имеется: жнея – сенокосилка, конные и

сенные грабли, соломорезка, корнерезка, картофелекопалка, сеялка, плуги всевозможные и бороны. Телеги у моравских крестьян очень удобные, с выдвижным дном, так что стоит только поднять боковую стенку и всё содержимое телеги вывалиться само. Машина для обмола хмеля паровая общественная и сеялка для сахарной свеклы общая для нескольких хозяев» [1,10].

Как видим, пермский крестьянин увидел и подчеркивает успешное развитие кооперации среди моравских крестьян. Так, он продолжает: «В деревне Вацановице, где я практикуюсь, есть общественная «млекарня», выстроенная на средства пяти ближайших деревень. Стоимость постройки и всего оборудования 16 тысяч рублей. Млекарные станки приводятся в движение шестисильным бензиновым двигателем. К этому же двигателю устроены ещё два привода: один, дробящий зерно для скота, а другой к станку для сортирования зерна «триер». Это устройство очень сложное. На средства млекарни содержится контроль-ассистент. Сахарную свеклу крестьяне сдают на общественный завод, акционерами которого они и являются» [1,10].

Насколько внимательный и наблюдательный наш пермский крестьянин говорит тот факт, что он описал даже то, как питается моравский крестьянин: «Скажу о том, как питается моравский крестьянин. Питание здесь очень хорошее и распределено так: утром в 5 часов – кофе с хлебом, в 9 часов завтрак – ломоть хлеба с маслом, сыром или мясом, в 12 часов обед из двух блюд и с порцией мяса. В обед пищу разнообразят и готовят очень вкусные супы. В 3 – 4 часа тот же завтрак, что и в 9 часов утра, вечером в 7 – 8 часов ужин или кофе. Такое питание очень достаточное, голодным себя никогда не чувствуешь, а раз сыт то и работаешь исправно. У нас в России иной раз едят и не хуже, но время распределено не так. После утреннего чая, от которого питательности нет никакой, обед бывает в 11 – 12 часов, вечером чай или позднее ужин. Таким образом, после чая перед обедом голодаешь, а после вечернего ужина пища во время сна переваривается плохо» [1,10]. Пермский крестьянин всегда проводит сравнение крестьянского быта чеха и русского, подчеркивая большую прагматичность и рационализм чеха.

В начале письма пермский крестьянин описывает свое восхищение и приемом в обществе «Русское Зерно», и в Моравии. Также передает он свое восхищение моравскими дорогами и деревней, в которой крестьянин стажировался: «В обществе «Русское Зерно» приняли меня радушно, ободрили и отправили. Вместе со мною поехал крестьянин Харьковской губернии Степан Барабаш. В моравийский город Преров мы приехали 7 марта рано утром и были встречены попечителем «Русского Зерна» города Псоте. Места для нас им уже были приготовлены, и ко времени нашего приезда на вокзал приехал один чех, который и увёз нас к себе в деревню Вацановицы. Я остался у него, а товарищ мой был помещён к соседу. Приехав в деревню, не

хотелось верить, что это деревня. Постройки все каменные, выбелены или выкрашены, крыты гончарной черепицей. Улицы вымощены и по обеим сторонам идут канавы выложенные камнем, вода из которых по особым трубам отводиться прочь. Следует упомянуть о здешних дорогах, идущих из селения в селение. Что это за дороги! Я таких дорог не видел никогда. Ни нырка, ни колесницы, вся поверхность гладкая, как карта, кати, сколько хочешь – не тряхнёт. По обеим сторонам канавы насыпаны фруктовые деревья» [1,9].

Также из письма узнаем, что наш пермский крестьянин из семьи мастерового Верхотурского Нейво-Алапаевского завода и до 16 лет он не занимался крестьянским хозяйством, но сейчас в нем пробудилась особенная любовь к Земле. В настоящее время ему 25 лет. Земли у него 30 десятин земли, т.е. почти в 2 раза больше, чем у его моравского хозяина. В период столыпинской реформы у него появилось страстное желание «несмотря ни на какие препятствия» всесторонне обучиться новому ведению сельским хозяйством. Он так начинает свое письмо: «Начну прежде с того, что побудило меня ехать в Моравию. Я сын мастерового Нейво-Алапаевской волости Верхотурского уезда Пермской губернии. До 16 лет я не знал крестьянского хозяйства, но после этого, чувствуя какую – то особенную любовь к земле, жил в деревне, всматривался в крестьянскую жизнь. На порах, не зная лучших способов ведения хозяйства, я считал хорошим наше хозяйство. Но когда я стал иметь свою землю, завёл своё хозяйство, стал читать сельскохозяйственную литературу, практически знакомился с ведением хозяйства, то узнал, что от такого хозяйства дохода для сносного существования получить не возможно. А когда узнал, что есть хозяйства с небольшим количеством земли, но получающие хорошие доходы, то интерес к всестороннему изучению сельского хозяйства возрос у меня до такой степени, что, не смотря ни на какие препятствия, я решил узнать такие хозяйства и потом, что возможно, завести и у себя в хозяйстве. В настоящее время мне 25 лет. Имею земли до 30 десятин и хозяйство: постройки, скот и необходимый инвентарь для обработки земли. Могут сказать, что сведения о том, как улучшить хозяйство, можно почерпнуть и из книг. Но дело в том, что все наши крестьянские хозяйства в настоящее время находятся ещё в таком состоянии, что завести в них, что либо новое, не выдавши этого «нового», как – то не решаются. Прочитавши, бывало, книгу или статью по сельскому хозяйству, думаешь: так хорошо, надо сделать так, а потом откладываешь. Почему? Да потому, что другие не делают, и ты не видишь, как это на самом деле есть. Русский мужик всё ещё глазам своим не верит, ему надо пощупать» [1,9].

Таким образом, высшие чины Главного Управления Землеустройством и Земледелием А.А. Кофод, А.В. Кривошеин, А.А. Риттих и др. абсолютно правильно определили, как надо поднимать благосостояние русского крестьянин. Прежде всего, необходимо было дать крестьянину знания, но так,

чтобы он своими глазами увидел, практически «попащупал», как увеличить доходы от своего хозяйства. Для этой цели Правительство создало общественную организацию «Русское Зерно». Изначально Общество не имело своего Учредителя, ежегодные субсидии были непосредственно от Главного Управления Землеустройства и Земледелия, были и частные пожертвования. К 1912 году денежный оборот Общества составлял 40 000 рублей. Членский взнос составлял 1 рубль, взнос 25 рублей давал право быть пожизненным членом Общества. Уже к 1914 г. состав Центрального Общества в Санкт-Петербурге представлял 1637 членов. За границей к этому времени побывали свыше 400 крестьян в различных уголках Восточной Европы. Стоимость поездки на практику одного крестьянинаЯ сроком на 8 месяцев составляла 175 рублей. Общество имело строгий устав, четкую структуру, коммерческий характер. В своей структуре Общество имело несколько комиссий: «Практиканскую комиссию», которую возглавляла О.П.Дмитриева; «Издательскую и библиотечную комиссию», возглавлявшуюся А.З.Муравьевой; «Крестьянскую комиссию», возглавлявшую А.В. Болотовым; «Кустарную комиссию» и «Юбилейную комиссию». Программу обучения русских крестьян заграницей разрабатывал сам Андрей Андреевич Кофод, известный специалист по землеустройству. Он четко определил, кого и какого возраста, на какой срок и в какую местность отправлять на практику. Одномоментно он же осуществил первые договоренности с Датскими попечителями. А.А. Кофод большое внимание уделил разработке контроля за практикантами и их защите заграницей. Практиканты обязаны были писать письменные отчеты прямо из-за границы, о том, чему они учатся, что видят, как к ним относятся и т.д. Этот материал получил название «Письма крестьян» и был опубликован уже в 1911 году. «Письма крестьян» получили широкую

популярность и тут же были переизданы. А.В. Болотов, отрывший Пермский Отдел Общества «Русское Зерно» в октябре 1909 года, был Товарищем Председателя Общества. Он значительно расширил понимание задач Общества. В одном из своих докладов, он поставил перед практикантами задачу «создания образцового ведения хозяйства на своей земле». С этой целью следовало бы начать изучать и описывать устройство российских хуторов. В Пермскую губернию был направлен П.Н. Першин, будущий исследователь участкового землепользования. В то время он был еще студентом Санкт-Петербургского университета. Таким образом, Общество «Русское Зерно» удивительным образом привлекало к своей деятельности студенческую молодежь для развития и организации крестьянского хозяйства. В целом, заслуга Общества «Русское Зерно» заключается в том, что оно перевернуло взгляд на русское крестьянство, особенно его молодежь, и сумело поднять его на должную высоту, возросло собственное достоинство русских крестьян, а заграницей впервые увидели талантливую русскую молодежь.

Таким образом, царское правительство за небольшой период времени, с 1908 по 1914 гг. (до I Мировой войны), т.е. за 6 лет, успело провести, как сейчас говорят, сильный управленческий маневр. Благодаря общественным силам и общественным организациям с целью подъема благосостояния российское крестьянство вооружилось новыми совершенными знаниями в сфере сельскохозяйственного производства вопреки своей традиционной медлительности и косности.

Литература

1. Вестник землеустройства Северо-Восточного района. №24. – Пермь, 1914.
2. Русское Зерно. – СПб., 1909.

ІДЕОЛОГІЧНІ ЗМІНИ У ПОЛІТИЦІ КОМУНІСТИЧНОГО ІНТЕРНАЦІОНАЛУ В 1935–1939 РР.

Малець О.О.

доцент

*кафедра суспільних дисциплін та фізичної культури,
Мукачівський державний університет*

IDEOLOGICAL CHANGES IN THE POLICY OF THE COMMUNIST INTERNATIONAL IN 1935–1939'S.

Malets O.O.

Associate Professor

*Department of Social Disciplines and Physical Culture,
Mukachevo State University*

АНОТАЦІЯ

У даній статті розглянуто особливості ідеологічних змін, які відбувалися в Комуністичному Інтернаціоналі у другій половині 1930-х рр. На конкретних прикладах досліджено політику Комінтерну у створенні «антифашистського фронту» у Європі. Охарактеризовано основні ідеологічні особливості міжнародної політики Комінтерну та встановлено їхній взаємозв'язок із зовнішньою політикою СРСР. Зроблено висновки про те, що в період з 1935–1939 рр. Комінтерн створив гнучку програму стратегії і тактики у якій комуністам дозволяли вступати в союзи з так званими «буржуазними» партіями на основі «антифашистських фронтів». Водночас зберігалася головна мета встановлення світового комунізму шляхом проведення революції.

ABSTRACT

In this general paper the peculiarities of the ideological changes that took place in the Communist International in the second half of the 1930's is discussed. The concrete examples illustrate the policy of the Comintern in the creation of an anti-fascist front in Europe. The main ideological peculiarities of the Comintern's international policy are characterized and their relationship with the foreign policy of the USSR is established. Conclusion are drawn that in the period from 1935-1939 the Comintern created a flexible program of strategy and tactics in which the communists were allowed to enter into alliances with so-called "bourgeois" parties based on the "antifascist fronts". At the same time, the main goal of the establishment of world communism was preserved through a revolution.

Ключові слова: комунізм, СРСР, фашизм, міжнародні відносини.

Keywords: communism, USSR, fascism, international relations.

Комуністичний Інтернаціонал, або Третій Інтернаціонал (абревіатура Комінтерну) був заснований членами революційного крила міжнародного соціалістичного руху на чолі з російськими більшовиками у березні 1919 р. Основним завданням організації, яка у своїй роботі була побудована на принципі так званої «демократичної централізації», було проголошено забезпечення підтримки комуністичного руху в усьому світі та поширення «світової пролетарської революції». Однак, до кінця 1920-х рр. першочергові цілі Комінтерну втратили актуальність, а сама організація перетворилася на зручний інструмент СРСР для проведення підривної діяльності в інших європейських державах.

В умовах доктрини «сталінізму», яка проголосувала гасло побудови «соціалізму в окремій країні» змінювалася і сама політична риторика Комінтерну. Члени організації дедалі частіше звертали увагу на внутрішньополітичну ситуацію у СРСР, що у підсумку виливалось у відверте загравання з політичними лідерами ВКП (б). Зрештою, це призвело до того, що поряд із партійними чист-

ками в середовищі радянських комуністів саме значення Комінтерну поступово нівелювалось. Водночас, в умовах нарощання фашистських а нацистських настроїв у Європі Комінтерн став інструментом для формування так званих «народних фронтів» задля протидії «європейській диктатурі», насправді ж – поширення і зміцнення свого впливу поза межами СРСР. Особливий інтерес викликає стратегія та тактика Комінтерну напередодні початку Другої світової війни, оскільки її вивчення дозволяє зрозуміти основні та справжні цілі комуністичного тоталітарного режиму в СРСР.

Дослідженням даної проблематики присвячено чимало наукової літератури, яка у своїй більшості побачила світ ще у радянський період та трактувала усі дії Комінтерну з позиції марксизму-ленінізму і не виходила за рамки офіційної державної політики. Комінтерн відводилась провідна роль у поширенні соціалістичних ідей у світі. Ситуація з вивченням історії та діяльності Комінтерну змінилася після розпаду СРСР. Доступ до радянських архівів, що містили інформацію про діяльність організації, в значній мірі дозволив по новому глянути на її діяльність, переосмислити її історію та

справжні цілі, які переслідував Комінтерн. Як наслідок у зарубіжній, передусім російській історіографії з'явилось чимало монографій та статей із заданої проблематики. Серед усього загалу таких робіт особливо вирізняються праці М. Мухаммеджанова [8], А. Ватліна [1,2], О. Ємельянової [5] та ін. У той же час, у вітчизняному науковому дискурсі дана проблема не стала предметом особливого зацікавлення істориків, а тому потребує свого дослідження.

Формулювання цілей дослідження. Вивчення особливостей ідеологічних змін, які відбувалися в Комуністичному Інтернаціоналі у другій половині 1930-х рр. і є метою даної статті.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. У перші роки свого існування Комінтерн вдавалось зберігати певну автономність у діяльності від влади радянської Росії. На реалізацію головної цілі Комінтерну – поширенні «світової революції» була спрямована і організація різноманітних політичних відділів та бюро в структурі Комінтерну. Однак, поступово організація зазнала значної організаційної розбудови, яка також супроводжувалася частими переформатуваннями її складових. Сам же Комітерн перетворився на жорстко централізовану організацію, яка у своїй діяльності підпорядковувалася вказівкам з Москви.

У 1924–1928 рр., коли в середовищі радянської партійної верхівки відбувалася боротьба за владу, Комінтерн відіграв важливу роль у цілковитій та безапеляційній перемозі Й. Сталіна над опонентами всередині ВКП (б) – насамперед Л. Троцьким і Г. Зінов'євим. Комуністичний Інтернаціонал був широко зачленений в дискусію щодо внутрішньопартійних розбіжностей у ВКП (б), оскільки противники Й. Сталіна мали високий авторитет у середовищі міжнародного комуністичного руху. Проте, завдяки умілим політичним інтригам з боку Й. Сталіна найбільш небезпечні суперники були дискредитовані і виключені з керівних органів партії і Комінтерну. Діяльність Комуністичного Інтернаціоналу в цей період була більш ніж показовою, оскільки самі члени Комінтерну у своїх політичних вподобаннях виходили передусім з політичної доцільності – підтримки тих членів ВКП (б), чиї позиції видавались сильнішими і хто міг запропонувати значні політичні дивіденди. З остаточним приходом Й. Сталіна до влади та зміцнення його позицій у ВКП (б) у 1928 р. а також після періоду репресій, який тривав у 1932–33 рр., механізм сталінської диктатури став звичною частиною механізму контролю, який практикував СРСР, а структури Комуністичного Інтернаціоналу почали відігравати другорядну роль в існуванні міжнародного комуністичного руху.

У другій половині 1930-х рр., фактично до початку Другої світової війни Комінтерн у своїй діяльності аналізував виключно політичні чинники, що впливали на ситуацію в світі. Комуністи відмовилися від орієнтування на економічні чинники розвитку західного світу в 1928–1934 рр., які багато в чому визначались «великою депресією» – загально-

світовою економічною кризою. Вочевидь, причиною такого стану речей було нестабільне положення СРСР на міжнародній арені. Поряд з цим провідні діячі Комуністичного Інтернаціоналу з року в рік очікували настання чергової економічної кризи, яка мала виникнути в умовах нежиттєздатності «капіталістичної системи». Особливу увагу водночас було звернено на явище фашизму, який згідно із теорією Комінтерну, був свідченням капіталістичної нестабільності. Його тлумачили як доказ існування слабкості і паніки серед правлячих кіл західних держав, які більше не могли контролювати ситуацію у власних державах «звичайними» засобами. Фашизм трактувався як «відкрита терористична диктатура найбільш реакційних, найбільш шовіністичних і найбільш імперіалістичних елементів фінансового капіталу...». Зокрема, саме так його було означено на XIII пленумі Виконкому Комінтерну у 1933 р. Водночас, у середовищі Комінтерну поступово змінювався підхід до вирішення проблеми фашизму. Якщо впродовж 1920-х рр. було запропоновано проводити негайну боротьбу за «пролетарську революцію» і руйнування капіталістичної системи, то починаючи з 1930-х рр. перед керівництвом Комінтерну постала дилема розробки нового визначення, що забезпечує перемогу над фашизмом у рамках самої капіталістичної системи. Комуністи критикували усіляке недооцінювання фашистської загрози та вказували на небезпеку «ілюзій автоматичного краху фашистської диктатури» [9, с. 13].

Комінтерн проводив значну відмінність між так званою «буржуазною» парламентською демократією, «буржуазним» правлінням і фашистською диктатурою, яка досі не проводилася. Також Комінтерн почав розрізняти роль агресивних фашистських держав (Німеччина, Італія і Японія) і неагресивних капіталістичних держав (Британія, Франція, США та інші). Зауважимо, що відтепер не усі міжнародні альянси «імперіалістичних держав» розглядалися однаково негативно. Зокрема, йшлося про те, що низка держав, які хоч і були імперіалістичними, все таки могли стати через деякий час пасифістськими.

В документах Комінтерну дедалі частіше йшлося про непримиренну боротьбу між «розпалювачами війни» – силами світового фашизму (фашистські диктатури і рухи) і антифашистськими силами. Зрозуміло, що згідно з визначенням самих учасників Комінтерну, провідну роль у формуванні антифашистських сил відігравав СРСР, міжнародний пролетаріат і інші елементи «експлуатованих мас». В окремих моментах допускалась участь у такій «антифашистській боротьбі» також інших, «неагресивних» держав, соціал-демократичні партії та різноманітних верств «буржуазного класу». Разом з тим, Комітерн дедалі чіткіше Переходив на таку позицію, коли нейтралітет неможливий. Відтак, нейтралітет маленьких держав, таких як Скандинавські країни, прирівнювався до ворожості щодо демократії та миру. Його називали безглаздим, оскільки агресивні держави прагнули

не тільки до колоніальних завоювань, але і до заовоювання Європи. Впродовж 1930-х рр. Комінтерн продовжував говорити про «назрівання» нових «підйомів» в революційному русі. Однак, після 1935 р. Комінтерн не вимагав того, щоб нестабільність в світі капіталізму була використана для досягнення найближчих цілей захоплення влади комуністами.

На особливу увагу заслуговують і погляди та оцінки, яку надавали члени Комінтерну ролі КПРС і СРСР в цей період. Станом на 1935 р. радянський диктатор Й.Сталін остаточно закріпив свій контроль над Комінтерном, а тому фактично у кожній своїй доповіді спікери Комуністичного Інтернаціоналу згадували його особу, як ключову у розвитку міжнародного комуністичного руху. Також йому була приписана заслуга в розробці основних напрямків нової генеральної лінії, зокрема створення «антифашистського народного фронту», проголошеного VII конгресом, якої дотримувались впродовж наступних чотирьох років.

Використання збройних сил СРСР від імені світової революції не було передбачено Комінтерном, за винятком лише того випадку, коли в мирний час на «оплот соціалізму» буде здійснено напад. Армію СРСР показували як необхідний елемент для захисту «світової революції». Більше того, будь які вислови про бажання СРСР та його армії «експортувати революцію в Європу» розцінювали як «брудну пропаганду німецького фашизму». Такий крок, як стверджувалось, міг настати лише за умови нападу на СРСР з боку «європейських загарбників».

Основні характерні особливості цього періоду були сформульовані на VII конгресі Комітерну, який зібрався влітку 1935 р. Зокрема, виступаючи від імені Виконкому Комітерну лідер німецьких комуністів В.Пік охарактеризував основні напрямки політики Комітерну в наступні чотири роки. Суть його виступу було викладено в тезах:

- 1) капіталістична система «дощенту розхитана» під час Світової економічної кризи;
- 2) зростання та поширення фашистської ідеології в світі наблизило світ до війни;
- 3) СРСР став найпотужнішим і найважливішим фактором у світовій боротьбі за соціалізм;
- 4) у світовому масштабі співвідношення сил змінилося на користь соціалізму;
- 5) «революційна криза» назрівала у всьому світі, однак ще не дозріла [116 с.46–84];

Водночас, у стратегії та тактиці Комітерну були відчутні зміни у порівнянні з 1920-ми рр. Відтепер Комітерн не наполягав на необхідності якнайшвидшого захоплення влади комуністами. Натомість, особлива увага була приділена підготовці до майбутньої боротьби за владу.

Теза Й.Сталіна про необхідність ретельної підготовки до революції, яку він оголосив на XVII з'їзді ВКП(б) в 1934 р., активно цитувалася учасниками Комітерну. Вона вплинула на розвиток комуністичного руху в європейських державах, на який тепер було покладене завдання створення широкого антифашистського фронту в своїх державах.

Він мав з одного боку захистити існуючу демократичні привілеї від будь-якого нападу з боку фашизму в рамках однієї країни, а з іншого – захистити національну незалежність від агресивних фашистських держав. В умовах існування досить жорстко централізованої моделі Комітерну до 1935 р. це було досить незвичним кроком. Поряд з цим, перемога соціалізму в СРСР, зазначалося в резолюції, ухваленій на VII конгресі Комітерну, означає «новий найбільший зсув в співвідношенні класових сил в світовому масштабі на користь соціалізму, на шкоду капіталізму» [9, с. 41.].

Учасники Комітерну сприймали нову модель стратегії і тактики як підготовку до остаточного захоплення влади комуністами, яке було не скасоване, а лише відкладене до «країнних часів». Відтак, повалення світового капіталізму залишалося завданням майбутнього. Зауважимо, що суттєвих здвигів у стратегії та тактиці Комітерну не відбулося, і вони і надалі зберігали основні цілі комуністів, що передували захопленню влади: завоювання підтримки з боку пролетаріату і від певних непролетарських верств населення і захист СРСР. Поряд з цим можна говорити про появу нових форм діяльності, які були спрямовані на досягнення цих постійних цілей. Серед них особливо вирізнялися робочий або народний фронт, уряд народного фронту і демократія нового типу. На додаток до них нова стратегія передбачала також створення єдиного фронту «зверху». Тактика єдиного фронту не вимагала від комуністів відмови від публічної критики «реакційних» секцій соціал-демократії, і при цьому вона не означала, що комуністи повинні були залишити «свою незалежну роботу в сфері комуністичної освіти, організації та мобілізації мас».

Війни між капіталістичними державами розцінювалися як «несправедливі» війни, в яких у пролетаріату і «трудівників» взагалі не було ніяких причин боротися за захист національних інтересів. Їх діяльність в таких випадках повинна була бути спрямована на громадянську війну, тобто, на повалення буржуазії в кожній країні.

Комітерн дотримувався нової тактики, розробленої на VII конгресі, до початку Другої світової війни. Там було зазначено, що війни для захисту національних інтересів були можливі і серед капіталістичних держав і що пролетарі повинні були захищати свою країну (хоча вона перебувала під буржуазним правлінням) від нападу агресивної держави. Під таку тактику підлаштовували колишні виступи В.Леніна, як тепер трактували як «фундамент» нової тактики. Зокрема, мова йшла про те, що теоретик більшовизму ще у 1920-х рр. говорив не тільки про можливості національних воєн проти імперіалізму навіть в Європі, але також і про революційний характер таких воєн і про обов'язок робочого класу по захисту національної свободи в цих війнах. Відповідно, не лише на словах, але й практично було запропоновано обстоювати національну незалежність. Поряд з цим, опір агресору став одним із найважливіших проблем періоду.

Як і слід було очікувати, у політичній риториці членів Комуністичного інтернаціоналу дедалі рідше зустрічалися слова пролетарська революція», «диктатура пролетаріату», які були характерними для періоду розвитку Комінтерну 1920-х рр. Натомість вони почали частіше витіснятися і зрештою, у другій половині 1930-х рр. повністю були витіснені термінологією, у якій значну частину складали такі терміни, як «антіфашизм», «демократія», «незалежність», «світ» і «справедливість» [7, с.158–159]. Помилковим твердженням було б вважати, що політичний лексикон «комінтернівців» змінився повністю, однак важко було не помітити, що на практиці він став менш войовничим і тому більш прийнятним для більшої кількості людей.

Особливості нової моделі стратегії і тактики членів Комінтерну створювали цілковите помилкове враження про те, що міжнародне об'єднання комуністичних партій тепер прийняло програму мирного, демократичного розвитку суспільства, яке в перспективі мало привести до комунізму. Були і ті, хто розчарувався у новій тактиці Комінтерну, вважаючи, що таким чином він повністю відмовився від ідеї проведення світової революції, а отже – відмовився від ідеї боротьби за світовий комунізм. Доповіді VII конгресу Комінтерну в певній мірі засвідчили, що попри відносно миролюбну риторику Комінтерн все ще наполягав на необхідності насильницького повалення капіталізму за допомогою революції під керівництвом комуністів і встановлення комуністичної диктатури. Кінцевою метою Комінтерну було збереження провідної ролі СРСР у встановленні світового комунізму [10, с. 27-30].

Провідники Комінтерну переконували, що так звані «народні фронти» були складовими перехідного етапу на шляху до соціалізму і комунізму, який зробить непотрібною «пролетарську» революцію. Зокрема, за словами генсека Виконкому Комінтерну Г. Димитрова, метою Комуністичного Інтернаціоналу було залучення якомога більшої кількості людей у «революційну класову боротьбу» і «проведення їх до пролетарської революції, яка як відправна точка відповідає їх життєвим інтересам і потребам» [11, с. 193–199]. Той же Г. Димитров переконував, що фашизм у Німеччині був «ударним кулаком» міжнародної контрреволюції, як головна сила світової фашистської реакції, «головний палій нової імперіалістичної війни» [4, с. 377].

Важливим та цікавим до розгляду документом даного періоду є також «Маніфест до Першого травня», спеціально виданий Виконкомом Комуністичного інтернаціоналу в 1937 р. У ньому йшлося про так званий «похоронний дзвін по капіталізму», який вкотре проголосував необхідність повалення революційним шляхом усталеної системи міжнародних відносин. Автори Маніфесту переконували, що лише революційне повалення капіталізму і його заміна соціалізмом покладе край експлуатації людини людиною і війні» [6, с. 446.]. Статті, які виходили на сторінках дру-

кованого видання Комінтерну – журналу «Комуністичний інтернаціонал», зобов'язувала комуністів слідувати за «ідеалами В.Леніна», не втрачаючи з уваги «кінцеві цілі пролетарського руху», незалежно від того, які могли б бути найближчі цілі [3, с. 10–11]. Більш ніж очевидно, що це свідчить про те, що очільники Комітерну, як і Й. Сталін, який повністю утверджився при владі в СРСР та проводив масові репресії проти колишніх партійних соратників на протязі 1930-х рр., що ні світова революція, ні комунізм, ні необхідність в насильницькому поваленні капіталізму не були забуті Комінтерном в цей період і залишалися головними цілями комуністів.

У політичних лідерів комунізму не було чіткої, а головне – реалістичної програми для розвитку держави після свого приходу до влади. Так само у них не було чіткого бачення способу розірвати укладені в межах «народних фронтів» та «урядів народних фронтів» союзи з соціал-демократами та перейти до захоплення влади за допомогою «пролетарської» революції. Цілком закономірно, що комуністи планували і надалі використовувати політичну кризу, яка дала початок народному фронту і уряду народного фронту, однак за словами очільників Комінтерну, вони не повинні були жодним чином обмежувати діяльність комуністичних партій та рухів. Натомість вони мали стати засобами для просування мас до диктатури пролетаріату, до радянської республіки». Було також запропоновано, щоб учасники таких «фронтів» у майбутньому визначали форму державної влади після перемоги над фашизмом. Водночас, наявні на сьогоднішній день документи Комінтерну не містяться конкретних тверджень про техніку захоплення влади комуністами після організації народного фронту або уряду народного фронту.

У колоніальних, напівколоніальних і залежних країнах головним завданням перед комуністами було поставлене створення «антіімперіалістичного єдиного народного фронту», який повинен був бути створений для того, щоб зустріти «шалений наступ імперіалізму», спрямований проти колоній, і скоординувати соціальне обурення і «національно-визвольний» рух в цих областях. Між новою комуністичною стратегією в капіталістичних країнах і в колоніальному світі спостерігалися певні схожі риси:

1. Антиімперіалістичний єдиний народний фронт, як і народний фронт в капіталістичних країнах, повинен був представляти собою широку коаліцію, що включає кілька політичних груп і партій;
2. План по створенню такого фронту припускає, що частина «буржуазії» могла б стати тимчасовим союзником комуністів в колоніях, так само як і план зі створення народного фронту в капіталістичних країнах припускає, що деякі соціалісти і частина «буржуазії» могли б стати тимчасовими союзниками комуністів;
3. Обидва типи фронтів вказували на створення урядів народного фронту;

4. Після створення уряду народного фронту був передбачений тимчасовий період «нової демократії» як в колоніях, так і в капіталістичних країнах.

5. Прямі спроби досягнення кінцевих цілей комуністичних партій повинні були бути відкладені на пізніший термін, але не полишенні зовсім, як в капіталістичних, так і в колоніальних країнах.

У цей період Комінтерн говорив своїм послідовникам про необхідність проведення гнучкої стратегії і тактики у всіх типах держав. На практиці, комуністичні партії повсюдно завуальовували свою справжню роль у суспільстві, аби домоглися більшої підтримки з боку народу, оскільки не були переобтяжені характерною комуністичною риторикою, яка радше відлякувала, ніж сприяла зачлененню нових політичних соратників. Поряд з цим активно тривав процес розроблення єдиних «народних фронтів» в капіталістичних і колоніальних країнах, які явно були створені Комінтерном як тимчасові організації, що стали його відповідю на надзвичайну ситуацію, що склалася в той період. Розглядаючи її в більш широкому масштабі, Комінтерн розцінював «фронти» як щось корисне, що розширює комуністичний вплив і, таким чином, допомагає комуністам у їх боротьбі в світовому революційному русі.

В період з 1935–1939 рр. для членів комуністичних партій поза межами СРСР керівники Комінтерну створили досить прогресивну на той час програму стратегії і тактики, в якій її дозволялося використовувати та декларувати принципи патріотизму, свободи і демократії, брати на себе роль захисників національної незалежності. При цьому, в умовах критики фашизму, комуністи на деякий час відмовились від публічного декларування ключових у діяльності Комінтерну цілей повалення капіталізму та встановлення комуністичного устрою у всьому світі. Ім було дозволено вступати в союзи з іншими партіями на основі так званих «антифашистських фронтів» або на основі

уряду, в якому могли б брати участь і комуністи. Це вкладалося у нову модель стратегії і тактики, яка передбачала у підсумку встановлення світового комунізму шляхом проведення революції за сприятливих для цього умов.

Література

1. Ватлин А. Комінтерн: Ідеї, рішення, судьби / А. Ватлин. – Москва : РОССПЭН, 2009. – 415 с.
2. Ватлин А.Ю. Комінтерн в мировій історії прошедшого століття: реальність, пам'ять і легенда. Історія і общество: істинна і мораль / А.Ю. Ватлин // Сборник трудов в честь 70-летия професора М.М. Мухамеджанова. – Москва, 2006. – 268с.
3. Верність ленінізму – залог дальниших побед // Комуністичний интернационал. 1938. Февраль. – С. 10 – 11.
4. Димитров Г. Избранные произведения, т. 1, Москва, Госполитиздат, 1957. – 526 с.
5. Емельянова Е. Н. Революционная война или мирное сосуществование? К истории Комінтерна (1919—1923 гг.) / Е. Н. Емельянова. – Коломна : Посад, 2002. – 237 с.
6. Инпрекор. 1937. 1мая.
7. Маккензи К. Комінтерн и мировая революция. 1919 – 1943 / [Пер. с англ. Г. Г. Петровой] / К. Маккензи. – Москва,: Центрполиграф, 2008. – 468 с.
8. Мухамеджанов М.М. Избранные статьи / М.М. Мухамеджанов. – М.: Издательство Московского гуманітарного університета, 2006. – 211 с.
9. Резолюции VII Всемирного конгресса Коммунистического Интернационала. – Москва, 1935.
10. Шириня К. К. Стратегия и тактика Комінтерна в борьбе против фашизма и войны (1934–1939 гг.). М., 1979. – 406 с.
11. VII конгресс Коммунистического Интернационала и борьба против фашизма и войны. (Сборник документов) . М., Політиздат, 1975. – 528 с.

VOL 3, No 24 (2018)

Sciences of Europe
(Praha, Czech Republic)

ISSN 3162-2364

The journal is registered and published in Czech Republic.
Articles in all spheres of sciences are published in the journal.

Journal is published in Czech, English, Polish, Russian, Chinese, German and French.

Articles are accepted each month.

Frequency: 12 issues per year.

Format - A4

All articles are reviewed

Free access to the electronic version of journal

All manuscripts are peer reviewed by experts in the respective field. Authors of the manuscripts bear responsibility for their content, credibility and reliability.

Editorial board doesn't expect the manuscripts' authors to always agree with its opinion.

Chief editor: Petr Bohacek

Managing editor: Michal Hudecek

- Jiří Pospíšil (Organic and Medicinal Chemistry) Zentiva
- Jaroslav Fähnrich (Organic Chemistry) Institute of Organic Chemistry and Biochemistry Academy of Sciences of the Czech Republic
- Smirnova Oksana K., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of History (Moscow, Russia);
- Rasa Boháček – Ph.D. člen Česká zemědělská univerzita v Praze
- Naumov Jaroslav S., MD, Ph.D., assistant professor of history of medicine and the social sciences and humanities. (Kiev, Ukraine)
- Viktor Pour – Ph.D. člen Univerzita Pardubice
- Petrenko Svyatoslav, PhD in geography, lecturer in social and economic geography. (Kharkov, Ukraine)
- Karel Schwaninger – Ph.D. člen Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
- Kozachenko Artem Leonidovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of History (Moscow, Russia);
- Václav Pittner -Ph.D. člen Technická univerzita v Liberci
- Dudnik Oleg Arturovich, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Department of Physical and Mathematical management methods. (Chernivtsi, Ukraine)
- Konovalov Artem Nikolaevich, Doctor of Psychology, Professor, Chair of General Psychology and Pedagogy. (Minsk, Belarus)

«Sciences of Europe» -

Editorial office: Křížíkova 384/101 Karlín, 186 00 Praha

E-mail: info@european-science.org

Web: www.european-science.org